
ЧЛАНЦИ

Др Ивица Јанковић
професор на Правном факултету у Крагујевцу

UDK 336.74..34.01

Правни појам новца

Резиме

У чланку аутор указује на функције новца, анализира разна теоријска мишљења о новцу као правном институту, и на основу тога износи схваћање да је новац свако законом усвојено средство плаћања у једној држави, које ствара држава или неко други по њеном овлашћењу, коме људи који живе на њом подручју признају одређену кувонну моћ због његове реалне вредности у односу на злато или неку страну валуту. Новац у ужем смислу речи (новчанице и ковани новац) су покрећне ствари, постојеће ствари и ствари одређене по роду. Новчанице нису хартије од вредности. Безготовинско плаћање уз коришћење жирокарти (скриптурално) новца има исто дејство као и плаћање готовим новцем. Жирокарти новца може се увек претворити у готов новца, и обрнуто. Зато кад се анализира новац као правни институт, нема потребе правити разлику између готовог и жирокарти новца.

Кључне речи: новац, функције новца, правне особине новца.

1. Функције новца

Економска теорија се врло много бавила новцем и функцијама новца. Бар најосновнија знања из ове области су неопходна да би се могао одредити правни појам новца и новчаних обавеза.

Економисти углавном сматрају да постоје три основне функције новца.¹⁾

Прво, новац служи као мерило вредности свих ствари или чинидби. Свака ствар добија кроз новац одређену вредност која је независна од њене употребне вредности. Новац служи као општи еквивалент на тржишту; новац је заједнички именитељ којим се изражавају све вредности. Преко новца омогућује се упоређење вредности различитих ствари.²⁾ Ако је цена једног јајета 30 пара, а цена једног килограма кромпира 60 пара, то значи да један килограм кромпира вреди као два јајета.

Друго, због своје особине општег мерила вредности, новац може да служи за плаћања у промету било којих врста и количина ствари или услуга. Он је прометно средство, средство размене добара.³⁾ Суштина новчаних обавеза је преношење куповне моћи коју даје новац од дужника на повериоца.⁴⁾ Новац даје оном ко га има или ко га потражује општу имовинску моћ, у том смислу што се за новац може прибавити свако имовинско добро неновчане природе које се налази у промету. У горњем примеру, ако је продавац продао два јаја за 60 пара, он за тај новац може купити килограм кромпира или одговарајућу количину неке друге ствари. При томе, он не треба да тражи продавца који продаје кромпир, а коме су потребна јаја. Он може продати јаја једном лицу, а купити кромпир од другог лица. У томе је огромна практична предност продаје (дакле размене робе за новац) од размене робе за робу (трампе).

Бонови који служе за куповину само одређене врсте робе могу имати чак и велику вредност ако те робе нема на тржишту у слободној продаји. Али, они немају неиздиференцирану куповну моћ, па због тога не представљају новац.⁵⁾

Треће, новац омогућава конзервацију вредности. Ако је продавац продао два јаја за 60 пара, јер му јаја нису била потребна за његову потрошњу, он примљени новац не мора одмах употребити за куповину кромпира или неке друге ствари. Он може тај новац чувати, или дати на зајам, док му не буде потребан. Читав низ правних послова заснива се на овој функцији новца.

Ово је врло поједностављена шема, која сигурно неће задовољити читаоца који се ближе бави економским функцијама новца. Али, за правну анализу о новцу она може да представља довољну основу.

1. Саусе, Г., "Новац, банкарство и економска активност", Београд, 1972, стр. 3.
2. Јовановић, С., есеј "Маркс" у књизи "Из историје политичких доктрина", Београд, 1990, стр. 230: "Размена неједнаких ствари могућна је само тако, ако се обе сведу на нешто што им је заједничко".
3. Круљ, др В., "Новац и новчане обавезе у унутрашњем и међународном праву", Београд, 1973, стр. 4.
4. Medicus, dr D., "Schuldrecht I, Allgemeiner Teil", München, 1988, стр. 201.
5. Исто, стр. 43.

2. Разна мишљења о новцу као правном институту

2.1. *Елементи од којих зависи правни појам новца* - Као општи еквивалент вредности ствари и услуга и као средство плаћања новац може постојати и без државе, и без права. Први облици робног новца појавили су се још у првобитној заједници, пре настанка државе и права. У нацистичким концентрационим логорима цигарете су служиле за плаћање у односима између логораша, без икакве правне регулативе. Међутим, оно што карактерише новац у правној држави јесте државна принуда. Извршење новчаних обавеза уређено је правилима које је утврдила држава; поштовање тих правила обезбеђује државна власт.

Поверилац је дужан да прими извршење новчане обавезе од дужника у новцу који је прописом утврђен као законско средство плаћања.⁶⁾ Иначе ће пасти у поверилачку доцњу. Односно, дужник се ослобађа новчане обавезе ако је изврши у новцу који представља законско средство плаћања. У крајњем случају дужник може обавезу плаћања извршити уплатом у судски депозит. Према члану 475. француског Кривичног законика, лице које одбија да прими новац који представља законску монету чини кривично дело.

Али, пракса показује, нарочито у земљама у којима постоји инфлација, да новац има и реалну вредност. Држава може само денекле утицати на то да се новац мора у промету примати као одређена вредност. У сукобу између стварне и прописане вредности новца, пре или касније преовладаће стварна, реална вредност новца.

Због тога постоје три момента које треба имати у виду ако се жели одредити правни појам новца. То је, као прво, унутрашња вредност новца, у смислу вредности коју новац има сам по себи. Друго, државна власт која је прогласила одређену новчану јединицу за законско средство плаћања на својој територији. Треће, спремност људи да прихвате одређену јединицу као средство плаћања у правном промету.

У зависности од тога којем се од ових момената даје предност, постоје (у основи) три теорије о правном појму новца. То су металистичка теорија, државна теорија и психо-социолошка теорија.

2.2. *Металистичка теорија* - Ову теорију заступају они правни писци који тежиште стављају на материју (злато или сребро) од које је новац направљен. Златник вреди онолико колико вреди количина злата из којег је искован. Улога државе у погледу новца своди се на то да прописаним знаком на златнику потврди да он има одређену тежину и да је направљен од злата одређене финоће.

Према присталицама ове теорије, новчанице (банкноте, папирни новац) су само замена за ковани новац. Новчаница има ону вредност коју има она количина кованог новца коју она представља.

6. Законска монета, енг. *legal tender*.

Најистакнутији представник ове теорије био је француски правни писац А. Матер.⁷⁾

Критичари ове теорије истичу да се она могла одржати док је трајало класично златно покриће новца. Када је прекинута веза између злата и новца у оптицају, када више није било могуће заменити новчаницу за злато или златнике, постало је очигледно да новчанице, саме по себи, као комади хартије, немају никакву вредност. Како каже професор Круљ, ако би се држали металистичке доктрине, новца у правном смислу више не би било.⁸⁾

Међутим, металистичку теорију новца ипак не треба занемарити. У прилогу ове теорије може се истаћи да мора постојати неки параметар према којем се одређује вредност националне валуте. Одређивање вредности националне валуте у односу према страним валутама не може се препустити искључиво дејству тржишта, јер тржиште може да дејствује и стихијно. Дуго време је тај валориметар било злато или сребро.⁹⁾ Вредност националне валуте може бити изражена у злату и кад новчанице нису конвертабилне за злато.

Па и сада за важећу нашу валуту постоји валориметар. Један нови југословенски динар званично вреди 3,30 ДЕМ.¹⁰⁾

Могло би се зато рећи да класична металистичка теорија више не одговара стварности. Али, мада се данас више ни у једној земљи папирни новац не може заменити у емисионој банци за злато или сребро, ипак постоје одређене вредности са којима се упоређује национална валута. Без тога би међународна трговина била немогућа.

2.3. *Државна теорија о новцу* - Према овој теорији, материја од које је сачињен новац није од значаја. То може бити неки племенити метал, комад папира или било која друга покретна ствар (јер непокретна ствар не би била подобна за промет). Битно је да је државна власт одредила да та ствар служи као законско средство плаћања и да има одређену вредност. То држава врши у оквиру своје суверене власти, у оквиру монетарно-правног суверенитета. Као носилац *imperiuma* на одређеној територији, држава одређује шта ће на тој територији служити као новац. Држава може мењати вредност новца ако оцени да је то потребно, и то путем девалвације или ревалвације.¹¹⁾

7. Mater, A., "Traité juridique de la monnaie et du change", Paris, 1925.

8. Круљ, нав. дело, стр. 31.

9. Уредбом о паритету динара ("Сл. лист СФРЈ", број 8/73) било је, још не тако давно (15. фебруара 1973), одређено да је паритет динара 43,3330226 милиграма чистог злата за један динар.

10. Одлука о утврђивању курса новог динара, "Сл. лист СРЈ", број 54/95.

11. Девалвација и ревалвација су правни појмови који означавају повећање односно смањење вредности новца актом надлежног државног органа. Повећање односно смањење вредности новца на тржишту деловањем тржишних закона без државне интервенције називају се апрецијација, односно депрецијација.

Ову су теорију развили немачки правни теоретичар G. F. Knapp¹²⁾ и енглески правни теоретичар F. A. Mann.¹³⁾

У прилог ове теорије говори да је заиста у свакој правној држави новац законом утврђено средство подмирења новчаних обавеза. Дужник се може пуноважно ослободити своје новчане обавезе плаћајући дуг у новцу који представља законско средство плаћања. Држава суверено одређује вредност (курс) националне валуте у односу према страним валутама. Право државе да самостално води своју монетарну политику је један од важних атрибута њене суверености.

Али, ова теорија, у њеном чистом облику, занемарује економске законитости. Она не води рачуна о томе да новац мора имати одређену куповну моћ. А то колика ће бити куповна моћ новца, држава не може ни одредити, нити гарантовати. Колико ће новац вредети у правном промету, на то држава може само индиректно утицати мерама економске политике. Нарочито у време инфлације може доћи до огромне несразмере између номиналне и реалне вредности новца. И обрнуто, робни новац и злато могу се користити за плаћање и кад држава тако није прописала.

Осим тога, државна теорија новца не узима у обзир да новчана јединица једне земље, уз то што служи као мерило вредности у оквиру те земље, има и одређену вредност у односу према валутама страних земаља. Иначе не би била могућа међународна трговина. Држава може прописати курс размене домаће валуте за стране валуте, али ће то важити само на њеној територији. У међународној трговини то ће остати мртво слово на папиру ако се не води рачуна о реалној куповној моћи домаће валуте у поређењу са страним валутама.

2.4. Психосоциолошка теорија - Према овој теорији за одговор на питање шта је новац одлучујуће је схватање и држање људи у једној заједници. Творац ове теорије, немачки правник Савињи (Savigny), поставио је тезу да "јавно мнијење одлучује не само о томе да ли је нешто новац, него и у ком степену то нешто има то својство."¹⁴⁾ Ако људи који живе на одређеној територији прихватају неку ствар као средство размене, и дају јој одређену куповну моћ, онда та ствар представља новац. И обрнуто, ништа не значи ако је држава прописом установила одређену новчану јединицу као законско средство плаћања на својој територији, ако је становници те територије не прихватају.

Ову је теорију нарочито разрадио амерички (пореклом немачки) правни писац A. Nussbaum.¹⁵⁾

Ова теорија исправно указује да је државна сувереност у монетарној сфери ограничена. Као што нам је показала наша стварност у периоду хиперинфлације,

12. Knapp, G. F., "Die staatliche Theorie des Geldes", Berlin, 1905.

13. Mann, F. A., "The Legal Aspect of Money", Oxford, 1953.

14. Savigny, F., "Le droit des obligations", Paris, 1873, str. 7.

15. Nussbaum, A., "Money in the Law, National and International", 1950.

државни курс размене динара за немачку марку има врло мали практични значај ако је “црно тржиште” установило свој, знатно виши курс, јер су људи изгубили поверење у динар.

Међутим, само овом теоријом не може се објаснити новац као правни институт. Несумњиво је да иза новца стоји државна власт, државна принуда, а то психосоциолошка теорија занемарује. Осим тога, та теорија уводи несигурност у односе на тржишту. Ко ће ценити шта је у одређеној заједници прихваћено као новац, ако то није утврђено државним прописом?

3. Синтетичка дефиниција новца као правног института који има одређене економске функције

Изнета разматрања показују да правна дефиниција новца мора да обухвати више састојака. То су, с једне стране, економски моменти који карактеришу новац. С друге стране, то су околности које су од значаја за новац као правни институт.

Тешко је наћи неки други правни институт у којем је испреплетано много врло разнородних елемената као што је то новац.

Постоје ужи и шири појам новца. Или, новац у конкретном и апстрактном смислу.¹⁶⁾ Новац у ужем смислу те речи чине новчанице и ковани новац. А под новцем у ширем смислу те речи подразумева се дематеријализовани новац у ужем смислу речи. То је новац који је изгубио својство ствари, то је замишљено, имагинарно мерило вредности и средство размене.

Може се рећи да је новац, као правни појам, законом установљено средство плаћања у једној држави, које ствара држава или неко други по њеном овлашћењу, коме људи који живе на том подручју признају одређену куповну моћ због његове реалне вредности у односу на злато или неку страну валуту. А новчана јединица је име (назив) који је новцу дала држава која га је увела (као што је југословенски динар). Новац се увек изражава у новчаним јединицама (десет динара, на пример).

Сваки онај начин или свако оно средство (инструмент) које на основу закона служи за подмирење новчаних обавеза има исто правно дејство као и новац у ужем смислу. Иза новца у ширем смислу увек стоји новац у ужем смислу. Тако, ималац готовинског чека примиће, кад га поднесе на исплату, одређени износ у новчаницама.

Из околности да је новац законом установљено средство плаћања само по себи произлази да га свако мора примати у правном промету на име испуњења новчане обавезе. Зато то не треба наглашавати у дефиницији новца, мада је без сумње од великог значаја за правни појам новца.

А новчане обавезе су такве обавезе које имају за предмет неку (није битно колику) своту новца.¹⁷⁾ Та свота новца може бити одређена у часу настанка облигационог односа (приликом закључења уговора о продаји, на пример) или касније,

16. Мапп, нав. дело, стр. 5.

али у сваком случају пре плаћања. Тако, суд ће висину накнаде штете одмерити према ценама у време пресуђења, а не према ценама у време проузроковања штете, изузев кад закон наређује што друго (члан 189. став 2. Закона о облигационим односима).

У вези са правним појмом новца треба још имати у виду да се правила о новчаним обавезама примењују само кад се новац користи за плаћање неке робе или услуге. Ако се домаћи новац користи за куповину неке стране валуте, та страна валута третира се као роба.¹⁸⁾ Обавеза на предају стране валуте није новчана него неновчана обавеза.

4. Правне особине новца

4.1. Новац као покретна ствар - Новчанице и ковани новац су покретне ствари. Морају бити прилагођени лако преношењу, лако препознатљиви у промету и заштићени од фалсификовања. Иначе не би могли да служе као средство размене.

Због тога за промет новца важе прописи који уређују промет покретних ствари. На примљеном новцу зајмопримац стиче право својине (члан 557. став 2. Закона о облигационим односима), што се може објаснити правилом да је предаја ствари *modus acquirendi* кад је у питању стицање својине на покретним стварима.

4.2. Новац као потрошна ствар - У физичком, материјалном смислу, новчанице и ковани новац су непотрошне ствари. Новчаница коју је дужник предао повериоцу плаћајући свој дуг ни у чему се није променила. Али, у смислу могућности коришћења, новац је потрошна ствар. У правном промету одређена новчаница се може искористити само једанпут. Дужник који је платио повериоцу дуг не може исплаћени новац употребити поново за нека друга плаћања.

Ова карактеристика новчаница и кованог новца објашњава зашто се они не могу давати у закуп. Наиме, предмет закупа могу бити само непотрошне ствари.¹⁹⁾

4.3. Новац као генерична ствар - Новчанице и ковани новац су ствари одређене по роду (генеричне ствари). При томе, њихова заменљивост је много шира него заменљивост других генеричних ствари. Новац је заменљив не само у оквиру истог рода, у том смислу што новчаница веће вредности може бити замењена за одговарајући број новчаница мање вредности, или обрнуто, него се новац може заменити и за било коју другу ствар или чинидбу. Новац служи као општи еквивалент у промету, који служи за исказивање вредности свих ствари.²⁰⁾ Новчанице и

17. Круљ, др В., "Инструментни плаћања у савременом промету (вирман, чек, компензација)", Београд, 1975, стр. 7.

18. Мапп, нав. дело, стр. 149.

19. Перовић, др С., "Облигационо право", Београд, 1981, стр. 654.

20. Коњхоџић, др Х., "Финансијско право и финансијска економија", Мостар, 1986, стр. 33.

ковани новац су роба која има законом установљени монопол на функцију општег еквивалента. Новац има апсолутну куповну моћ. Поред тога, домаћи новац може се заменити за страни новац (југословенски динари за немачке марке, на пример), у оквирима који се утврђују девизним прописима. Дакле, заменивост новца је много шира него заменивост других ствари одређених по роду.

Правни значај околности да је новац ствар одређена по роду долази до изражаја ако се постави питање да ли је испуњење новчане обавезе постало немогуће, и да ли је због тога дужникова обавеза престала.²¹⁾ Наиме, ако су предмет обавезе ствари одређене по роду, дакле и новац, обавеза не престаје чак и кад све што дужник има од таквих ствари пропадне услед околности за које он не одговара.²²⁾ Због тога физички нестанак новца који је дужник наменио за плаћање повериоцу, због пожара или крађе на пример, не ослобађа дужника обавезе. А ако је после закључења уговора наступила правна немогућност плаћања, као што су били случајеви кад плаћања нису могла бити извршена због санкција које је Савет безбедности УН увео према СР Југославији, таква околност сама по себи не ослобађа дужника обавезе. Привремена немогућност испуњења није разлог за престанак обавезе. Чак и ако продавац који је испоручио робу купцу раскине уговор о продаји због тога што купац није могао да изврши плаћање цене, обавеза на плаћање остаје. Једино, њен основ више неће бити уговор о продаји (пошто је раскинут), него обogaћење купца с обзиром на основ који је отпао (*condictio causa finata*).

4.4. *Новчанице нису хартије од вредности* - и између новчаница и појединих врста хартија од вредности, као што су чекови и менице, постоје знатне сличности. Поједини правни писци зато сматрају да су новчанице настале из вучених сопствених меница по сопственој наредби.²³⁾ Међутим, по својој правној природи, новчанице нису хартије од вредности.

Разлике између новчаница и хартија од вредности су у следећем.

Прво, у свакој земљи њене новчанице представљају законско средство плаћања, које свако мора прихватити у правном промету као начин испуњења новчане обавезе. Новчанице може да издаје само емисиона банка, и иза њих стоји државна власт (*imperium*). А хартије од вредности су приватно-правне исправе. Промет хартија од вредности зависи од тога колико се може веровати да ће издавалац хартије извршити обавезу из хартије. Упоредно-правно посматрано, изузетак представљају прописи (наши, на пример) који одређују да је поверилац дужан да прими чек, ако му га дужник понуди на име испуњења своје новчане обавезе.

21. Закон о облигационим односима, члан 354. став 1.

22. Закон о облигационим односима, члан 355. став 1.

23. Бартош, др М., Антонијевић, др З., Јовановић, др В., "Менично и чековно право", Београд, 1974, стр. 162. Издавањем новчанице банка се обавезивала да ће доносиоцу исплатити одређену количину металног новца (златника или сребрњака).

Друго, емисиона банка издаје новчанице у оквирима монетарне политике државе. Новчанице се не издају у вези са неким правним послом у који је ушла емисиона банка. Емисиона банка не прима неку противвредност за новчанице које је издала, што је правило кад су у питању хартије од вредности. Издавањем новчаница емисиона банка не преузима неку имовинско-правну обавезу.²⁴⁾ Новчанице су представљале хартије од вредности док су имале златну подлогу, дакле док су на симболичан начин одражавале одређену количину злата. Издавањем новчаница емисиона банка је преузимала обавезу да доносиоцу новчанице на његов захтев преда одређену количину злата. Међутим, од када је напуштена конвертабилност новчаница у злато, новчанице више не садрже никакву обавезу емисионе банке у односу према имаоцу новчанице.

Треће, за разлику од хартија од вредности чије је дејство временски ограничено, новчанице важе све док изменом прописа не буду повучене из оптицаја и замењене другим новчаницама.²⁵⁾

Четврто, новчанице гласе на округле своте новца. Хартије од вредности могу да гласе на било који износ, у зависности од тога колика је обавеза издаваоца хартије.²⁶⁾

5. Жирални (скриптурални) новац

Осим помоћу готовог новца, плаћање новчаних обавеза може се извршити и новцем који постоји само утолико што је његов износ уписан у одговарајућим пословним књигама. За разлику од новчаница и кованог новца, који представљају телесне покретне ствари, тај новац не може се опипати. Обично се назива жирални новац (од тал. *giro* - круг), јер се плаћање врши кружењем одговарајућих уписа од дужника, преко организације која обавља платни промет до повериоца. Жирални новац постоји само у виду бројки у књигама (одатле се користи и назив скриптурални новац).

Новац на жиро-рачуну или на текућем рачуну може власник рачуна претворити у готов новац (новчанице и ковани новац). И обрнуто, готов новац претвара се уплатом на рачун у скриптурални новац. Безготовинско плаћање уз коришћење жиралног новца има исто дејство као и плаћање готовим новцем. Зато кад се анализира новац као правни институт нема потребе правити разлику између готовог и жиралног новца. И жирални новац је новац.²⁷⁾

Емисиона банка врши емитовање новца углавном у облику жиралног новца. Само мањи део новчане масе чине новчанице и ковани новац.²⁸⁾ Наиме, емисиона

24. Члан 234. ЗОО: "Хартија од вредности је писмена исправа којом се њен издавалац обавезује да испуни обавезу уписану на тој исправи њеном законитом имаоцу".

25. Ripert, G., "Traité élémentaire de droit commercial", par R. Roblot, Paris, 1986, N° 5, стр. 5 и 6.

26. Houin, R. et Rodière, R., "Droit commercial", Paris, 1981, N° 405, стр. 238.

банка одобрава кредите из примарне емисије пословним банкама, а ове затим на терет тих средстава одобравају кредите својим комитентима. Користици кредита врше затим безготовинска плаћања, давањем налога за преношење одговарајућих износа са њихових рачуна на рачуне поверилаца. На тај начин се плаћања у привредним односима могу одвијати и без коришћења готовог новца.

Уколико финансијски токови нормално функционишу, и грађани у развијеним земљама плаћају готовим новцем само ситне трошкове.

(чланак примљен 8.IX 97.)

Ivica Jankovec, Ph.D.
Professor at the Faculty of Law in Kragujevac

The legal concept of money

(Summary)

The author points in this article to the function of money, analyses various theoretical opinions concerning money as a legal institute, and expresses, accordingly, the opinion that money is any legally established means of payment in particular country, issued by the state or upon its authorisation, to which the people living at that territory assign a certain purchasing power due to its real value in relation to gold or some foreign currency. Money in a more restricted sense (banknotes and coins) consists of movable things, expendable things and generically determined things. Banknotes are not negotiable instruments. Non-cash payment by means of giro account money has the same effect as payment in cash. Giro money can always be transferred into cash, and vice versa. So when analysing money as a legal institution, there is no need to differentiate between cash and giro account money.

Key words: money, function of money, legal characteristics of money.

---

27. Супротно схватање заузима проф. Круљ, "Новац и новчане обавезе...", стр. 43. По његовом мишљењу само покретне ствари могу служити као новац, тако да жирални новац не би био новац у правом смислу те речи. Исто становиште заступа проф. Круљ и у књизи "Институменци плаћања...", стр. 10.

28. У Југославији око 45%, што се сматра за врло висок проценат.

*Проф. др Зоран Арсић
Правни факултет, Нови Сад*

UDK 336.763.22

Право акционара на дивиденду

Резиме

Право на дивиденду представља чланско право акционара. После доношења одлуке скупштине којом се утврђује део добити намењен акционарима, право на дивиденду постаје облигационо право у којем је акционар поверилац, а акционарско друштво дужник.

Акционарско друштво извршава своју обавезу у погледу дивиденде исплатом одређене суме новца - онако како обавеза зласи. Могуће је и другачије извршење обавезе на основу споразума о замени испуњења.

Приликом разматрања врсти дивиденде аутор указује и на различите правне односе који у вези са њим могу да настају.

Кључне речи: право акционара, дивиденда.

Основно имовинско право акционара је право на учешће у добити друштва. Оно се јавља у два појавна облика. Право, акционар има право на део добити коју друштво оствари својим пословањем и назива се дивидендом. Друго, у случају ликвидације друштва, акционар има право на део имовине друштва која преостане по намирењу поверилаца и одговарајућих трошкова.

Право на учешће у добити, независно од појавног облика, представља абстрактно чланско право акционара. Следствено томе, оно се не може самостално

преносити, него се преноси само у случају промета акције, односно свих права из акције. Ово право постаје облигационо право када предмет права постане одређен - када се доносе одговарајућа одлука о расподели дивиденде, односно о дистрибуцији имовине у случају ликвидације друштва. Тада акционар постаје поверилац у облигационом односу према друштву.¹⁾

1. Право акционара на дивиденду

Као што смо напред указали право на дивиденду представља право на учешће у добити, коју оствари друштво својим пословањем. У погледу остваривања овог чланског права треба, пре свега, нагласити да је претпоставка његовог трансформисања у облигационо право постојање добити. Ни тада, међутим, акционар не стиче право на дивиденду по аутоматизму. Чак и ако добит постоји, расподела добити представља право друштва, односно одговарајућег органа друштва (скупштине у европским земљама, а управног одбора у common law sistemu).

Подела добити се означава као један од најочигледнијих примера дистрибуције корпоративне моћи на менаџере и акционаре, уз манифестацију конфликта интереса.

Полазна основа за овакву анализу је претпоставка да су чланови органа незаинтересовани за поделу дивиденди, или су заинтересовани, али у мањој мери него акционари. Ово зато, што по основној корпоративној схеми чланови управног и надзорног одбора нису и акционари, мада они то могу бити. Њихова основна интенција је да сачувају свој статус у оквиру друштва, односно да га оснаже. Таква оријентација је, у великој мери, условљена максимирањем добити - успешно пословање омогућава социјални престиж и сигурност запослења за менаџере. Ипак, то је само један аспект овог питања. У одређеним условима и до одређених граница, менаџери су склони да свој интерес остварују кроз експанзију предузећа, чак и онда када је то на рачун укупног износа добити.²⁾

У принципу поступци менаџера нису у супротности са очекивањима акционара. Ипак, конфликт интереса може да се јави, и често се јавља, у погледу дивиденди. Акционари су, по правилу, склони максимизирању исплате дивиденде у циљу потрошње, или омогућавања одлуке о реинвестирању дивиденде. С друге стране, међутим, менаџери губе контролу над средствима исплаћеним по том основу и, зато, су склони да их задрже у имовини друштва.

Потребно је указати да до сукоба интереса може доћи, у погледу дивиденде, и међу акционарима. С једне стране, акционари лошијег финансијског статуса, који подлежу ниској пореској стопи на укупни приход, заинтересовани су за исплату

1. Van Ryn Jean, Securities and Securities Holders, International Encyclopedia of Comparative Law, 5/1990, str. 93.

2. Grossfeld Bernard, Management and Control of Marketable Share Companies, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. XIII, стр. 32.

дивиденди. С друге стране, акционари бољег финансијског стања, склони су да задрже целокупну добит у имовини друштва. Тиме они избегавају висока захватања из дивиденди због примене прогресивних стопа на укупни приход, повећавају вредност (до које долази услед повећања имовине друштва), а њих могу продати, при чему бирају тренутак, који је најпогоднији с обзиром на порез на капиталну добит. Варијанта овог конфликта интереса постоји и између акционара, који има већинско, односно значајно учешће, и осталих акционара. Такав акционар може променити пословну политику у смислу да се дивиденда не дели у циљу “цеђења” мањине акционара.³⁾ У том погледу указујемо на заштитни механизам из чл. 413 Закона о предузећима, уз напомену да се он, према тексту закона, односи само на ситуацију када постоји већинско учешће, али не и на ситуације када постоји значајно учешће.

2. Средства за исплату дивиденде

Да би се могла донети одлука о расподели дивиденде мора постојати, пре свега, добит подобна да буде распоређена акционарима. То значи да мора постојати, на првом месту, добит. Из добити се, на основу чл. 56 Закона о предузећима, издвајају средства за обавезну резерву (чл. 51) и посебне резерве, ако су предвиђене статутом (чл. 52). Оваквим приступом се штити основни капитал од дистрибуције акционарима, што је изричито предвиђено Законом о предузећима. У чл. 56 ст. 1 предвиђено је да се дивиденде не могу исплаћивати на терет основног капитала. Треба имати у виду да резултати пословања из предходног периода могу утицати на дивиденду. У чл. 51 ст. 3 је предвиђено да ако се обавезна резерва смањи, она се мора допунити до прописаног износа.

Једно од спорних питања везаних за средства за исплату дивиденде односи се на ревалоризацију. С обзиром да је у питању, пре свега, рачуноводствени проблем, на овом месту само указујемо да, упоредноправно посматрано, постоје различита решења. При томе, указује се да акционари не могу делити дивиденду из средстава која нису остварена пословањем друштва тј. закљученим пословима.⁴⁾

Одлука о расподели добити доноси скупштина. Акционар има право на удео у годишњој добити друштва, коју скупштина одреди за деобу акционарима. Скупштина одлуку може донети ако у годишњем рачуноводственом исказу постоје одговарајућа средства, како смо раније указали. Поставља се, међутим, питање да ли скупштина мора донети такву одлуку. У теорији постоји схватање по којем се право на дивиденду не може одузети одлуком скупштине. Исти став постоји у погледу одузимања права на дивиденду на основу статута.⁵⁾ У упоредном праву се јавља

3. Ibidem

4. Према: Van Ommeslaghe Pierre, Capital. International Encyclopedia Of Comparative Law, 5/1990, стр. 37.

5. Стражњицки Милорад, Предавања из трговачког права, Загреб 1926, стр. 132.

став по којем надлежни орган може донети одлуку да се дивиденда не дели и да се цела добит унесе у резерве. Ипак, постоје ограничења у том погледу - на пр. у праву САД одлука мора бити “фер” при чему се сматра да акумулација добити, која превазилази потребе представља убедљив аргумент у прилог подели добити. У правима латинских земаља одлука да се добит унесе у резерве је прихватљива ако је у интересу друштва.⁶⁾ Законом о предузећима је допуштена могућност да се добит не дели акционарима, или да се не дели акционарима који имају одређену класу акција, већ да се употреби у друге сврхе (чл. 229 ст. 5). Ако се одлука односи само на акционаре који имају одређену класу акција, тада је, на основу чл. 256 ст. 7, потребна и сагласност акционара на које се одлука односи. Треба указати на посебност ситуације када се одлуком ускраћује право на поделу дивиденди акционарима приоритетних акција. Тада се, због чл. 24 Закона о хартијама од вредности, дивиденда не може делити ни акционарима, који имају обичне акције, па се одлука, практично, изједначава са општим искључењем права на дивиденду.

Одлука скупштине о деоби дивиденди је од посебног значаја, с обзиром да се тиме чланско право трансформише у тражбено право акционара према друштву, како смо то раније показали. Одлука скупштине је коначна, с аспекта целисходности одлуке. Може се оспорити законитост одлуке, али не и њена целисходност. Уколико се установи да је подела дивиденди незаконита примењују се посебна правила, о којима ће доцније бити више речи.

Поставља се питање каква је судбина утврђене, а неисплаћене, дивиденде за случај преноса акције. Или, друкчије формулисано, питање је ко има право на ту дивиденду - нови ималац акције, или његов предходник. Одлуком скупштине о расподели дивиденде заснива се облигациони однос између одређених лица - повериоца (акционара) и дужника (друштва). Тај облигациони однос је независан од права која се преносе уступањем акције. Стицањем акција друго лице - стицалац постаје члан друштва и има чланска права, док облигациони однос између акционара и друштва представља, од преноса акције, независан правни однос. Друштво је дужник према одређеном лицу, независно од промене његовог статуса. Могуће је, наравно, да се осим преноса акције изврши и пренос потраживања према друштву на новог акционара и тај однос, тада, подлеже решењима из Закона о облигационим односима (чл. 436 и даље).⁷⁾

3. Обрачун дивиденди

Одлуком скупштине одређује се маса средстава за поделу дивиденди.

6. Van Ryn, *op. cit.*, стр. 94.

7. У енглеском праву постоји схватање по којем друштво није обавезно према новом акционару, чак и ако је, изричито, стекао право на већ утврђену дивиденду - Palmer's Company Law, Лондон 1949, стр. 205.

Основни принцип за поделу дивиденди је да се она дели сразмерно номиналној вредности акција (чл. 229 ст. 3). Овај принцип је општег карактера и лако се примењује, под условом потпуне уплаћености свих акција и постојања акција исте класе. За случај да нису све акције у потпуности уплаћене, као и да постоје акција различите класе, ово правило се модификује.

У случају да нису све акције уплаћене у целости, дивиденда се исплаћује сразмерно извршеној уплати, према времену уплате извршене током године. Овај приступ, заснован на стварно извршеној уплати, заступљен је и у упоредном праву, уз могућност да статутом буде предвиђено и другачије решење.⁸⁾ У погледу Закона о предузећима, сматрамо да је споменута норма императивног карактера и да се не може мењати статутом. Ст. 4 чл. 229 је изузетак од општег правила из ст. 3 и чини се да је интенција текста да се, уношењем ове одредбе, онемогући примена општег принципа за случај да све акције нису у целости уплаћене.⁹⁾

За случај постојања акција различитих класа, поставља се питање последице њиховог постојања на обрачун дивиденде. У том погледу су од значаја приоритетне акције - чл. 220 Закона о предузећима и чл. 24 Закона о хартијама од вредности. Приоритетно право акционара се може огледати у фиксној дивиденди, или сразмерно номиналној вредности акције. У време просперитета друштва, зато, положај ималаца обичних акција може бити повољнији од положаја ималаца приоритетних акција, посматрано с аспекта износа дивиденде. За случај да је у питању партиципативна приоритетна акција, њен ималац има право, пре свега на приоритетну дивиденду, у остатку масе за дивиденде учествује као и имаоци обичних акција. Ако друштво не оствари добит довољну да се измире обавезе по приоритетним акцијама, исплата по том основу се сразмерно смањује, а неизмирене обавезе се преносе у наредну годину. Скупштина акционара може одлучити да се само једном одложи исплата приоритетне дивиденде на рок, који не може бити дужи од три године. У таквим ситуацијама се манифестују карактеристике кумулативне приоритетне акције. Оне, њиховим имаоцима, дају право на првенствену исплату свих неисплаћених дивиденди, пре исплате дивиденди на основу обичних акција. Они, због права ималаца кумулативних приоритетних акција, могу доћи у ситуацију да чекају на исплату дивиденди дужи временски период. Истовремено, имаоци кумулативних приоритетних акција су категорија ималаца посебних акција, која може бити највише погођена одлукама скупштине у погледу њиховог права на дивиденду.¹⁰⁾ Ипак, с обзиром на одредбе Закона о предузећима, овај став није до краја тачан, будући да се за искључење права из акција одређен класе тра-

8. Van Ryn, op. cit., стр. 94.

9. Треба указати и на недостатак формулације ст. 4 чл. 229, будући да се спомиње синтагма "акције које нису уплаћене". Из текста се, међутим, види да су у питању акције које су делимично уплаћене, с обзиром да се законом то дозвољава.

10. Van Ryn, op. cit., стр. 94.

жи сагласност ималаца акција те класе. У погледу приоритетних акција, сагласност се даје на специјалној скупштини.

У погледу односа приоритетне дивиденде и дивиденде, која припада имаоцима обичних акција, у чл. 24 ст. 4 Закона о хартијама од вредности је предвиђено да се дивиденда по основу обичних акција не може исплаћивати у периоду у коме се не исплаћује дивиденда по основу приоритетних акција. Ако приоритетна дивиденда није исплаћена у целини у року од две године, имаоци приоритетних акција имају право гласа, док се тај износ не исплати. Иста последица наступа и ако је приоритетно право на расподелу добити укинута, уз сагласност специјалне скупштине (чл. 260).

4. Врсте дивиденде

У неким правним системима се дозвољава на општа правила о дивиденди. Ово се, пре свега, односи на чињеницу да се међудивиденда исплаћује током финансијске године, али се урачунава у коначни распоред добити на крају финансијске године.

Генерално узевши, у упоредном праву, захтева се да овај институт буде предвиђен статутом и да рачуноводствени искази указују да постоји добит, на терет које може да се изврши исплата међудивиденде.¹¹⁾ Има изгледа да овај институт буде прихваћен и у већем броју земаља, него што је то сада случај, с обзиром да је предвиђен и у 2. директиви компанијског права ЕУ. У правним системима земаља које су прихватиле постојање међудивиденде утврђена су и одређана ограничења, која служе као заштитни механизам, пре свега, у циљу заштите основног капитала.

Законом о предузећима (чл. 229 ст. 2) прихваћена је могућност постојања међудивиденде. У складу са решењима из упоредног права, да би акционари имали право на међудивиденду, она мора бити предвиђена у статуту друштва. Законом је предвиђено и одобрење надзорног одбора за исплату међудивиденде. Према тексту Закона о предузећима није јасно утврђено ко доноси одлуку о исплати међудивиденде. Надзорни одбор даје само одобрење, што претпоставља постојање акта, у погледу којег се одобрење даје. Надлежност органа за доношење одлуке може се утврдити у статуту друштва. Поставља се питање надлежности за случај да статутом није предвиђена надлежност за доношење одлуке о подели међудивиденде. У том погледу могућа су два правца размишљања. Прво, у питању је аконтативно распоређивање добити. Распоређивање добити, макар било и аконтативно, спада у делокруг скупштине друштва. Управни одбор утврђује периодични обрачун и предлаже скупштини доношење одлуке о подели међудивиденде, с обзиром да усвојени периодични обрачун указује да постоје средства за њену исплату. У таквом размишљању слабо место представља, законом установљено, одобрење од стране надзорног одбора. У редовни делокруг рада надзорног одбора спада дава-

11. Van Ryn, op. cit., стр. 38.

ње мишљења о предлозима за расподелу добити, а не давање одобрења, како је то предвиђено у случају међудивиденде. Надзорни одбор не контролише скупштину, већ представља од скупштине изабрани орган који, пре свега врши, надзор над законитошћу рада управе и извршног одбора директора. Одобрење надзорног одбора представља полазну основу за други правац размишљања. Ако управни одбор има овлашћење, на основу закона, да усваја периодични обрачун (скупштина усваја годишњи обрачун), тада је логично да може да донесе одлуку о аконтативној расподели дивиденде, што представља међудивиденду, при чему скупштина доноси коначну одлуку о расподели дивиденде. У том контексту има смисла одобрење од стране надзорног одбора. Оно се налази у функцији надзора над радом управног одбора. У прилог овог другог концепта можемо напоменути да и у упоредном праву постоје решења, којима се утврђује надлежност управног одбора.

Законом о предузећима је утврђено и ограничење у погледу исплате међудивиденде. Износ за исплату међудивиденде не може прећи 50% добити из предходне године, што је као решење познато и у другим правима.

Прихватањем међудивиденде омогућава се улагачима малих износа наплата дивиденде током финансијске године, што је њима посебно важно, с обзиром на могућност да је користе за подмиривање текућих животних потреба. С друге стране, међутим, то није решење за периоде у којима друштво нема добити, с обзиром да се дивиденда дели из добити. Због тога постоји могућност формирања посебних резерви за исплату дивиденде у годинама када друштво не остварује добит. Будући да су средства за те посебне резерве издвојена из добити у периодима када је добит остваривана, задовољен је услов да се дивиденда издваја из добити. Институт посебних резерви је омогућен у Закону о предузећима (чл. 52), ако је предвиђен у статуту друштва.

Могуће је предвидети и гарантовану дивиденду као минимум учешћа у добити. Само по себи овакво решење не изазива посебне проблеме. Ипак, треба имати у виду ограничења која постоје у погледу средстава из којих се може исплатити дивиденда. Друштво не може исплатити дивиденду на терет основног капитала, чак и када постоји гаранција дивиденде. У том контексту јавља се могућност да треће лице изврши исплату недостајућег износа. Када је у питању споразум друштва и трећег лица он нема карактер јемства, будући да уговор о јемству представља споразум трећег лица са повериоцем, а не дужником. Осим тога, у теорији се указује да јемство предпоставља главни дуг, који у овом случају не постоји.¹²⁾ Сматрамо да треба указати да дуг постоји, ако не пре,¹³⁾ а оно после одлуке скупштине којом је утврђено да нема довољно средстава за исплату гарантованог износа дивиденди. Закључени послови друштва и трећег лица, с тим у вези, могу имати различити

12. Растовчан П., оп. цит., стр. 118.

13. За случај гарантоване дивиденде може се аргументовати да обавеза постоји према конкретном акционару од тренутка стицања акције, али да доспева тек по усвајању годишњег финансијског извештаја.

правни карактер. То на пр. може бити преузимање испуњења (чл. 453 Закона о облигационим односима), када захтев може поставити само дужник - друштво, или уговор о давању гаранције, којим би се трећи обавезао да ће гарантовати акционарима одговарајућу исплату, а они би према њему могли да поставе захтев када би он такву гаранцију дао.

5. Исплата дивиденде

У погледу начина исплате дивиденде треба имати у виду да се она врши уплатом на жиро рачун, али је могућа исплата и у готовом новцу.¹⁴⁾

Извршење обавезе друштва по основу учешћа акционара у добити друштва се у Закону о предузећима квалификује као плаћање (на пр. чл. 229 ст. 2). Одатле би могао да уследи закључак да ова обавеза гласи на новац и извршава само новцу. Поставља се питање извршавања ове обавезе поделом акција нове емисије. У том погледу треба имати у виду решење из Закона о хартијама од вредности где је предвођен могућност да се расподела из остварене добити акционарског друштва изврши емисијом акција за коју није потребна сагласност Комисије за хартије од вредности. Посматрано с аспекта правне теорије и упоредног права, исплата дивиденде у акцијама изазива одређене контраверзе, с обзиром да се, с једне стране, ради о исплати дивиденде, а, с друге стране, издавањем нових акција долази до повећања основног капитала. При томе, ова два поступка подлежу различитим правним режимима. У том погледу постоје значајне концепцијске разлике између права САД (и Холандије) и права европских земаља, с друге стране. Према америчкој концепцији повећавање основног капитала је секундарног значаја и представља последицу измирења обавезе по дивидендама дистрибуцијом акција (stock dividend). Насупрот томе, по приступу који доминира у правима европских земаља, суштина је у повећавању основног капитала и тиме јачања његове функције према повериоцима, при чему се дистрибуција акција јавља само као последица и техничко решење.

Контраверзе постоје и у погледу правне анализе целокупне операције. Било је покушаја у теорији и судској пракси да се установе две етапе у којима се одвија овај поступак. У првој етапи би се извршила расподела добити и утврдила средства за поделу дивиденди. У другој етапи би се извршио упис нових акција, при чему би се улог компензовао са износом дивиденди. Овакав приступ има неколико слабих тачака, које је могуће утврдити и с аспекта Закона о предузећима. Пре свега, одлуком скупштине о расподели добити којом се утврђују средства за дивиденде, право на дивиденду постаје облигациони однос између акционара и друштва и где поверилац (акционар) има утуживи захтев према дужнику. После одлуке скупштине,

14. Инструкција завода за обрачун и плаћања 46/2 од 23.02.1996. наведено према: Албанезе Жарко, Основне карактеристике исплате дивиденде у нашим условима. Практика финансирања, рачуноводства и анализа, Financing 2/96, стр. 13.

друштво нема правног начина да утиче на средства намењена подели дивиденди. Осим тога, упис акција на основу одлуке скупштине би представљао нову обавезу акционара, што је страно природи односа у акционарском друштву. С друге стране, одлука скупштине је обавезна за све акционаре. Због ових разлога се сматра да исплата дивиденде акцијама нове емисије, на основу одлуке скупштине, није могуће и да је у питању јединствен карактер целе операције.¹⁵⁾ Сматрамо да такав став произлази и из Закона о предузећима. То се види у чл. 293 где је предвиђено да се у основни капитал може претворити “нераспоређена добит”. У питању су средства која су могла бити исплаћена за дивиденду, али то није учињено да се одлуком скупштине не би засновао облигациони однос између акционара и друштва.

Треба, међутим, указати да је исплата дивиденди акцијама нове емисије ипак могућа, али у ограниченом обиму и у другачијој правној конструкцији. Одлуком скупштине настаје облигациони однос између сваког појединог акционара и друштва, чији предмет представља исплата одређеног новчаног износа. Ова облигација може престати, уместо испуњењем како гласи, и земеном испуњења. У том смислу поверилац и дужник треба да постигну посебан споразум. Доношењем одлуке о условном повећавању основног капитала (чл. 287) друштво чини понуду за закључивање таквог споразума. Постављањем захтева за реализацију, акционар исказује своје прихватање и на тај начин долази до закључивање споразума о замени испуњења. Према томе, исплата дивиденде акцијама нове емисије је могућа у мери у којој се сваки акционар понаособ с тиме сложи и пристане да прими акције уместо суме новца. Битна је, дакле, изјава воље сваког акционара - повериоца за дивиденду да прихвата замену испуњења.

Треба указати на још једну ситуацију када је могуће и узвршити исплату дивиденде акцијама. Одлуком скупштине заснива се, како смо већ раније нагласили, облигациони однос између акционара и друштва, чији предмет је исплата новчаног износа. Посебним споразумом између повериоца и дужника утврђује се замена испуњења, на основу којег се новчана обавеза извршава преносом акција. Треба посебно нагласити да су у питању, не акције нове емисије, него сопствене акције, које друштво уступа ради намирења своје обавезе. Овај однос није емисионог карактера, него се друштво јавља као сваки други власник акције, који располаже својом акцијом. С обзиром да није у питању емисија, опадају раније споменути приговори у погледу одлуке скупштине, повећавања основног капитала, пребијања потраживања према друштву за улог итд. Однос акционара и друштва остаје у оквирима облигационог односа, са споразумно утврђеним другим предметом извршења. Овај начин извршавања обавезе исплате дивиденде је ограничен могућношћу стицања сопствених акција (чл. 239 и 240).

Истоветна правна конструкција (*datio in solutum* и чл. 308 Закона о облигационим односима) омогућава и мешовиту исплату - акције и новац, као и исплату у

15. Ommeslaghe P., *op. cit.* стр. 31.

стварима и потраживањима према трећем лицу, када долази до цесије потраживања.

Могуће је да друштво своју обавезу исплате дивиденде пребије са потраживањем према акционару, укључив и потраживање, које има према акционару у погледу уплате улога. У погледу пребијања примењују се одговарајућа правила из Закона о облигационим односима. Забрана пребијања из чл. 224 ст. 4 односи се на акционара, а не и на друштво.

6. Повраћај исплаћене дивиденде

Законом о предузећима је предвиђена обавеза акционара да врате друштву дивиденду (и улоге), која је исплаћена супротно одредбама овог Закона (чл. 230).

Потребно је, пре свега, утврдити које исплате које се имају сматрати забрањенима. Законом о предузећима је предвиђено да су оне “супротне одредбама овог закона”. Питање је да ли се забрањеним сматрају и исплате супротне статуту друштва. Такво решење је било предвиђено на пр. Трговачким законом из 1937 год. (чл. 247). С обзиром да смо раније изнели став да се статутом могу предвидети правила која утичу на поделу дивиденде, сматрамо да и повреда одредби статута чини исплату дивиденде подобном да буде предмет регулације овог члана Закона о предузећима.

Друго, поставља се питање субјективног односа акционара према исплаћеној дивиденди тј. да ли је акционар знао или морао знати да је исплата извршена противно закону. У упоредном праву доминира став да ова обавеза акционара постоји за случај да је акционар знао, а у неким правима могао знати, да је исплата нерегуларна. Друга директива ЕУ предвиђа решење према којем се тражи да је акционар знао да је исплата противна правилима о исплати дивиденде.¹⁶⁾ У погледу Закона о предузећима обавеза повраћаја постоји независно од кривице акционара. Поставља се, такође, питање плаћања камате. Незаконитом исплатом дошло је до стицања без основа на страни акционара.¹⁷⁾ По општим правилима за враћање стеченог без основа (чл. 214 Закона о облигационим односима) плаћа се затезна камата и то од дана стицања, ако је стицалац несавестан, односно од дана постављања захтева, ако је стицалац савестан. Законом о предузећима није предвиђено плаћање камате, већ је обим враћања утврђен само на оно што је исплаћено од стране друштва. У том погледу се Закон о предузећима може третирати као посебни закон у односу на Закон о облигационим односима. Осим тога, треба имати у виду да је плаћање камате предвиђено и у Закону о предузећима када је у питању обавеза друштва да врати стечено без основа - у случају неуспелог уписа и неуспеле уплате.

16. Van Ryn, op. cit., стр. 38.

17. Сматра да је у питању исплата недугованог, али је то без практичног значаја, будући да постоји општи захтев из стицања без основа.

Поставља се питање ко може поставити захтев за повраћај исплаћеног износа. Пре свега, захтев може поставити друштво, с обзиром да је штета настала на имовини друштва и у питању је потраживање друштва. Осим друштва, према чл. 230 ст. 2 Закона о предузећима потраживање друштва могу остварити и акционари у складу са овим законом, повериоци ако им друштво не измирује обавезе и, за случај стечаја, стечајни управник. У том смислу треба указати на испитивање биланса и одлука (чл. 81), који могу да траже акционари који имају, или представљају десетину основног капитала, или статутом утврђен мањи део, као и повериоци чија потраживања најмање десетину основног капитала. Иста лица (чл. 79 ст. 2) имају право да траже поништај одлуке на основу које је извршена исплата дивиденде (чл. 80 ст. 2). Ово је важно, будући да се дивиденда исплаћује на основу одговарајуће одлуке скупштине и потребно је оспорити законитост одлуке, на основу које је исплата извршена.

Право поверилаца да траже повраћај незаконите дивиденде представља један појавни облик занемаривања правног субјективитета друштва.¹⁸⁾ Привид правне личности, према Закону о предузећима (чл. 54), постоји и када акционари и чланови управе смање имовину предузећа у своју корист, или у корист другог лица, а знали су или морали знати да предузеће неће бити у стању да измири своје обавезе према трећим лицима.

У ст. 3 чл. 230 предвиђено је да рок застарелости за ова потраживања тече од дана извршења незаконите исплате.

У погледу одговорности за накнаду штете нанете друштву, за случај незаконите исплате дивиденде, треба указати на чл. 272 Закона о предузећима. Њима је предвиђена обавеза чланова управе да накнаде штету друштву ако су, супротно овом закону, платили дивиденде акционарима. Ово представља предмет за посебна излагања која се односе на одговорност чланова управе.

(чланак примљен 7.3.97.)

**Professor Zoran Arsić,
Faculty of Law Novi Sad**

The right of shareholders to a dividend

(Summary)

The right to a dividend is a membership right of the shareholders. Following the decision of the assembly establishing the part of profit belonging to the shareholders, the

18. Buxbaum Richard, The Formation of Marketable Share Companies, International Encyclopedia of Comparative Law 3/1974, стр. 39.

right to a dividend becomes an obligation right according to which a shareholder is a creditor and a joint-stock company a debtor.

A joint-stock company fulfils its duty concerning dividend by paying a specified sum of money - in accordance with the obligation. It is possible to fulfil the obligation in a different way according to an agreement.

In analysing the kinds of dividends the author points out to different legal relations that may arise in this connexion.

Key words: right of shareholders, dividend.

*Проф. др Радован Д. Вукадиновић
Правни факултет у Крагујевцу и
Факултет за менаџмент у Београду*

UDK 339.923..63(4)

Право Европске уније у области пољопривреде

Резиме

Заједничка пољопривредна политика представља једну од политика у оквиру којих Заједница остварује глобални економски циљ - остваривање унапређења тржишта и посебне циљеве - остваривање заједничких тржишта пољопривредних производа. Ошуда је у првом делу рада анализиран утицај заједничке пољопривредне политике на остваривање заједничког тржишта, док су у другом делу изложени елементи заједничке трговинске политике у Европској заједници, извори права и начини њиховог спровођења у циљу остваривања и функционисања посебних заједничких тржишта пољопривредним производима. Трећи део рада је посвећен практичним питањима вођења заједничке пољопривредне политике према прећим државама са оценом стања и перспективом извоза југословенских пољопривредних производа на тржиште Европске уније.

Кључне речи: *заједничко и унапређење тржиште Европске уније, заједничка пољопривредна политика, комунијарно право, пољопривредни производи, царине, власице, квоте, производи пореклом из држава чланица и прећих држава, осетљиви производи, аутономне трговинске мере.*

1. Правне карактеристике унутрашњег тржишта Европске уније и њихов утицај на пољопривреду

Уговором о оснивању Европске економске заједнице¹⁾ пред Заједницу су постављени бројни, пре свега економски, али и политички циљеви. Уводним одредбама члана 2. Уговора о оснивању, економски циљеви су у општем смислу одређени као хармоничан и уравнотежен развој економских активности; одржив и неинфлаторни привредни раст, висок степен конвергенције економских перформанси, висок ниво запослености и социјалне заштите; подизање животног стандарда и квалитета живота; економска и социјална кохезија и солидарност између држава чланица. За њихово остваривање Уговор предвиђа успостављање заједничког тржишта, економске и монетарне уније и спровођење заједничких политика. Према одредбама члана 3. Уговора о оснивању Европске заједнице, остала средства за постизање наведених циљева су:

- а) укидање између држава чланица царинских дажбина и квантитативних ограничења на увоз и извоз робе, као и све друге мере које имају слично дејство;
- б) заједничка трговинска политика;
- ц) унутрашње тржиште које се карактерише укидањем између држава чланица препрека за слободно кретање лица и проток робе, услуга и капитала;
- д) мере које се односе на улазак и кретање лица на унутрашњем тржишту у складу са чланом 100Ц;
- е) заједничка политика у области пољопривреде и рибарства;
- ф) заједничка политика у области саобраћаја;
- г) систем који обезбеђује да се не крше правила конкуренције на унутрашњем тржишту;
- х) усклађивање националних законодавстава у мери у којој је то неопходно за функционисање заједничког тржишта;
- и) политика у социјалној области која обухвата и Европски социјални фонд;
- ј) учвршћивање економске и социјалне кохезије;
- к) политика у области заштите животне средине;
- л) јачање конкурентности индустрије Заједнице;
- м) унапређење научно истраживачког рада и технолошког развоја;

1. Уговор о оснивању Европске економске заједнице је потписан 25. марта 1957. године између шест држава првобитних оснивача: Белгије, Француске, Холандије, Италије, Луксембурга и Немачке. Уговор је ступио на снагу првог јануара 1958. године. Уговор је касније допуњаван и мењан *Јединственим европским актом*, који је ступио на снагу 1987. године и *Споразумом из Масџрихџа*. *Споразумом из Масџрихџа*, који је ступио на снагу првог новембра 1993. године, осим што је створена Европска унија, извршене су и измене и допуне Уговора о оснивању Европске економске заједнице. *Уговором о Европској унији* званични назив Европска економска заједница је промењен у Европска заједница. Отуда ће се у раду користити оба израза: Европска економска заједница, до 1993. године, а након тога Европска заједница. О трансформацији Европске економске заједнице у Европску заједницу више вид. у: Р. Вукадиновић, *Право Европске уније*, Београд, 1996, стр. 25-27.

- н) подстицај стварању и развоју трансевропских мрежа;
- о) допринос остваривању високог нивоа здравствене заштите;
- п) допринос квалитетном васпитању и образовању, као и развој култура држава чланица;
- љ) политика у области сарадње за развој;
- р) придруживање прекоморских земаља и територија у циљу повећања размене и да би се заједничким напорима унапредио привредни и друштвени развој;
- с) допринос побољшању заштите потрошача;
- т) мере у областима енергетике, цивилне заштите и туризма.

Заједничка пољопривредна политика, у овом контексту, третирана као једно од средстава за остваривање глобалних циљева.

Од свих наведених средстава заједничком тржишту је дат посебан значај. О значају заједничког тржишта и његовом односу према осталим циљевима Заједнице, довољно говори чињеница да је Заједница у свакодневном говору дуго времена поистовећивана са њим па је називана једноставно Заједничко европско тржиште (ЗЕТ). Касније је, усвајањем *Јединственог европског актиа* и *Уговора о Европској унији* овај економски циљ допуњен, па је одређен као успостављање и функционисање *јединственог или унутрашњег тржишта*.

Унутрашње тржиште (*internal market, single market, Binnenmarkt*) је у *Јединственом европском актиу*²⁾ одређено као “*подручје*” без унутрашњих граница на коме је обезбеђено слободно кретање лица и промета робе, услуга и капиталa, у складу са одредбама овог Уговора”.³⁾ Исти појам је преузет и у *Уговору о оснивању Европске уније*.⁴⁾ Успостављање унутрашњег тржишта није, међутим, заменило заједничко тржиште. Тако се паралелно са унутрашњим тржиштем и у Уговору о оснивању Европске заједнице на више места помиње и заједничко тр-

2. V. Suppl. 2/1986 of the Bull. of the EEC.

3. Чл. 8А ЈЕА. У правној теорији су подељена мишљења око правог значења појма унутрашње тржиште. Тако једни сматрају да је појам унутрашњег тржишта ужи од појма заједничко тржиште. (P. Pescatore, Some Critical Remarks on the “Single European Act”, 24 C.M.L.Rev. (1987), p. 11).

Други мисле да је у питању шири појам који у себи обухвата и заједничко тржиште. (E. Steindorf, Gemeinsamer Markt als Binnenmarkt, Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht, 1986. S. 689.)

Према трећем схватању појмова заједничког и унутрашњег тржишта су идентични. (Ruut, L'Acte Unique Europeen, Bruxelles, 1987, p. 150). О осталим схватањима вид. Р. Вукадиновић, Појам комунитарног правног система и правне карактеристике унутрашњег тржишта у Европској заједници, у: *Правни и економски оквири укључивања југословенских привредних субјеката у унутрашње тржиште Европске уније*, зборник радова (Ред. Р. Вукадиновић), Крагујевац, 1994, с. 15-20.

4. Вид. чл. 7А (2) Уговора о оснивању Европске заједнице. Уговор о Европској унији су на српски језик превели Д. Лопандић и М. Јањевић. В. Лопандић, Јањевић, *Уговор о Европској унији од Рима до Масџриха*, Београд, 1995.

жиште, чије успостављање претпоставља и заједничку пољопривредну политику. Тоје недвосмислено изражено и одредбом члана 38. Уговора о оснивању којом је одређено да “заједничко тржиште обухвата такође и пољопривреду и трговину пољопривредним производима”.

У економском смислу *заједничко тржиште* представља трећу базу међународне интеграције која поред царинске уније подразумева слободно кретање и осталих фактора производње, капитала, радне снаге и слободу настањивања и оснивања предузећа на целом тржишту њихових чланица.⁵⁾ Из поменутих одредби трећег дела Уговора о оснивању може се закључити да успостављање и функционисање заједничког тржишта у практичном смислу почива на слободи промета робе, слободи кретања лица, слободи пружања услуга, слободи кретања капитала, као и на спровођењу “политика Заједнице”. У трећем делу Уговора о оснивању Европске заједнице, који је насловљен као “политике Заједнице”, пољопривреда је третирана као једна од политика на којима се заснива Заједница, односно успостављање и функционисање заједничког и унутрашњег тржишта.⁶⁾

Посматрано у склопу осталих циљева који су постављени пред Европску заједницу, заједничко тржиште не представља коначан циљ, већ само један од степена међународне економске интеграције на путу ка стварању економске монетарне уније. Остваривање економске и монетарне уније је предвиђено у три фазе: прва је трајала до 1. јануара 1994, друга до 1. јануара 1997. године и трећа, до 1. јануара 1999. године. Досадашње искуство показује, међутим, да је тешко очекивати да све државе чланице испуне врло ригорозне услове, или да то учине у предвиђеним роковима, који су предвиђени за поједине фазе за успостављање монетарне уније. Отуда између држава чланица постоје значајне разлике у погледу оправданости (и спремности) тешњег уједињења: од оних које су за потпуно и свеобухватно уједињење до других које изражавају одређене резерве, образлажући то “објективним границама сваке интеграције”. И у погледу динамике остваривања неких од договорених циљева изражене разлике су поделиле државе чланице на присталице Европе са “једном или са две брзине”.

2. Правно регулисање пољопривреде у Европској заједници

Основне одредбе о пољопривреди су садржане у члановима 39 до 46. Уговора о оснивању. Осим ових посебних, примењују се и “прописи за оснивање заједничког тржишта”.⁷⁾ Од њих су од посебног значаја прописи о слободи промета робе⁸⁾

5. V. El-Agraа (Ed.), *Economics of the European Community*, 1990, pp. 1-2; С. Ковачевић, *Међународни економски односи*, Београд, 1995, стр. 303.

6. Отуда је у Уговору о оснивању Европске економске заједнице овај део био насловљен као “основи Заједнице”.

7. Чл. 38(2) Уговора о оснивању Европске заједнице.

8. Чл. 9-37. Уговора о оснивању Европске заједнице.

воде се не примењују ни одредбе чланова 92 и 93(2), којима су регулисани општи услови за коришћење разних облика државне помоћи у склопу правила о лојалној конкуренцији.

Према томе, на пољопривредне производе се, с једне стране, примењују општи прописи о успостављању заједничког тржишта,¹²⁾ али се с друге стране, због особености пољопривредних производа и значаја који је у Заједници придаван пољопривреди,¹³⁾ промет пољопривредних производа одвија и под посебним прописима којима је регулисано успостављање и функционисање *заједничког тржишта пољопривредних производа и заједничка пољопривредна политика*. Ово због тога што је за стварање заједничког тржишта за индустријске производе довољно укинути царинске и нецаринске препреке у унутрашњем промету и установити заједничку царинску тарифу у трговини са трећим државама, док је успостављање заједничког тржишта за пољопривредне производе “много сложенији подухват”.¹⁴⁾

За реализацију тог подухвата Уговором о оснивању су на Савет пренета врло широка овлашћења за доношење потребних *правила, уједињава, одлука*¹⁵⁾ и других прописа, као и овлашћења за предузимање свих потребних акција. Ради што тешке сарадње између Савета и држава чланица, у току прелазног периода су формиран бројни комитети за сваки производ или групу производа.

Користећи добијена овлашћења Савет је, на предлог Комисије и у складу са предвиђеном процедуром, у току прелазног периода донео низ посебних прописа којима је регулисана организација заједничких тржишта пољопривредних производа. У питању су комунитарни прописи којима су регулисана тржишта за конкретне пољопривредне производе или за њихову групу. Отуда се не може говорити о једном заједничком тржишту као код индустријских производа, већ о више појединачних тржишта пољопривредних производа, на пример: за житарице, маслиново уље или месо.

Паралелно са функционисањем и развојем заједничког тржишта за пољопривредне производе формулисана је и заједничка пољопривредна политика између

12. V. Case 34/73, *Variola v Amministrazione Italiana delle Finanze* (1973) ECR, 981, i case 51/74, *P. J. Van der Hulst s Zonen v Produktschap voor Siergewassen* (1975) ECR, 79.

13. Пољопривредни производи имају у најширем смислу речи, поред стратегијског значаја за државе чланице, јер их обезбеђују сопственим изворима хране, и значај важног и моћног инструмента којим се и пољопривредним произвођачима обезбеђује животни стандард као и запосленима у непољопривредним делатностима. Међутим, због разлика које постоје у продуктивности у пољопривреди и, уопште, у значају и уделу пољопривреде у националној привреди, државе чланице су се различито односиле према заједничкој пољопривредној политици и заједничком тржишту пољопривредних производа. Француска је, на пример, посебно на томе инсистирала, рачунајући на своје компаративне предности у односу на развијенију немачку индустрију.

14. М. Јовановић, *Економика Европске економске заједнице*, Београд, 1985, стр. 106.

15. Комунитарно право чине тзв. примарни и секундарни извори права. У секундарне изворе права према одредбама члана 189. Уговора о оснивању спадају: правила, упутства и одлуке.

држава чланица. У том смислу се у теорији са правом истиче да заједничко тржиште за пољопривредне производе не може постојати без заједничке пољопривредне политике.¹⁶⁾

3. Појам заједничке пољопривредне политике и заједничког тржишта пољопривредних производа

Појам заједничке пољопривредне политике Уговором о оснивању није одређен, већ су одредбама члана 39. само наведени њени циљеви:

- а) повећање продуктивности у пољопривреди унапређењем техничког развоја, рационализацијом пољопривредне производње и оптималним коришћењем фактора производње, нарочито радне снаге;
- б) обезбеђивање на тај начин одговарајућег животног стандарда пољопривредног стандарда, посебно путем повећања зарада запослених у пољопривреди;
- ц) стабилизација тржишта;
- д) гарантовање снабдевања;
- е) обезбеђивање снабдевања потрошача по разумним ценама.

Приликом формулисања заједничке пољопривредне политике и потребних начина њене примене, потребно је водити рачуна о:

- а) посебном карактеру пољопривредне делатности који произилази из социјалне структуре пољопривреде и структурних и природних разлика које постоје између различитих пољопривредних подручја;
- б) потреби да се постепено изврше одговарајућа усклађивања;
- ц) чињеници да пољопривреда у државама чланицама представља привредну област која је тесно повезана са целокупном националном привредом.

Уговором је одређено да државе чланице на основу упоређивања сопствених (националних) пољопривредних политика постепено развијају заједничку пољопривредну политику како би је утврдили најкасније до краја прелазног периода (крај 1969. године). У том циљу Комисија је одмах након ступања на снагу Уговора о оснивању, већ 1958. године у италијанском градићу Стреси (*Stresa*) сазвала конференцију држава чланица како би се формулисали основни правци заједничке пољопривредне политике, а нарочито ради утврђивања њихових производних могућности и потреба. Полазећи од резултата конференције, Комисија је прво дефинисала водиче за заједничку пољопривредну политику, а касније је, после консултовања Економског и социјалног комитета, у јуну 1960. године поднела Савету своје предлоге за дефинисање четири основне политике: структурне, тржишне, трговинске и социјалне.¹⁷⁾ Приликом формулисања заједничке пољопривредне политике узета су у обзир три основна начела: јединствено (комунитарно) тржиште, давање предности роби пореклом из Заједнице и финансијска солидарност.¹⁸⁾

16. Lasok and Bridge, *Law & Institutions of the European Communities*, London, 1987, p. 413.

17. V. *Third General Report*, 1960, p. 230, i *Fourth General Report*, 1961, p. 103.

Јединство тржишта почива на потпуно слободном промету пољопривредних производа унутар Заједнице, тј. без царина и других царинских дажбина, квота и сличних ограничења. То подразумева заједничку организацију која одређује јединствене цене за цело тржиште, као и обавезу свих држава чланица да користе исте инструменте за интервенцију на тржишту.

Давање предности роби пореклом из Заједнице подразумева да се увоз пољопривредних производа из трећих држава може вршити само ак домаћа производња унутар Заједнице није довољна.

Циљ начела финансијске солидарности је да смањи или ублажи негативне ефекте који могу настати због тога што између држава чланица постоје велике разлике у нивоу продуктивности у пољопривреди. Стога се заједничка пољопривредна политика могла заснивати или на подршци “само ефикаснијим произвођачима, обезбеђујући им одговарајућу финансијску помоћ и умерену заштиту од конкуренције од произвођача изван ЕЕЗ-а”, или на “високом степену финансијске подршке и заштите пољопривреде ЕЕЗ-а од конкуренције из земаља нечланица”.¹⁹⁾ Заједница се определила да води заједничку пољопривредну политику на наднационалном нивоу уз јаку финансијску подршку преко Европског фонда за гаранције и усмеравања у пољопривреди, путем јединствених цена и врло високе јединствене спољне заштите од конкуренције изван Заједнице.

На основу ових предлога Савет је, у складу са овлашћењима из члана 43(2) Уговора о оснивању, донео низ конкретних *правила, уједињења и одлука* о организовању заједничког тржишта пољопривредних производа чијим спровођењем су практично замењене постојеће националне организације тржишта пољопривредних производа.²⁰⁾

Првим *правилном* које је Савет донео већ 1962. године, регулисано је питање организације тржишта житарица.²¹⁾ Организација тржишта житарица је била од посебног значаја с обзиром да цене житарица представљају значајан трошковни инпут у производњи животињских протеина који су од кључне важности за остале секторе економије.²²⁾ У току прелазног периода *Правило* се примењивало на пшеницу, раж, јечам, зоб, кукуруз, хељду, просо, тврду пшеницу, пшеничну и овсе-

18. Molle, *Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*, Dartmouth, 1994, pp. 243-44; Јевтић, Антонић, Спољнофинансијски аспект развоја пољопривреде Србије, у: *Јуџославича у Европским финансијама*, приредио Б. Бабић, Београд, 1993, стр. 224.

19. С. Ковачевић, *Међународна економска интеграција*, Београд, 1991, стр. 73.

20. Иако је заједничка пољопривредна политика увођена постепено од 1962. године, потпуно оперативна је постала тек од средине 1967. године. У овом прелазном периоду одлучујући значај је имао Халштајнов предлог из 1964. године. Те године Халштајн (Walter Halstein) је као тадашњи председник Комисије Савету министара поднео коначну верзију предлога о спровођењу заједничке пољопривредне политике, а његово прихватање условио оставком Комисије.

21. *Counc. Reg. of 14 January 1962, No 19, JO 933/62.*

22. Parry and Hardy, *EEC Law*, Лондон, 1981, тач. 15-14, п. 212.

ну кашу и зелене производе од ражи. До краја прелазног периода Савет је донео и друге прописе за готово све значајније пољопривредне производе: житарице, говедине и телетину, свињско место, јаја и живинско месо, млечне производе, дуван, воће и поврће, вино, хмель, уља и масти, шећер, семење, биљке и цвеће, прерађено воће, лан и конопљу и рибе. Њиховим спровођењем установљавана су тржишта за односне пољопривредне производе на комунитарном нивоу, престала су да функционишу одговарајућа национална тржишта, а државе чланице су обавезне да одустану од свих мера којима би се то могло осујетити.²³⁾ Заједничком организацијом су обухваћени готово сви пољопривредни производи, изузев алкохола, меда, кромпира, дрвета и вуне.²⁴⁾ На промет ових пољопривредних производа примењују се одредбе Уговора о оснивању о слободи промета робе.²⁵⁾

Сама организација заједничког тржишта пољопривредних производа може, зависно од врсте производа у питању, бити реализована као један од три Уговором предвиђена облика, и то преко:

- а) примене заједничких правила конкуренције;
- б) обавезне координације различитих националних организација тржишта;
- ц) европске организације тржишта.

С друге стране, сама заједничка организација тржишта пољопривредним производима, као својеврсна институција, је овлашћена да “предузме све потребне мере за спровођење члана 30, а нарочито контролу цена, субвенција у производњи и продаји различитих производа, уједначење организације складиштења и дистрибуције и заједничке инструменте за стабилизацију увоза и извоза”.²⁶⁾ Исто тако, заједничка организација треба да онемогући сваку дискриминацију између произвођача или потрошача унутар Заједнице. Да би се овакво заједничкој организацији омогућило да оствари наведене циљеве у оквиру Заједнице је основан Европски пољопривредни фонд за усмеравање и гаранције који располаже значајним финансијским средствима.²⁷⁾

4. Систем одређивања и одржавања заједничке цене

Функционисање заједничке пољопривредне политике, односно остваривање њених циљева, у суштини се своди на утврђивање јединствене политике цена и политику побољшања структуре у пољопривреди.²⁸⁾

23. В. судску праксу коју у том смислу наводи D. Vaughan (Ed.), *Law of the European Communities*, Vol. II, London, Butterworths, 1986, тач. 13.03, напомена 8.

24. *Ibid.*, напомена 9.

25. *Ibid.*, тач. 13.03.

26. Ч. 40(3). Уговора о оснивању.

27. Укупна средства којима је Фонд располагао су од 2,4 млрд. ECU у 1970. години нарасла на 49 млрд. ECU у 1990. години (Molle, *op. cit.*, p. 259, таб. 11.7).

28. С. Ковачевић, *op. cit.*, стр. 74.

Начин утврђивања јединствених цена за одређене производе или групе пољопривредних производа у оквиру Заједнице одређен је комунитарном регулативом, пре свега посебним *правилма* за конкретну врсту пољопривредног производа или групу производа. Између тих бројних *правила*, посебну важност има *Правило Савета о житарицама*, из 1975. године.²⁹⁾ Иако су поменути *Правилма* регулисани услови промета житарица, оно је послужило као модел за остала *правила*.³⁰⁾ Овим прописима је регулисан не само унутрашњи промет (у оквиру Заједнице), већ и трговина пољопривредним производима са трећим државама нечланицама.

Да би се остварили раније наведени циљеви заједничке пољопривредне политике, комунитарним прописима су за већину главних пољопривредних производа фиксиране годишње цене. Висину цена утврђује Савет према устаљеној процедури у којој учествују представници Комисије и држава чланица и након што се консултују Економски и социјални комитет и Комитет за пољопривреду Европског парламента. С обзиром на разлике које постоје између држава чланица, као и на циљеве које би требало постићи оваквим фиксним ценама, показало се да је то врло тежак и деликатан посао, о чему сведоче чешће несугласице између неких чланица.

У практичном смислу фиксирање цена пољопривредних производа се постиже преко *циљне, интјервенционе и улазне цене*. Ове цене се утврђују за сваки пољопривредни производ или групу производа који су обухваћени заједничком пољопривредном политиком. По овим ценама се одвија целокупни промет и унутар Заједнице, као и извоз ових производа у треће државе нечланице. Изван овог система остали су једино кромпир и алкохол.³¹⁾

Циљна цена (target price) представља цену пољопривредног производа у области где је он најоскуднији. За житарице је то област Дуизбурга у Немачкој.³²⁾ Ово је највиша цена и добија се кад се на цену производње додају и трошкови превоза и складиштења. Њена висина се одређује сваке године пре првог августа од стране Савета, а на основу предлога Комисије и након консултације са Европским парламентом. Тако утврђена цена важи за наредну годину и има за циљ да олакша произвођачима у планирању своје производње, али и да их својом висином подстакне

29. Council Regulation 2727/75, OJ 1975, No L 281.

30. У питању су *Правила Савета бр. 2759/75, OJ 1975, No 282* (за свињско месо); *2771/75, ibid.*: (за јаја), *2777/75, ibid.* (за живинско месо); *1035/72, JO 1972, Л 118* (воће и поврће); *337/79, OJ 1979, Л 54* (за вино и винову лозу); *804/68, JO 1968, Л 148* (за млеко и млечне производе); *805/68, Ibid.*, (за јунеће и говеђе месо); *1418/76, OJ 1976, Л 166* (за пиринач); *136/66, JO 1966* (за биљно уље, масти, уље од клица и маслиново уље); *1785/81, OJ 1981, Л 177* (за шећер); *727/70, JO 1970, Л 94* (за дуван), *1837/80, OJ 1980, Л 183* (за овчје и козје месо); *1308/70, JO 1970, Л 146* (за одређене повртарске производе) и *3796/81, OJ 1981, Л 379* (за рибу). Наведено према Lasok and Bridge, *op. cit.*, p. 417, напомене 15-20 и 1-8.

31. М. Јовановић, *op. cit.*, стр. 107.

32. Parry and Hardy, *op. cit.*, p. 215. тач. 15-19.

на то. Примењује се на житарице, шећер, млеко, маслиново уље, семе уљане репице и сунцокрета.

Интервенционна цена се одређује по истом поступку као и циљна и представља цену коју националне власти морају, односно овлашћени органи или агенције, да исплате, као загарантовану цену, оним произвођачима који нису способни да своје производе продају на тржишту. Међутим, за разлику од циљне, интервенционна цена није фиксирана и њена висина зависи од конкретне области у којој се примењује. Основну или почетну интервенционну цену одређује Савет узимајући у обзир тржишне услове који владају у области Заједнице где је највећа понуда житарица (област Ормес). У односу на циљну, то је нижа цена за око 8% и по њој организације за интервенцију морају да откупе све количине које им пунуде произвођачи.³³⁾ Примењује се на житарице, шећер, маслац, млеко у праху, неке италијанске сиреве, маслиново уље, семе уљане репице и сунцокрета, говедину и телетину, свињетину и дуван.

Улазну цену или цену на прагу (threshold price) одређује Савет за сваку годину пре 15. марта, важи за производе стандардног квалитета као и у случају циљне цене, а примењује се на пољопривредне производе увозене из трећих држава нечланица. У случају житарица њена висина се израчунава на бази циљне цене од које се одузимају трошкови превоза и дистрибуције од границе (Роттердам) до подручја са највећом несташицом (Duisburg) и важи за све улазне луке у Заједници. Тиме се обезбеђује да се увезене житарице продају по циљној или по већој цени, чиме се, у суштини, домаћим произвођачима пружа ефикасна заштита од иностране конкуренције. То се практично постиже путем тзв. прелевмана као врсте променљивих увозних дажбина или клизне увозне таксе.³⁴⁾ Прелевман представља разлику између цене увозне робе испоручене на граници и одређене цене за ту робу по којој се може продавати у земљи увоза, односно између светске цене и улазне цене или цене на прагу. Примењује се на житарице, шећер, млечне производе и маслиново уље.

Цене се преиспитују месечно при чему се у обзир узимају трошкови камата и складиштења. Тако је, на пример, *Правилном Савета број 2727*, фиксирана улазна цена за пшеницу, јечам, кукуруз и раж.

5. Регулисање трговине пољопривредним производима са трећим државама

Правни режим извоза и увоза пољопривредних производа из трећих земаља у Заједници регулисан је комунитарним прописима који се заснивају на систему дозвола и сертификата.³⁵⁾ Овом регулисаном режиму извоза и увоза подлежу прак-

33. М. Јовановић, *op. cit.*, стр. 109.

34. Lasok and Bridge, *op. cit.*, p. 416; Ковачевић, *op. cit.*, стр. 75.

35. D. Vaughan, (ed.), *op. cit.*, Vol. II, p. 257, тач. 13.39.

тично сви пољопривредни производи, с тим што је за сваки пољопривредни производ конкретан режим прописан посебним *правилком* за односни производ. Заједничка правила се примењују на трговину уљима и мастима, уљану репицу, сунцокретово уље, уље из клица, млеко и млечни производи, говедину и телетину, шећер, житарице, свињско месо, јаја, живинско месо, пиринач, прерађевине од воћа и поврћа, вино, овчје и козје месо и на друге пољопривредне производе који нису наведени у анексу II уз Уговор о оснивању Европске економске заједнице. Од општег правила о дозволама и сертификатима предвиђени су изузеци за следеће производе:³⁶⁾

- који се не налазе у слободном промету у Заједници;
- који су увезени по поступку и на основу споразума о ослобађању од царинских дажбина, унутрашњих пољопривредних пореза или извозних дажбина;
- који се налазе у слободном промету на основу прописа о враћеној роби и
- на производе за реекспорт за које је извозник прибавио одговарајући доказ о повраћају или опраштању од увозних дажбина.

Добијеном дозволом за извоз или увоз не стиче се само право увоза или извоза одређене количине пољопривредних производа већ се, зависно од садржине, преузима и обавеза да се одобрена количина, у границама толеранције од 5%, заиста извезе. Овако добијено право се може пренети на другог само једанпут. У случају да се не изврши дозвољени извоз или увоз у предвиђеном року (року важности дозволе) надлежне власти ће наплатити адекватни износ накнаде из положених средстава обезбеђења.

У циљу контроле и спречавања извоза пољопривредних производа из Заједнице по вишим ценама, чиме би се угрозила стабилност заједничког тржишта пољопривредних производа, Заједница примењује и извозне таксе и дажбине на извоз: уља и масти, шећера, житарица, пиринча, производа из одређених житарица, пиринча и млечних производа који садрже додати шећер и на одређене производе добијене из воћа и поврћа који садрже додати шећер. Ако другачије није предвиђено, извозне таксе се наплаћују и на целокупни извоз производа са географске територије Заједнице на производе који су обухваћени одредбама члана 9(2) Уговора о оснивању, као и на извоз производа који нису обухваћени овим чланом, ако им се макар једна компонента може подвести под одредбе поменутог члана.

6. Политика побољшања структуре у пољопривреди - структурна политика

Неколико година након увођења заједничке пољопривредне политике показало се да се усклађеним националним пољопривредним политикама и заједнички утврђеним ценама не може остварити пожељна “алокација ресурса”³⁷⁾ у оквиру

36. Ибид.

Заједнице, као и да је политика повећања дохотка пољопривредника путем повећања цена исувише скупа. Због тога су предузете неопходне мере за структурно побољшање пољопривредне производње. Под овим мерама се подразумевају опште мере, мере за посебне производе и мере које се односе на посебне области.³⁸⁾

У почетном периоду побољшање структуре пољопривреде је вршено коришћењем средстава из Европског фонда за гаранције и усмеравање пољопривреде за надокнаду националним владама сразмерног дела трошкова насталих у вези прилагођавања сопствене пољопривредне производње условима заједничког тржишта. Међутим, пошто се такав начин показао као неадекватан, уследили су предлози за реформу заједничке пољопривредне политике. Тако је већ 1968. године Маншолт (*Sicco Mansholt*) поднео један од најрадикалнијих предлога реформе којим је било предвиђено смањење трошкова производње, повећање продуктивности рада, смањење броја запослених у пољопривреди и укрупњавање пољопривредних посела на добровољној основи и уз финансијску помоћ.³⁹⁾

Маншолтов план није прихваћен, већ су 1972. године усвојена три мање радикална *ујујисџива* којима је требало обезбедити смањење броја запослених у пољопривреди, смањење хиперпродукције у пољопривредној производњи, укрупњавање пољопривредних газдинстава и модернизацију метода производње. Реч је о: *Ујујисџиву број 72/159 о модернизацији пољопривредне индустрије*,⁴⁰⁾ *Ујујисџиву 72/160 о финансијској помоћи пољопривредницима који осџављају земљу*,⁴¹⁾ и *Ујујисџиву 72/161 о професионалној обуци*.⁴²⁾ Спровођењем *Првог ујујисџива* требало је омогућити модернизацију фарми како би и фармери са мањим приходима могли да остваре разумне приходе у периоду од шест година у коме је требало спровести развојни програм. Заједница је подстицала модернизацију пољопривредних газдинстава пружањем финансијске помоћи пољопривредницима приликом удруживања и стварања кооператива и увођења система за наводњавање. Предвиђено је да у овим трошковима Заједница учествује са 25%, док би преостали део сносиле државе чланице. *Ујујисџивом* је пољопривредним произвођачима дато и право прече куповине земље, која је напуштена у складу са *Другим ујујисџивом*. *Другим ујујисџивом* се финансијском помоћи подстичу пољопривредници између 55 и 65 година да престану са пољопривредом, како би се смањило број запослених у тој грани. *Трећим ујујисџивом* је предвиђено оснивање посебних

37. Ковачевић, *op. cit.*, стр. 77.

38. Parry and Hardy, *op. cit.*, p. 234, тач. 15-71.

39. Било је предвиђено да би најмања фарма требала да располаже са две до три стотине јутара земље за жито, 40 до 60 крава по фарми, 150 до 200 грла стоке за производњу говеђег и телећег меса.

40. *ЈО 1972, Л 96/1, ОЈ 1972 (II) 324*, касније измењено *Ујујисџивом 78/1017, ОЈ 1978, Но Л 349/32*.

41. *ЈО 1972, Но Л 96/9, ОЈ 1972, (II) 332*, касније измењено *Ујујисџивом 78/1017*.

42. *ЈО 1972, Но Л 96/15, ОЈ 1972 (II) 339*, касније измењено *Ујујисџивом 78/1017*.

служби које би давале потребне информације, стручне савете и упутства пољопривредницима и основан је фонд за стручну обуку.

Међутим, како се са спровођењем наведених упутстава каснило раније проблеми су и даље остали па су за њихово решавање нуђена нова решења, односно нове реформе. И даље је као један од основних проблема остало питање смањења разлика између субвенционираних производње и бенефициране потрошње. Наставак такве политике субвенционираних извоза и распродаје пољопривредних производа водио би даљем гомилању залиха и порасту трошкова складиштења. Стога ће у средишту будућих реформи заједничке пољопривредне политике, без обзира да ли се заснивају на реформи, еволуцији или деволуцији,⁴³⁾ бити решавање ових питања.

7. Практичне последице и ефекти спровођења заједничке пољопривредне политике

Последице спровођења заједничке пољопривредне политике и заједничког тржишта за пољопривредне производе осећају пре свега пољопривредници унутар Заједнице (унутрашњи ефекти). У мањој мери и посредно они се тичу и пољопривредника изван Заједнице (спољни ефекат).

Један од основних унутрашњих ефеката је стварање самодовољности Заједнице у пољопривредним производима.⁴⁴⁾ Самодовољност је последица гарантовања високих интервентних (откупних) цена којима се покривају не само трошкови производње, већ се обезбеђује и просечан профит свим произвођачима, док се истовремено домаћи производи улазним ценама штите од увоза јефтенијих. У таквим условима, где је искључена економска рационалност ангажовања фактора производње, могуће је буквално све производити, чак и “банане на Гренланду”.⁴⁵⁾ Даља последица високих цена је хиперпродукција пољопривредних производа и стварање вишкова готово свих производа,⁴⁶⁾ изузев кукуруза и цитруса, о чему морају водити рачуна извозници из трећих држава. Заједница је обавезна да откупи све понуђене вишкове, са којима онда располаже на различите начине: млеко се даје школама, путер се продаје по повлашћеним ценама, одређени производи се загађују за исхрану људи, део производа се извози уз рефундације, док се један део пољопривредних производа даје као помоћ у храни сиромашним земљама. У сваком случају, вишак пољопривредних производа се не може слобод-

43. Шире у: С. Ковачевић, *op. cit.*, стр. 79-81.

44. Од 23 производа које Molle, *op. cit.*, р. 258, таб. 11.6, наводи, у 1990. години Заједница није задовољила своје потребе само у пет производа: кукуруз, пиринач, свеже и цитрус воће и уља и масти.

45. М. Јовановић, *op. cit.*, стр. 112.

46. Највећи трошкови постоје у производњи млека. Тако је у 1980. години у Заједници произведено око 100 милиона тона, што је једнако језеру дужине 10 км, ширине 2 км и будине 5 м.

но продавати или поклањати потрошачима у Заједници, јер би се на тај начин смањила цена што би довело до распада “система интервенције на тржишту који се спроводи кроз заједничку пољопривредну политику”.⁴⁷⁾

Што се тиче положаја пољопривредника, њихови приходи су, и поред свих мера заједничке пољопривредне политике, и даље нижи од њихових колега у индустрији. Отуда се за пољопривреднике често каже да “живе као сиромашни, а умиру као богати”.⁴⁸⁾ Осамдесетих година њихова продуктивност је и даље заостајала за продуктивношћу америчких фармера, а њихови поседи су у просеку били вишеструко мањи од америчких.⁴⁹⁾

Од такве политике немају користи ни сви потрошачи. Иако је један од циљева заједничке пољопривредне политике да обезбеди производе по “разумним” ценама, оне су, због начина на који се формирају, ипак међу највећим ценама. То може створити социјалне проблеме, јер сиромашни потрошачи практично дотирају богате пољопривреднике.

Што се тиче утицаја спровођења заједничке пољопривредне политике на треће државе нечланице, већ је раније напоменуто да је њен циљ да се домаћи произвођачи заштите од конкуренције са спољног тржишта. То се постиже, пре свега, системом променљивих царина, односно унутрашњих дажбина, одређивањем квота за извоз и увоз и системом дозвола и потврда за извоз и увоз. Будући да Заједница представља истовремено и највећег светског извозника и највећег увозника пољопривредних производа, онда она и те како може утицати на ниво цена на светском тржишту и услове понуде и тражње. Осим тога, Заједница је склопила и низ билатералних споразума са бројним трећим државама којима је непосредно регулисала услове извоза и увоза пољопривредних производа.

8. Стање и перспективе извоза југословенских пољопривредних производа на тржиште Заједнице

Пре увођења санкција и насилне дезинтеграције СФР Југославије, извоз југословенских пољопривредних производа у Заједницу био је регулисан Споразумом о трговини и сарадњи, закљученом између Европске економске заједнице и СФР Југославије 1980. године.⁵⁰⁾ У питању је био врло повољан споразум којим је вели-

47. М. Јовановић, *op. cit.*, стр. 116.

48. *Ibid.*, стр. 118.

49. Један пољопривредник у Заједници је могао 1982. године да исхрани 33 становника, док је у САД могао да исхрани 66. У Заједници преовладавају ситни поседи (око половине од укупних), тако да један пољопривредник у Заједници обрађује у просеку 17 хектара, а његов колега у САД 159 хектара.

50. Више у Р. Вукадиновић, Правни оквири економске сарадње претходне Југославије са Европском унијом и поуке за СР Југославију, *Зборник радова “Југославија и Европска унија”*, Редакциони: Проф. др. Б. Бабић и мр Г. Илић, Београд, 1996, стр. 39-48.

ком броју домаће робе било омогућен повлашћен приступ на унутрашње тржиште Заједнице.

Битно обележје трговинског режима установљеног Споразумом о сарадњи, који је измењен Допунским протоколом од 10. децембра 1987. године, је побољшање услова за приступ југословенске индустријске робе на тржиште Заједнице и веће концесије за пољопривредне производе путем одобравања једностраних царинских и трговинских концесија. За велики број производа пореклом из Југославије (индустријских и пољопривредних) практично је успостављен режим увоза без царина и такса истог дејства и без квантитативних ограничења и мера истог дејства, осим тзв. "осетљивих" производа који су наведени у Прилогу II уз Уговор о оснивању ЕЕЗ-а и у Прилогу А уз Споразум (чл. 15). Исто тако, Југославији је било признато право да као земља у развоју и даље користи Општу шему преференцијала коју Заједница примењује на увоз производа из земаља у развоју. Међутим, производи пореклом из Југославије не могу уживати повољнији третман при увозу у Заједницу од третмана који државе чланице одобравају једне другима.

У погледу "осетљивих" производа Заједница је задржала право да се обрати Савету за сарадњу ради утврђивања посебних услова за њихов приступ на њено тржиште, који би се показали потребним. За увоз ових производа одређени су годишњи бесцарински плафони. За одређене производе био је предвиђен посебан режим увоза у виду прогресивног снижења царина. На увоз одређених индустријских производа, као што су текстилни, примењиван је посебан режим "ограничене царинске либерализације" чија је садржина била одређена посебним билатералним аранжманима између Југославије и Заједнице, у складу са правилима Међународног мултилатералног споразума о трговини текстилним производима, који је закључен у оквиру ГАТТ-а.⁵¹⁾ Посебан режим размене важио је и за производе пореклом из Слободне индустријске зоне на основу Осимских споразума.

У области размене пољопривредних производа, Споразумом су биле предвиђене посебне царинске олакшице у виду снижења царина и годишњих царинских контингента са сниженом царином и снижење прелевмана, за производе од посебног интереса за Југославију.

Овако успостављен режим трговинске размене могао је бити коригован и допуњен тзв. заштитним клаузулама из чланова 35. до 38. Споразума. Тако је одредбама члана 36. Споразума било дато право Југославији да "у случају озбиљних поремећаја у одређеној области привредне активности који се могу одразити тешким погоршањем регионалне привредне ситуације, заинтересована страна уговорница може предузети потребне заштитне мере под условима и према поступцима предвиђеним у члану 38".

Међутим, након "нове ситуације"⁵²⁾ која је настала проглашењем независности Словеније и Хрватске, почев од средине 1991. године, Југославија је изгубила

51. Више у: *Europe Information*, "External Relations", 94/88, The European Community and Yugoslavia, July 1988, pp. 8-10.

статус “специјалног и привилегованог суседа ЕЕЗ-а”.⁵³⁾ Раније иницирани преговори о асоцијацији не само што нису настављени, већ су и сви претходни споразуми између Југославије и Европске економске заједнице прво суспендовани (1991. године), а онда отказани, 1992. године. Након тога Европска економска заједница уводи врло ригорозне и свеобухватне санкције према Србији и Црној Гори.⁵⁴⁾ Санкције су практично важиле све до 8. маја 1997. године када је ступило на снагу Правило Савета 825/97,⁵⁵⁾ о увођењу аутономних трговинских мера СР Југославији, којим је измењено претходно Правило 70/97, од 20.12.1996. о режиму увоза у Заједницу производа пореклом из република БиХ, Хрватске и БЈРМ и увоз вина пореклом из Републике Словеније. Овим Правилу роби пореклом из СР Југославије, па и пољопривредној, практично је враћен онај режим који је уживала према Споразуму о сарадњи из 1980. године до његовог отказивања 25. новембра 1991. године. У односу на остале републике из претходне Југославије, овим Правилу је изједначен статус робе пореклом из СР Југославије са робом из ових република претходне СФР Југославије. Поред несумњивог политичког значаја, у економском погледу овим Правилу је бројним пољопривредним производима поново омогућен повлашћен приступ на унутрашње тржиште Европске уније. Повластице се огледају у ослобађању од царина за поједине производе до одређене квоте, смањењу царина или укидању континенталног.⁵⁶⁾ Конкретан статус робе је одређен у одговарајућим анексима уз Правило. Тако је у анексу А наведена роба која не подлеже било каквим олакшицама. Анекс Б обухвата пољопривредне производе за чији је само мањи број назначена фиксна царинска стопа или су ослобођени царине, док већина позиција подлеже посебном регулисању. У анексу Ц наведена је роба која не подлеже плаћању царине, али до испуњења одређене квоте. Анекс Е обухвата мањи број пољопривредних производа, пића и дувана на које се такође не плаћа царина до утврђене количине квоте. Анекси Ф и Г се односе на “baby-beef” на чији увоз се плаћа 20% од прописане царинске стопе.

Режим прописан Правилу, међутим, важи само до краја 1997. године, али је Савет министара овлашћен да измени “географско подручје овог Правила” и пре тог рока “у складу са развојем догађаја између Заједнице и СР Југославије, укључујући и регионални приступ...”.

52. В. декларацију о политичкој сарадњи усвојену на ванредном министарском састанку у Хагу, од 5. јула 1991. године.

53. Д. Лопандић, Право и политика: Санкције Европске заједнице према Југославији, односно Србији, *Правни животи*, 3-4/1992, стр. 405.

54. О садржини и правној основаности санкција вид. више у: Д. Лопандић, *op. cit.*, стр. 405-418; Д. Лопандић, Уговор из Мадрихта и правни аспекти санкција Европске уније, са посебним освртом на санкције ЕУ према СРЈ, у: *Правни и економски оквири укључивања југословенских привредних субјеката у унутрашње тржиште Европске уније*, (Ред. Р. Вукадиновић), Крагујевац, 1994, стр. 157-174.

55. Правило је објављено у Службеном листу Европске уније, *ОЈ 1997, Но Л 199/4*.

56. Чл. 5-8. Правила и пратеће Анексе А-Г.

Иако у унутрашњим оквирима пољопривреда као делатност има врло важно место, са учешћем од 17-18% у друштвеном производу Србије у 1989. години, њен удео у вредности укупног извоза износио је само скромних 3,7%, док је у вредности увоза учествовала са око 5,8%.⁵⁷⁾ И тако скромни резултати су остварени неповољном структуром извезених пољопривредних производа. Извожени су производи ниже фазе прераде, пре свега, житарице: пшеница и кукуруз, месо, пиће и дуван и воће и поврће. Од тога главнину извоза чине производи који су на светском тржишту изложени врло оштрој конкуренцији (житарице), посебно на европском тржишту које је, као што се могло закључити, презасићено од сопствене хиперпродукције.

Уместо закључка

С обзиром на значај Европске уније, као највећег и извозника и увозника пољопривредних производа на светском тржишту, као и на чињеницу да је у претходном периоду Европска економска заједница представљала најзначајнијег спољнотрговинског партнера претходне Југославије, повратак СР Југославије на унутрашње тржиште представља императив. Међутим, поновно укључивање југословенске привреде у међународну поделу рада подразумева, пре свега, повратак Југославије у Светску трговинску организацију, Међународни монетарни фонд и друге финансијске организације и поновно успостављање институционалних односа са Европском унијом.

Како за сада СР Југославије није решила свој статус у овим организацијама, њен повратак ће се одвијати у знатно другачијим и неповољнијим условима у односу на оне који су постојали 90-тих година.

(чланак примљен 4. VIII 97.)

Благоје С. Бабић, Прелаз у транзицији, Прометеј, Београд 1996, 231 страна

Приказ

Ово је књига писана са намером да се при крају педесетих година живота полако своде рачуни живљења и рада њеног аутора Благоја Симова Бабића, правника по образовању, економисте по занимању, стално запосленог у Институту за међународну политику и привреду и ранијег професора на Економском факултету у Мостару, члану бројних домаћих и међународних стручних и научних удруже-

57. Јевтић, Антонић, *op. cit.*, стр. 221. У Заједници је учешће пољопривреде у бруто националном производу опао са 12% у 1950. години на 3% у 1990. години. Истовремено, смањен је број запослених у пољопривреди са 30% у 1950. години на 7% у 1990. години, од укупног броја запослених (Molle, *op. cit.*, p. 247, tab. 11.1).

ња и антикулптуристи у дрвету у слободном времену. Већ из ове кратке биографије може се закључити да је реч о необичној личности препознатљивој по нечему што је лично или само његово “самоискључење из устаљеног начина мишљења”, а што је у савременом конфекционираним друштву све теже стећи, а још теже одржати. Чини се да је ово важно истаћи на почетку за боље разумевање радова који су сакупљени у јединствене корице под насловом *Прелаз у транзицији*. Реч је о радовима који су настали у ранијем периоду и који су објављивани по разним домаћим и страним часописима или су саопштавани на домаћим или страним скуповима. Иако је од писања и од објављивања појединих радова протекло више година, у овој књизи они су објављени у првобитној верзији, без измена и допуна. Редак је број оних који се могу похвалити да имају смелости за такав корак и који имају снаге да се одупру слаткој жељи да бар мало исполирају своја схватања накнадном памећу, у складу са каснијим догађајима. То, чини ми се, одсликава и постојани херцеговачки карактер аутора. Ово је тим пре вредније, ако се има у виду да књига садржи 11 радова, писаних у последњих десет година у тачно одређеном времену и у тада постојећим околностима које су се, на жалост или можда, и на нечију радост, касније у потпуности измениле.

Радови су подељени у пет тематских целина: пролог, словенске авантуре, изнуђене авантуре, спасење и епилог, којима претходи предговор, а следи закључак са енглеским преводом чланка “Словенским путем у нову еру”, објављеног у епилогу.

У првом наслову: “Пролог”, објављен је рад под насловом Савремена светска привредна криза: криза “европске” врсте развоја. Други наслов обухвата радове: “Социјализам данас”, “Земље истока: привредни опоравак кроз обнову међусобне сарадње” и “Прелаз у транзицији”. У трећем наслову објављени су радови: “Југославија између ‘Европе’ и Европе”, “концепт тржишта у југословенским привредним реформама”, “Енгелова завера” и “Развој Југославије и спољни изазови: ‘отворена привреда’ у незаштићеном друштву”. У четвртном симболичном наслову “Спасење”, објављена су два рада: “Изгледи Балкана за демократију и развој” и “Балкански одговор”.

Уз ризик који на себи преузимају сви приказивачи туђих радова, могло би се закључити да им је свима заједничка тежња аутора да упоређује Европу и “европску врсту развоја” са Азијом, у којој посебно место припада идеја словенства и Словенима.

Свој став и мотиве за објављивање аутор ове књиге је изнео у предговору. Радови су сабрани у једну целину не само зато што стицајем околности чине органску целину већ, пре свега, због тога што су највише допринели ауторовом “самоискључењу из установљених начина мишљења”. Предговор је вредан читања јер су у њему поред наведених мотива изнети и други лични ставови и врло занимљиве опсервације о неким актуелним питањима и догађајима. Ту, пре свега, мислим на тезе о узроцима и коренима “разлагања изнутра” претходне СФРЈ и улогу коју је у томе имала идеја “европеизације”. Посебно је занимљив став аутора

о улози Европске уније према словенским друштвима и конкретно према разлагању изнутра СФРЈ. Овом приказивачу се, пошто се и сам бави феноменом Европске уније, стога чини вредним и провокативним да наведе став аутора да је “европеизација” до те мере потопила југословенство, да је свако упозорење на опасност која долази од ње означавано у најбољем случају као анахронизам. Домаћи “Европљани” међу интелектуалцима и политичарима, заводећи домаћу јавност илузијама да је “улазак у Европу” општи лек, одговорни су што је југословенско друштво неспремно дочекало трагични сценарио који му је приредила “Европа”.

Личним ставом, макар и по цену да у време изношења и писања конкретних радова буду проглашени јеретичним, одишу и сви други радови. Дилему етике (и) научног рада, са којом се суочавају сви прави интелектуалци, макар једанпут у свом раду, аутор је решио на почетку свог стваралаштва, преуевши ризик да свој први рад о Кини “напише по савести”. Том принципу остаће веран до краја, иако не таји да су му “три четвртине радног века протекле у рвању са сопственим предрасудама и заблудама”. Ово признање као искуство ми се чини посебно вредним за све оне који се баве истраживачким радом, а посебно почетницима, јер им могу помоћи да нађу прави пут у свом трагању за истином и да га се стално држе.

Подстакнут да се и сам држим таквог опредељења усуђујем се да изнесем свој став као контратезу према којој се, да је било добре воље, спас претходне СФРЈ могао тражити управо у асоцијацији или чланству у Европској унији, ако је то и, колико је то зависило од воље ондашње Југославије. Потврду овог, бар привидну, налазим управо у ауторовом објашњењу изнетом под тачком “Зашто Италијани лако губе”, кад је Италија признала спорну границу са Француском, па онда кроз односе у Европској економској заједници учинила све да таква граница изгуби смисао.

На крају, књигу би требало препоручити и због начина на који је писана. Основна опасност у објашњавању стручних тема долази из потребе да се обухваћена (стручна) питања изложе или и објасне посебним стручним и што је могуће прецизнијим језиком, који је, међутим, по правилу сувопаран и без душе тако да најчешће не оставља места за личне опсервације.

Ова књига је и по томе особена. Књига је писана не само јасним и прецизним језиком, већ стилем који има топлину, јер је читалац убеђен да изражава искрени вредносни став његовог писца. Посебна наклоност се осећа у ауторовом ставу приликом писања о Италији; њеној духовности и космополитизму. Аутору је то било могуће, јер је стицајем разних околности био сведок или учесник неких од догађаја о којима је писао. Стога очекујемо да нас аутор обрадује новим радовима из своје фасцикле са “Идејама за ненаписане чланке”.

**Professor Radovan D. Vukadinović,
Faculty of Law in Kragujevac and
Faculty of Management in Belgrade**

The law of the European union in the field of agriculture

(Summary)

A common agricultural policy is one form of policies whereby the Community accomplishes a global economic end - establishing of the internal market and specific ends - establishing of common markets of agricultural products. Consequently, in the first part of this paper the author analyses the influence of common agricultural policy upon establishing of the common market, while in the second part he describes the elements of the common trading policy in the European Union, the sources of law and the way of their enforcement for the purpose of establishing and functioning of specific common markets of agricultural products. The third part of this work is concerned with practical issues of conducting a common agricultural policy in relation to a third country with an estimate of the situation and perspectives of exporting of Yugoslav agricultural products to the European Union market.

Key words: common and internal market of the European Union, common agricultural policy, community law, agricultural products, customs duties, reliefs, quotas, products originating in the member-countries and third countries, sensitive products, autonomous trading measures.

*Др Боса Ненадић,
савезни савешњик у Савезној влади*

UDK 341.2(44)

Правни положај и организација Француског комитета за акредитацију (COFRAC-а)

Резиме

Стандардни модел националне организације за акредитацију данас нема. Теško га је и сугерисати, јер се политички и економски услови у појединим земљама знатно разликују. Међутим, оно што је битно, јесте, да организације за акредитацију по свом саставу, овлашћењима и раду морају бити способне да извршавају циљеве акредитације иј да својим ауторитетом пруже сигурности и гаранцију пржисти да може да се ослони на документе које су издале акредитоване организације. То ће се обезбедити ако се националне организације за акредитацију организују и раде у складу са захтевима и условима утврђеним у одговарајућим документима међународних организација за стандардизацију. Само иако резултати њихове активности биће признати, не само на националном, већ и на регионалном и међународном плану.

Једна од таквих националних организација за акредитацију је сигурно Француски комитет за акредитацију (COFRAC). Ошуда сматрамо да решења о правном саставу, овлашћењима, начину рада и пословања овог Комитета могу бити од значаја приликом констатовања, односно образовања и функционисања југословенског тела за акредитацију.

Кључне речи: стандардизација, акредитација, француски комитет за акредитацију, стандарди и технички профити.

Уводне напомене

У нашој правној литератури скоро да нема радова посвећених стандардизацији, а тиме ни акредитацији као једном од значајних елемената система стандардизације. Још мање је сагледаван правни статус, организација и начин рада тела за акредитацију које својим ауторитетом обезбеђују поверење у стандарде и техничке прописе на тржишту и код потрошача.

Национална акредитациона тела у савременим, економски развијеним земљама све више добијају на значају, због пораста улоге стандардизације и важности квалитета у функционисању светског тржишта, односно повезивању привреде широм света. На светском тржишту, у условима масовне производње и пораста размене производа и услуга између привредних субјеката из разних земаља и присуства производа из разних делова света, производи морају бити конкурентни не само по својој цени, већ и по свом квалитету, техничким и другим својствима. Таква трговина “мора испоштовати одређена правила”. Потрошачи данас за уложени новац захтевају квалитетне производе и сигурност у њиховој употреби и коришћењу. То се, поред осталог, постиже и системом квалитета и у оквиру њега системом стандардизације. Отуда је, према потрошачима и тржишту, битна “гаранција” оних институција које стоје иза сертификата и других докумената која прате производе и услуге - а те институције су, пре свих, националне организације за акредитацију. Оне у крајњем гарантују да производи који се купују имају онај квалитет који се декларише и да одговарају предвиђеној намени. Због тога је сасвим логично што су правни положај тих организација, њихова овлашћења, као и начин рада, односно функционисања, предмет посебне пажње, не само пословне праксе, већ и правне струке и науке у тим земљама.

Националне организације за акредитацију су данас, у развијеним земљама, тела чију активност и резултате рада будно прати не само привреда, односно индустрија и потрошачи, већ и “јавне власти”. Системом стандардизације код нас су се, по правилу, бавили и баве претежно инжењери (донекле економисти), док су правни аспекти система стандардизације, као и правни статус организација и тела које га чине, остајали ван озбиљнијег интересовања правне струке. Помањкање правне литературе о питањима стандардизације у нас, је свакако озбиљан недостатак.

Данас када наша земља, као земља у развоју, настоји да повећа свој индустријски потенцијал, али и продуктивност и економичност своје привреде и да се интегрише, односно повеже са привредом развијених земаља, а пре свега земаља Западне Европе, намеће се као један од основних задатака одржавање на савременом нивоу националних стандарда и њихова хармонизација са међународним стандардима. Стандардизација је битна основа за подизање квалитета производа и услуга на националном нивоу, али и нужан фактор за наше укључивање, односно интеграцију у европско и светско тржиште.¹⁾ Отуда и наше националне организације које треба да обезбеде основне циљеве стандардизације морају све више да

усклађују и координирају свој начин рада, односно поступке одлучивања и своје укупне активности са упутствима и захтевима међународних организација за стандардизацију, како би њихови резултати били признати и на међународном нивоу.

Намера је овог рада да правну струку подстакне на озбиљније бављење питањима стандардизације, јер је неспорно да стандарди и њихова примена нису само ствар индустрије, односно привреде, већ једна изузетно значајна дисциплина која има и свој правни аспект. Стандардизација се у правној литератури мора сагледавати као систем (дисциплина) у коме се успостављају бројни односи, између субјеката тог система, који имају и свој правни израз. То је систем, у коме постоје различита тела и органи, чије су правне форме и статус, као и овлашћења, специфични. Пажњу заслужују и природа стандарда и њихов однос према националном законодавству и међународним уговорима; карактер техничких прописа и њихово место у правном систему земље; однос стандардизације тј. стандарда и права индустријске својине, итд.

I Општи осврт на циљеве стандардизације и улогу организација за акредитацију

У савременом свету који претпоставља ефикасне и поуздане начине споразумевања због све већег обима размене између света, стандардизација се "открила као кључ за отварање многих врата, а такође и као дисциплина коју мора да прихвати свако цивилизовано друштво" ако хоће да користи добра и услуге ради побољшања квалитета живота својих грађана. Три основне потребе човека-храна, стан и одећа, треба да одузимају све мање и мање времена, а непрестано побољшање производње треба да омогући да живот човека и живот његове средине буде све лепши. Производња је у сржи овог проблема у свим савременим земљама, независно о ком поднебљу се ради. Стандардизација је једна од најефикаснијих метода за продужавање складног и корисног развоја производње коју захтева општи интерес.²⁾

У документима Комитета за проучавање принципа стандардизације (STACO),³⁾ као основни циљеви стандардизације утврђују се: (1) унапређење опште економичности људских напора, материјала, снага итд. у производњи и при размени добара; (2) заштита интереса потрошача преко одговарајућег квалитета робе и

1. Т. Шпичановић, каже да су данас квалитет, стандардизација и сертификација као инструменти којима се он постиже "кључни фактори конкурентности предузећа у свим развијеним земљама. Они су то исто за земље средње и источне Европе и представљају не само основ за реструктурирање њихове привреде, већ и инструменти за њихову неопходну интеграцију у унутрашње тржиште" (мисли се на тржиште Европске заједнице - Б.Н.). Т. Spicanovic, Europe pays d'Europe centrale et orientale - Normalisation - Certification - Qualité, Привреда и право, бр. 5-8, од 1997, стр. 853.
2. Т.Р.Б. Сандерс, Основни циљеви и принципи стандардизације, Југословенски завод за стандардизацију, Београд, 1974. стр. 9. и 10.

услуга; (3) безбедност, здравље и заштита живота; (4) омогућавање изражавања и међусобног разумевања свих заинтересованих.⁴⁾

Развој стандардизације утиче и на дефинисање и утврђивање нових циљева у овој области. Тако Т.Р.Б. Сандерс, један од председника Комитета за проучавање принципа стандардизације (STACO), иде даље од докумената Комитета и утврђује шест основних циљева модерне стандардизације, и то: (1) упрошћавање растућег броја варијанти производа и поступака у животу човека; (2) споразумевање (комуникација); (3) општа економичност; (4) безбедност, здравље и заштита живота; (5) заштита интереса потрошача и интереса друштва.⁵⁾

У Упутству ISO/IEC о Општим терминима и њиховим дефиницијама које се односе на стандардизацију и активности везане за њу, као основни циљеви стандардизације утврђени су: (1) контрола варијанти; (2) употребљивост (способност за употребу); (3) конпатибилност; (4) заменљивост (функционална и димензионална); (5) безбедност; (6) заштита околине; (7) заштита производа.⁶⁾

У нашој литератури, додуше техничкој, дефинишу се одређени циљеви стандардизације, полазећи пре свега од циљева стандардизације утврђених у законима и другим прописима о стандардизацију.⁷⁾ При томе, треба нагласити да је југословенски законодавац код утврђивања циљева стандардизације полазио од циљева стандардизације утврђених у документима међународних организација за стандардизацију,⁸⁾ уз одговарајућу разраду тих циљева прилагођених нашој реалности. Примера ради, поменућемо једну од дефиниција циљева стандардизације изнету у нашој литератури. Тако М. Пешалевић наводи следеће циљеве: контрола вари-

3. Међународна организација за стандардизацију (ISO) има стални одбор за проучавање принципа и циљева стандардизације тј. Комитет за проучавање принципа стандардизације, чији је скраћени назив STACO.

4. Т.Р.Б. Сандерс, Оп. цит., стр. 9. и 10.

5. Исто, стр. 17.

6. Вид. Упутство “Општи термини и њихове дефиниције које се односе на стандардизацију и активности везану за њу (превод докумената ISO/IEC Guide 2 - General terms and their definitions concerning standardization and related activities (1991), Савезни завод за стандардизацију, 1992. године.

7. Из одредаба новог Закона о стандардизацији СРЈ, из 1996. године (“Службени лист СРЈ”, бр. 30/96) произлазе следећи циљеви стандардизације: (1) заштита живота и здравља људи, животне средине и других природних и радом створених вредности; (2) несметан промет робе и услуга на домаћем тржишту и са иностранством, као и отклањање техничких препрека у промету робе и услуга; (3) техничка и конструкциона сигурност објеката, постројења, уређаја и других средстава, као и сигурност при извођењу радова; (4) заштита корисника производа и услуга, односно заштита потрошача; (5) брз, тачан и разумљив пренос и саопштавање информација. Ранији Закон о стандардизацији из 1988. године (“Службени лист СФРЈ”, бр. 37/88. и 23/91), у члану 1. садржао је 8 таксативно утврђених циљева стандардизације, а то су поред горе наведених 5. које садржи и нови Закон о стандардизацији, следећи циљеви: (1) типизација и унификација производа и услуга и рационално коришћење енергије; (2) јачање одбрамбене способности земље; (3) укључивање у међународну сарадњу, нарочито техничко-технолошку поделу рада.

јанти, употребљивост, компатибилност, заменљивост, здравље, безбедност, заштита околине, заштита производа, узајамно споразумевање, економске карактеристике и трговина.⁹⁾

У савременом свету, кога карактерише модерна и аутоматизована индустрија, велика подела рада и специјализација, масовна производња, са производима намењеним за употребу широм света, развијена међународна трговина и постојање вишенационалних предузећа чија се трговачка активност одвија на више континената, велика комуникација међу људима и др. све мање трпи било какве баријере и препреке на националним границама. Отуда је општи захтев развијених привреда да стандарди и технички прописи не могу да се доносе или примењују ради стварања препреке у промету робе и услуга.¹⁰⁾ Стандардизација мора да се развија у складу са захтевима тржишта и технолошког развоја (В. Танасковић). Ови захтеви су логички, ако се има у виду да ванцаринске препреке, где свакако спадају нехармонизовани технички захтеви утврђени у националним стандардима, могу представљати ефикаснији и суптилнији начин спречавања или отежавања слободног промета међу различитим земљама, него било који царински закон, односно царинска баријера.¹¹⁾

Стратешки значај стандардизације и потреба њеног развоја и ван националних оквира јасно је изражен и у ставу Комисије Европске заједнице о развоју европске стандардизације, по коме ће “јединствено тржиште Заједнице постати реалност за европску индустрију само ако се заједнички технички стандарди могу убрзано развијати на европском уместо на националном нивоу... Разлике у националним техничким стандардима представљају значајну препреку за прихватљивост производа на тржишту.¹²⁾ У прилог овом захтеву говори велики број донетих стандарда не само на европском нивоу, већ пре свега међународних стандарда чија је примена постала свакодневна појава.

Основна средства стандардизације за постизање њених циљева су, пре свега, стандарди, технички и други прописи, техничке спецификације и правила праксе (које можемо назвати документима или актима стандардизације) у којима се утврђују правила, смернице и карактеристике које се односе на различите активности

8. Пре свега мислимо на Међународну организацију за стандардизацију (ISO) и Међународну електротехничку комисију (IEC). Осим ових организација за нашу земљу као европску државу значајне су и организације које се баве стандардизацијом у оквиру Европске уније и земаља ЕФТА, и то пре свега, Европски комитет за стандардизацију (CEN) и Европски комитет за стандардизацију у електротехници (CENELEK).
9. М. Пешалевић, Инжењеринске комуникације и логистика, Нови Сад, 1995, стр. 210.
10. Овај захтев изричито је утврђен у члану 2. нашег Закона о стандардизацији из 1996.
11. То ће се увек догодити ако се нпр. за један производ у националном стандарду утврђују захтеви који су некомтабилни са захтевима утврђеним у међународним или регионалним стандардима.
12. Вид. Зелена књига Комисије о развоју европске стандардизације: “Акција за брзу технолошку интеграцију у Европу”, Гласник Привредне коморе Југославије, Билтен “Европа ж92”, број 1. од 1991. године, стр. 3.

и њихове резултате (производе, услуге, процесе, испитивања и др.) ради остваривања оптималног реда у одређеној области.¹³⁾ Међутим, не мање значајно средство за остваривање циљева стандардизације јесте сертификација тј. поступак издавања исправа (сертификата, и др.), којим се на основу извештаја о испитивању процеса, производа, услуга или оспособљености кадра потврђују да су испитани на прописан начин и да испуњавају захтеве одређене у одговарајућим стандардима, техничким или другим прописима. Другим речима, сертификација је поступак у коме се прибавља доказ, односно стиче докуменат о усаглашености процеса, производа или услуге са одређеним стандардима или техничким прописима. Организације, односно тела која врше акредитацију, тј. утврђују да одређене организације и лабораторије испуњавају услове у погледу способности и да могу да издају сертификате јесу национална акредитациона тела.

Како стандардизација са својим основним елементима (стандарди, поступци и методи утврђивања усаглашености процеса, производа и услуга са њима), не би била препрека промету роба и услуга на свим географским просторима, неопходно је постојање тзв. хармонизованих стандарда и поступака, односно метода испитивања производа, процеса или услуга у којима испитивање усаглашености мора бити обављено од стране оспособљених организација, односно лабораторија које имају одговарајући кадар и опрему и које при испитивању обавезно примењују професионалне методе и поступке.¹⁴⁾ Бригу о томе у развијеним земљама, пре свих, воде тзв. национална тела за акредитацију. Дакле, централна институција система сертификације у једној земљи, и која је на самом врху институција које учествују у систему сертификације јесу надлежни органи или организације за акредитовање. Оне дају акредитацију, тј. потврђују на основу провере и испитивања, да одређене организације или лабораторије, могу вршити испитивања, односно оцену усаглашености процеса, производа или услуга са стандардима, техничким или другим прописима.

Организације за акредитацију су уједно и тела која врше стални надзор и контролу над радом акредитованих организација и лабораторија, да би се испитивање, односно утврђивање усаглашености обављало према прописаним условима и начину, тј. вршило објективно и неутрално, а добијени сертификати били признати од свих заинтересованих субјеката, не само у земљи, већ и широм света. Дакле, институционални гарант стандардизације у једној земљи је управо национална организација за акредитацију. О значају националних организација за акредитацију Т. Шпичановић, поред осталог, каже: “Почела су да се јављају тела која издају сертификате и “сами себе акредитују”. То је један од разлога због којих су европске земље усвојиле систем акредитације који се заснива на јединственом органу који будно прате јавне власти. Подела на оне који признају надлежност тела за серти-

---

13. Вид. Упутство о општим терминима и њиховим дефиницијама које се односе на стандардизацију и активности везане за њу.

14. М. Пешаљевић, Оп. цит., стр. 217-218.

фикацију (акредитационо тело) и на оне који издају сертификате (оцењивачи или оверачи) је први корак ка будућој хармонизацији. Постизање споразума о међусобном признавању између таквих организација, а тиме и сертификација, био би логичан наставак”.¹⁵⁾

Управо таквим једним националним телом за акредитацију ми ћемо се бавити у овом раду - Француским комитетом за акредитацију (чији је скраћени назив COFRAC). Намера нам је да се решења о његовом правном положају, организацији и начину рада имају у виду приликом образовања, односно конституисања националне организације за акредитацију у Савезној Републици Југославији.¹⁶⁾

II Француски комитет за акредитацију (COFRAC)

1. Општи осврт на Француски комитет за акредитацију, као национално акредитационо тело

Данас све индустријски развијене земље имају једно или више националних тела за акредитацију. Мада не постоји један стандардни модел националне организације за акредитацију, јер међу овим организацијама постоје разлике у погледу статуса, организације, врсте и обима послова којима се баве, неспорно је да оне постају све ауторитативнија тела, без обзира да ли је њихов оснивач само држава, или индустрија и привреда као заинтересовани субјекти, или заједно једна и други, односно да ли су оне владине или невладине организације. Међутим, изнете разлике нису утицале на постизање сагласности на нивоу Међународне организације за стандардизацију о нужности хармонизације рада и функционисања ових организација, како би њихове акредитације биле признате и ван националних граница.

Послови који се односе на акредитацију у Француској говорени су посебној националној асоцијацији - Француском комитету за акредитацију, као јединственој институцији на нивоу земље. Установљење Комитета, као јединствене институције за акредитацију, мотивисано је намером да се обједине многобројне активности из области акредитације на једном месту и да се обављање тих активности усагласи са међународном праксом и захтевима међународних организација у овој области. Наиме, до образовања SOFRAC-а 1994. године, послове везане за акредитацију у Француској вршило је више органа и тела, као што су: (1) Национална експериментална мрежа (RNE) која је вршила акредитацију опитних лабораторија, (2) Национални биро за метрологију (BNM - FRETAC), који је вршио акредитацију лабораторија за еталонирање (метролошких лабораторија), (3) државни органи,

15. Т. Спицановић, *op. cit.*, стр. 855.

16. Обавеза образовања југословенског акредитационог тела произлази из Закона о стандардизацији од 1996. године. Према члану 53. овог Закона, акредитационо тело требало је образовати најкасније до 28. новембра 1996. године. Међутим, југословенско акредитационо тело још увек није образовано, јер су се у припреми акта о његовом образовању испољила различита мишљења о његовом правном статусу и организацији.

односно министарства која су акредитовала овераче за пољопривредне и прехранбене производе, као и за индустријске производе и услуге, (4) француско удружење за осигурање квалитета (AFAQ) и др. Најважнији послови које COFRAC обавља су, пре свега, они послови које је преузео од Националне експерименталне мреже и Националног бироа за метрологију - институција које су имале дугогодишње искуство у одговарајућим областима акредитације.

Основна функција COFRAC-a, као националне организације за акредитацију, кратко речено, је у томе да он потврди надлежност али и непристрасност акредитованих организација и тела, као и да на европском и међународном плану постигне признавање њихових услуга. Поред тога, COFRAC својом акредитацијом гарантује тржишту, а посебно потрошачима, ваљаност издатих докумената о усаглашености процеса, производа или услуга са захтевима утврђеним у националним, европским или међународним стандардима и техничким прописима. Отуда се COFRAC у Француској сматра главном институцијом обезбеђења квалитета на националном и међународном плану.

2. Правни статус француског комитета за акредитацију

Правни положај и овлашћења француског комитета за акредитацију уређени су Законом о потрошњи (Code de la Consommation), Законом о удружењима, прописима донетим за њихово извршавање и Статутом комитета (Statuts du Comité français d'accréditation) од 1994. године.¹⁷⁾

Француски комитет за акредитацију по својој правној форми, односно статусу је **удружење** чија су овлашћења одређена законом, а организација и начин рада статутом и другим актима Комитета. COFRAC - као удружење, основали су заинтересовани субјекти сагласно закону којим се уређују удружења, уз учешће државе. Мада је COFRAC удружење, а не владина организација, оно је ипак под дужном пажњом државе, односно бригом "јавних власти" (Т. Сриџановић) због овлашћења која врши.

У сагледавању правног статуса COFRAC-a треба указати да он има правни субјективитет. COFRAC, као и сваки други правни субјект, ради потреба правног живота, има своје седиште у коме се обављају све главне активности органа управљања COFRAC-a. Статутом COFRAC-a утврђено је седиште COFRAC-a, али и начин доношења одлуке о промени седишта утврђеног статутом од стране органа COFRAC-a.¹⁸⁾

---

17. При уређивању организације и начина рада COFRAC-a његови оснивачи полазили су и од Упутства, односно Општих захтева које треба да следе организације за акредитацију, а које је утврдила Међународна организација за стандардизацију. Вид. ISO/IEC Упутство 61, Савезни завод за стандардизацију, Београд, 1996.

18. У члану 3. Статута утврђено је да се седиште Комитета налази у улици Gaston Boissier, у Паризу (15 арондисман). Седиште утврђено Статутом може се преместити у реон Ile de France на основу одлуке Управног одбора, а ако се седиште жели преместити у неки други регион одлуку о томе може донети само Генерална скупштина.

Комитет према трећим лицима представља председник Управног одбора, а у његовом одсуству или спречености замењује га потпредседник Управног одбора.

Основно питање које се поставља у вези са правним положајем COFRAC-а јесте, ко су чланови овог удружења, односно ко га чини и ко може бити његов члан. COFRAC има двојно чланство тј. две врсте чланова: **активне чланове** и (2) **придружене чланове**.¹⁹⁾

Активни чланови COFRAC-а су правна лица, односно организације које непосредно или посредно учествују у остваривања акредитације и који раде, односно желе да раде на развијању делатности и задатака Комитета. Према Статуту активни чланови су сврстани у четири заједнице: А . Б. Ц. и Д., тако да:

- Заједница А. обухвата акредитоване органе и лабораторије или њихове групе;
- Заједница Б. обухвата професионалне групације из предузећа, односно других правних лица која користе или могу користити услуге Заједнице А. (то је нпр. индустрија, трговина и др.);
- Заједница Ц. обухвата групе и удружења потрошача, односно крајњих корисника; и
- Заједница Д. обухвата представнике државе.

Активни члан Комитета може да припада само једној од четири заједнице. Интереси ове четири заједнице и чланова који њима припадају за рад и активност Комитета су неспорни и очигледни и не треба их посебно елаборирати.

Другу врсту чланова Комитета чине придружени чланови. Придружени чланови су физичка и правна лица која су заинтересована за делатност Комитета. Најчешће придружени чланови Комитета су квалификоване личности, односно личности компетентне за одговарајућа питања из делокруга Комитета.

Постојање двојног чланства није само формалне природе, већ се разлике огледају преваходно у правном положају, односно овлашћењима чланова.

Комитет је по свом карактеру добровољна и отворена асоцијација, у коју се осим оснивача могу уклањивати и нови чланови. Чланови могу слободно иступати из Комитета. Дакле, чланство у Комитету је добровољно тако да је ступање, остајање односно дужина чланства у њој, као и иступање, ствар пре свега члана Комитета, односно то зависи првенствено од његове воље.

Чланове Комитета прима Управни одбор Комитета, на основу писменог захтева тзв. писма о кандидатури (*la lettre de candidature*) који заинтересовани достављају Комитету. У случају одбијања захтева, Управни одбор није дужан да образложи своју одлуку, али је обавезан да у случају подношења жалбе прими и саслуша подносиоца одбијеног захтева. Наиме, сваки подносилац кандидатуре за пријем у Комитет може сагласно Статуту Комитета (члан 14.) поднети приговор или жалбу на одлуку Управног одбора. О овим жалбама одлучује Генерална скуп-

19. Вид. STATUTS du COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Articles 4. i 5.), COFRAC, Paris, 1994.

штина Комитета. Чланство у Комитету може престати на два начина: Прво, вољом члана тј. подношењем његове оставке, а друго, против воље члана тј. брисањем из чланства. Одлуку о престанку чланства тзв. брисањем доноси Управни одбор Комитета, кад утврди да неки члан “није поштовао своје обавезе”.

Оно што треба нагласити јесте да чланство у Комитету није нужно да би се могла затражити и добити акредитација. Чланство у Комитету има предности (али и обавезе)²⁰⁾ које се огледају у учешћу чланова у Генералној скупштини (и евентуално у Управном одбору или комитетима секција) и у редовном обавештавању и информисању чланова о кретањима у области акредитације, с тим што чланство није услов за коришћење услуга Комитета везаних за одређене информације.²¹⁾

Комитет као удружење, односно правни субјект престаје такође, вољом својих чланова. Одлуку о томе може донети само Генерална скупштина Комитета. Сагласно члану 15. Статута Генерална скупштина може одлучити да распусти Комитет. Том приликом Скупштина утврђује и начин распуштања. Одлуку о распуштању Комитета Скупштина доноси двотрећинском већином присутних, односно заступљених чланова. У Статуту се не наводе разлози кад Скупштина може да донесе одлуку о распуштању, што би могло значити у свако доба кад то оцени Статутом утврђена већина чланова, односно Скупштина Комитета.

---

20. Статут Комитета не садржи изричите одредбе о правима и обавезама чланова Комитета. О њима се: посредно закључује из одредаба Статута које се односе на органе управљања, начин рада и финансирања Комитета.

21. Међутим, Комитет ће увек и на захтев заинтересованих ставити на располагање најзначајнија документа, односно документацију која се односи на његову функцију и акредитације. Илустрације ради навешћемо неке од докумената које ће сагласно Упутству ISO/IEC број 61. тач. 2.1.7.1. редовно ставити на располагање свака национална организација за акредитације која ради по међународним стандардима (а француски комитет за акредитацију управо тако и чини): (1) информације о овлашћењу (законској основи) у оквиру којег организација за акредитацију ради; (2) документовану изјаву о свом систему акредитације, укључујући и своја правила и поступке за додељивање, одржавање, проширење, редуковање, суспензију и одузимање акредитације; (3) информације о процесу оцењивања и акредитације; (4) опис начина како се организација за акредитацију финансира и опште информације о прописаним тарифама за подносиоце захтева и акредитоване организације; (5) опис права и обавеза подносилаца захтева и акредитованих организација, како је специфицирано, укључујући ту и захтеве, забране или ограничења за коришћење знака (логоа) организације за акредитацију и за начин позивања на додељену акредитацију; (6) информације о поступцима за поступање са приговорима, жалбама и оспоравањима; (7) регистар акредитованих организација који садржи њихову локацију и опис предмета сваке додељене акредитације.

Наравно, право чланова Комитета на информисање протеже се и на друге информације везане за функционисање Комитета и акредитације, као и на право приступа свим изворима информисања о раду и пословању Комитета (и то детаљно).

3. Делокруг Француског комитета за акредитацију

Делокруг Француског комитета за акредитацију, у бити је одређен његовим положајем, односно карактером ове институције у којој треба да се обједини (централизује) вршење свих активности везаних за акредитацију лабораторија и органа, односно организација и која треба да потврди компетентност акредитивних тела и њихову непристрасност у раду, а у циљу унапређења квалитета процеса, производа и услуга на националном и међународном плану. Полазећи од тога, Комитет обавља послове који се односе на:

(1) акредитацију у складу са француским, европским и међународним стандардима, свих организација које учествују у оцени усаглашености (саобразности) са неким узорком и то у свим областима у којима се акредитација користи. Акредитација се односи пре свега на:

- а) органе за сертификацију производа и услуга;
- б) органе за сертификацију (овераче) система “квалитета” предузећа и других правних лица;
- в) органе овераче особља;
- г) испитне (опитне) лабораторије;
- д) метролошке лабораторије (лабораторије за еталонирање);
- ђ) инспекцијске (контролне) органе.

(2) развијање поверења тржишта у акредитоване органе и информације које оне дају у оквиру делатности за коју су овлашћени, пре свега на основу њихових сертификата, потврда, извештаја и записника;

(3) упознавање Европе и света са француским системом акредитације и преговарање о билатералним и мултилатералним споразумима о сарадњи, односно признавању са другим органима за акредитацију на регионалном и међународном нивоу;

(4) представљање француских интереса на европском и међународном нивоу и у органима који се баве акредитацијом.

Поредизнетог, Комитет може да обавља, односно врши и све друге послове који се непосредно или посредно везују за друштвене циљеве у области акредитације, а који могу да олакшају његову реализацију (остварење) и развој.²²⁾

4. Управљање Француским комитетом за акредитацију

Правни статус Француског комитета за акредитацију, као удружења, одређено је и систем и начин управљања Комитета. Комитетом управљају његови чланови, непосредно и преко својих представника у органима и телима Комитета. Организациона структура органа управљања изведена је сагласно структури Комитета као удружења заинтересованих субјеката сврстаних у одговарајуће интересне заједнице (А. Б. Ц. и Д.).

22. Вид. STATUTS du COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 2).

Комитетом сагласно Статуту Комитета управљају: а) Генерална скупштина и б) Управни одбор.

Функције органа управљања су Статутом Комитета јасно одвојене, без могућности мешања једног органа у делокруг другог органа. Послови и задаци, односно овлашћења органа управљања, као и начин њиховог одлучивања су предмет уређивања Статута Комитета, док су друга питања везана за начин рада органа и њихових тела уређују Пословником који доноси Управни одбор Комитета.

а) Генерална скупштина

Генерална скупштина Комитета, као орган управљања Комитетом, је хијерархијски највиши орган ове асоцијације.

Састав - Генералну скупштину чине сви чланови Комитета, с тим што је статус придружених чланова Комитета специфичан. Придружени чланови Комитета могу да учествују у расправама, али немају право гласа у Скупштини. У случају спречености или одсутности активног члана Комитета у Генералној скупштини може да га заступа, односно представља и неки други активни члан, али под условом да ти чланови припадају истој заједници. Придружени чланови не могу бити заступани у раду Генералне скупштине.

Сазивање - Генерална скупштина се, према Статуту, састаје најмање једном годишње. То су годишње или редовне скупштине, а могуће је сазвати и ванредну скупштину. Питања везана за функционисање Генералне скупштине, као што су: начин и рокови сазивања, председавање, утврђивање и измена дневног реда, овера и чување записника, начин утврђивања присутности, и др. предмет су уређивања Пословника. Међутим, оно што је неуобичајено за уређивање ових питања је чињеница да Пословник којим се, поред осталог, уређује и “начин организовања седница Скупштине” не доноси Скупштина, већ Управни одбор Комитета.²³⁾

Делокруг - Овлашћења Генералне скупштине утврђена су Статутом Комитета²⁴⁾ полазећи и од појединих решења утврђених у закнима којима су уређена питања удруживања. Функције Генералне скупштине могу се сврстати у неколико категорија, и то: изборна функција, нормативна функција, контролно-финансијска функција, статусна функција и др. Садржина тих функција огледа се у следећем:

Прво, Скупштина, у вршењу изборне функције, бира и разрешава чланове Управног одбора, као једног од основних органа управљања Комитетом и органа који именује односно разрешава чланове других органа и тела Комитета.

Друго, у вршењу нормативне функције, Генерална скупштина мења Статут, као основни акт којим се уређује организација и функционисање Комитета.

---

23. Вид. STATUTS du COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 16)..

24. Вид. STATUTS du COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 16).

Треће, у вршењу контролно-финансијске функције, Скупштина одобрава рачуне, годишње извештаје о раду, буџет и утврђује висину чланарине који су чланови Комитета обавезни да плаћају.

Четврто, у вршењу статусне функције, Генерална скупштина одлучује о престанку Комитета.

И на крају, Генерална скупштина расправља и о сваком другом питању које се поднесе од стране Управног одбора или другог тела Комитета, на начин и по поступку утврђеном Статутом Комитета и Пословником.

Одлучивање - Одлучивање Генералне скупштине Комитета је предмет посебног бављења Статута. Статутом се изричито утврђује број гласова сваке заједнице у Генералној скупштини, кворум за одлучивање, начин гласања, гласање преко пуномоћника, и др.

Генерална скупштина према Статуту располаже са укупно деветнаест гласова. Овај број гласова распоређује се на заједнице које чине Комитет. Ти гласови расподељени су на следећи начин: седам гласова има заједница А; шест гласова има заједница Б; а по три гласа имају заједница Ц. и заједница Д.

Гласање у Генералној скупштини је јавно, ако се нико не противи. Међутим, ако нема сагласности све четири заједнице, односно ако се нека противи, одлуке ће се доносити тајним гласањем. У случају тајног гласања, глас сваког члана се тада одређује одговарајућом равнотежом снаге заједнице којој припада подељено са бројем присутних, односно заступљених гласача те заједнице.

Све одлуке на Скупштини се доносе већином гласова присутних, односно заступљених чланова. Изузетак од наведеног принципа, односно већине за одлучивање у Генералној скупштини, представља доношење промена Статута. За промену Статута нужно је да гласа двотрећинска већина присутних, односно заступљених чланова. С обзиром да Статут предвиђа могућност гласања одсутних чланова, преко заступника односно пуномоћника, у Статуту је изричито утврђено и ограничење, по коме један члан не може да располаже са више од два гласа.²⁵⁾

Поред потребне већине за доношење одлука, а која је различита у зависности од важности питања о коме се одлучује, Статут садржи тзв. гаранцијске (заштитне) норме. Наиме, да би једна одлука била пуноважна, поред утврђене већине, неопходан је још један услов, а то је да су за одлуку гласале најмање три заједнице, тј. већина заједница. Тако, ни једна одлука не може бити донета ако су против те одлуке гласале две заједнице. У овом случају мишљење једне заједнице је оно које изрази већина присутних, односно заступљених чланова те заједнице. Овакав начин доношења одлука треба да обезбеди заштиту интереса појединих заједница - чланица Комитета, независно од њихове снаге, тј. броја гласова са којим располажу у Генералној скупштини, односно да спречи доминацију било којег интереса.

25. Именовање чланова Управног одбора врши се на специфичан начин тј. у зависности од тога из које од четири заједнице Комитета се именују чланови Управног одбора. Вид. STATUTS DU COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 7).

б) Управни одбор

По свом положају, односно овлашћењима, саставу и начину рада Управни одбор је квалификовани носилац управљања Комитетом.

Састав - Организациона структура Управног одбора у основи је изведена сагласно структури Комитета. Управни одбор чине администратори или управници, с тим што је свака заједница Комитета у Управном одбору заступљена са истом “тежином” као и у Генералној скупштини. Управни одбор, према Статуту броји укупно 22 члана. Тако администратори који чине Управни одбор броје: седам чланова за заједницу А; шест за заједницу Б; по три за заједнице Ц, и Д. Поред чланова који долазе из заједница Комитета, у Управном одбору су и три члана, односно три квалификоване личности изабране међу придруженим члановима Комитета. Избор ове три квалификоване личности за чланове Управног одбора последица је опредељења да се појача стручност (компетентност) и професионалност Управног одбора.

Основни тзв. материјални услов за избор чланова Управног одбора је да то морају бити лица која су ангажована непосредно на делатностима једне од четри заједнице Комитета. Чланови Управног одбора су физичка лица, односно физичка лица која представљају правна лица који су чланови Комитета. Према Статуту Генерална скупштина има обавезу да се стара да интереси сваке заједнице у Управном одбору буду “праведно заступљени”.

Именовање (избор) чланова - Избор чланова Управног одбора је специфичан тј. они се именују, односно бирају на три различита начина:

Прво, чланове Управног одбора из заједница А, Б, и Ц, у Генералној скупштини бирају тајним гласањем чланови њихове заједнице, и то апсолутном већином у првом кругу, а релативном већином у другом кругу. Када се ради о избору чланова из заједнице А, Статут садржи још један услов, а то је, да у Управном одбору мора да буде представљена, најмање са по једним представником, свака област за коју се врши акредитација.²⁶⁾ Дакле, у Скупштини свака заједница Комитета самостално бира своје чланове Управног одбора.

Друго, представнике заједнице Д, тј. државе у Управном одбору именују надлежна министарства за пољопривреду, потрошњу и индустрију. Свако од наведених министарстава именује по једног члана;

Треће, квалификоване личности које се из реда придружених чланова бирају у Управни одбор, бира Генерална скупштина у целини, тј. чланови све четри заједнице Комитета, тајним гласањем. За избор ових чланова Управног одбора у првом кругу потребна је апсолутна већина, а у другом кругу релативна већина.

---

26. Области за које се утврђује акредитација одређене су Статутом. Сада су оне сврстане у шест група: (1) акредитација оверача производа и услуга; (2) акредитација органа оверача система “квалитета” предузећа; (3) акредитација органа оверача особља; (4) акредитација испитних лабораторија; (5) акредитација лабораторија за еталонирање; (6) акредитација инспекцијских органа. Вид. STATUTS du COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 2).

Ближа правила о начину избора чланова Управног одбора утврђена су Пословником.

Мандат - Мандат чланова Управног одбора траје три године, с тим што су мандати обновљиви. Наиме, не постоји никакво статутарно ограничење у погледу поновног избора чланова Управног одбора, по истеку мандата од три године.

Статут Комитета предвиђа и могућност кооптирања чланова Управног одбора између заседања Скупштине. У случају да мандат неког члана Управног одбора престане пре истека рока на који је именован односно изабран, у периоду између два заседања Генералне скупштине, Управни одбор може да кооптира једног члана, који остаје на функцији до првог наредног заседања Генералне скупштине. На првом заседању Генералне скупштине извршиће се именовање члана Управног одбора на упражњено место.

Функционери Управног одбора - Управни одбор председника, потпредседника и благајника, које бирају чланови Управног одбора из својих редова. Њихов мандат траје колико и мандат Управног одбора, тј. три године.

За избор председника, односно потпредседника, Статутом Комитета утврђена су одређена ограничења, односно услови: прво, председник се бира из реда квалификованих личности; друго, председник и потпредседник не могу бити чланови из заједнице А., односно представници акредитованих органа и лабораторија.

Председник представља Комитет према трећим лицима. Према Статуту основна функција председника је да се стара о “добром функционисању Управног одбора”, а пре свега” о добром извршавању одлука Управног одбора”.

Потпредседник Управног одбора нема изворних овлашћења. Према Статуту потпредседник Управног одбора замењује председника у случају његовог одсуства, односно спречености.

Делокруг Управног одбора - По природи, врсти и обиму својих овлашћења Управни одбор има изузетну значајну улогу у управљању Комитетом. Иако “хијерархијски нижи” орган од Генералне скупштине, Управни одбор у основи располаже најважнијим овлашћењима која се односе на управљање Комитетом. С обзиром да су његове функције разнородне и веома бројне, а по свом карактеру веома битне, Управни одбор је у основи ефективни орган управљања Комитетом.

Статут Комитета садржи детаљне норме о делокругу Управног одбора. Наиме, послови и задаци Управног одбора су у Статуту тексативно утврђени.²⁷⁾

Управни одбор обавља следеће послове и задатке:

- (1) одлучује о пријему, односно “брисању” чланова Комитета;
- (2) усваја рачун, годишњи извештај о раду и буџет;
- (3) доноси одлуке које се подносе Скупштини на разматрање и прихватање;
- (4) обезбеђује извршење одлука Генералне скупштине;

(5) усваја Пословник, којим се сагласно члану 16. Статута утврђује начин примене Статута. Пословник обавезно садржи, поред осталог, “додатна правила о

27. Вид. STATUTS DU COMITÉ FRANCAIS D'ACCREDITATION, (Article 6).

именовању чланова Управног одбора, чланова комитета секција, односно Комисије за интерну ревизију”, као и правила о “начину организовања састанака Генералне скупштине и Управног одбора”;

(6) одређује области деловања Француског комитета за акредитацију;

(7) одлучује о оснивању сваке секције за акредитацију и секција Комисије за интерну ревизију. У вршењу ове функције Управни одбор у суштини креира тела COFRAC-a, која су основни носиоци обављања дужности COFRAC-a у остваривању његових функција:

(8) именује председника и потпредседника сваког комитета секције, односно Комисије за ревизију;

(9) именује директора на предлог председника;

(10) одлучује о споразумима о сарадњи, односно узајамном признавању акредитације.

И на крају, тзв. резервна клаузула надлежности органа француског комитета за акредитацију установљена је у корист Управног одбора. Тако, према Статуту, Управни одбор доноси и све друге одлуке које су од значаја за успешно обављање делатности Комитета, а које нису изричито стављене у делокруг органа и тела.

Начин рада и одлучивање - Управни одбор ради и одлучује на седницама. Статутом Комитета утврђена су само нека питања од значаја за функционисање Управног одбора, као што су: кворум за рад, већина за одлучивање и право гласања одсутног члана Управног одбора. Сва друга питања, од начина сазивања седнице Управног одбора, утврђивање дневног реда, па до вођења и чувања записника, уређују се Пословником, кога доноси Управни одбор.

Управни одбор може да ради тј. расправља само ако је на седници Одбора присутно више од половине чланова, односно ако је више од половине чланова заступљено. За разлику од одлучивања у Генералној скупштини, Управни одбор све одлуке односи истом већином, независно од карактера и значаја одлуке. Тако, Управни одбор одлуке доноси двотрећинском већином присутних, односно заступљених чланова, а у случају поделе гласова глас председника је одлучујући. Овако утврђени кворум за рад и гласање Управног одбора очито је последица намере да се Управном одбору обезбеди што ефикаснији рад и доношење одлука без посебних формалних сметњи.

И у Управном одбору, Статут предвиђа могућност гласања одсутног члана Управног одбора преко заступника, односно пуномоћника. Наиме, на састанку Управног одбора, члана Управног одбора може да заступа други члан Управног одбора - који је изабран из исте заједнице, с тим што један члан Управног одбора не може да располаже са више од два гласа.

На одлуке Управног одбора (а које се не тичу акредитације) жалбе се подnose Генералној скупштини).

Иначе, Управни одбор одлучује о жалбама које се подnose на одлуке комитета секција о акредитацији тј. одлуке о одбијању, суспензији, одузимању, редукцији, ограничењу акредитације и сл.

5. Унутрашња организација Француског комитета за акредитацију

У Француском комитету за акредитацију оснивају се секције за акредитацију као овлашћена тела за обављање послова акредитације. О оснивању секција, њиховом броју и саставу одлучује Управни одбор.

Секције се образују тако да “покривају” све секторе активности Комитета, а чланство секције се именује тако да се окупе стручњаци - представници директно заинтересованих субјеката за акредитацију, односно циљеве акредитације у одговарајућој области, али и сви други технички стручњаци чија је компетентност и независност неопходна у утврђивању (оцењивању) да ли један орган или тело може добити акредитацију, односно да ли испуњава услове да буде акредитовано.

Устројство секција мора бити такво да оно обезбеђује непристрасност у процесу спровођења оцењивања (испитивања) и одлучивања о акредитацији, као и у поступку надзора над спровођењем одлука о акредитацији. Секције морају бити независне од било каквог комерцијалног, финансијског или другог притиска који може да утиче на њене одлуке, јер су секције у суштини и најодговорније за садржај и функционисање система акредитације.

Данас COFRAC има осам секција. (1) **Секција за испитивање** врши акредитацију испитних (опитних) и аналитичких лабораторија сагласно међународним стандардима и упутствима. Ова секција преузела је да обавља послове које је, од 1979. године до оснивања COFRAC-а, обављала Национална експериментална мрежа (RNE). С обзиром на то, резултате ове секције признају и европске земље, на основу мултилатералних споразума које је закључила француска национална експериментална мрежа у оквиру Европских акредитованих лабораторија (EAL). (2) **Секција за акредитацију лабораторија за еталонирање** приступа акредитацији лабораторија за еталонирање према европским и међународним стандардима и упутствима. Циљ ове секције је да утврди, односно да призна оспособљеност неке лабораторије да обавља еталонирање у одређеној области, и са тачно наведеним “неизвесностима”. Ова секција преузела је послове које је од 1972. године обављао Национални биро за метрологију (BNM). Такође, и резултати рада ове секције се признају и у другим европским земљама на основу споразума о узајамном признавању закљученим у оквиру EAL-а. (3) **Секција за инспекцију** обавља послове који се односе на признавање оспособљености неког органа да обавља инспекције у одређеној области. Ова секција ради према националним стандардима који су у суштини преузети стандарди Европске уније. (4) **Секција за сертификацију индустријских производа** акредитује органе овераче индустријских производа, према европским стандардима. Она је отворена за сваки орган који испуњава законске услове да буде акредитован у овој области тј. за сертификацију индустријских производа. Ова секција обавља послове које је раније вршило Министарство индустрије. (5) **Секција за сертификацију пољопривредних и прехранбених производа** треба да акредитује органе за овераче пољопривредних и прехранбених производа на основу националних, односно европских стандарда. Истовремено ова секција ради на основу новог законодавства о признавању квалитета пољопривредних и

прехранбених производа који морају да испуњавају захтеве у погледу квалитета дефинисане прописима на нивоу Европске уније. (6) **Секција за сертификацију предузећа и особља** приступа двема врстама акредитације: прво, органа оверача се према националним, односно европским стандардима и упутствима. (7) **Секција за сертификацију услуга** - врши акредитацију оверача услуга према стандардима, односно директивима Европске уније. (8) **Секција за човекову околину** обавља акредитацију испитивача које предвиђају директиве Европске уније од 29. јуна 1993. године. Ова секција такође врши супервизију над активностима испитивача човекове околине у Француској, а који су акредитовани у некој другој држави чланици Европске Уније.

Руковођење секцијом - Сваком секцијом која се образује у Француском комитету за акредитацију, руководи комитет секције. Комитет има секретаријат који је задужен пре свега за испитивање и праћење предмета и обезбеђивање неопходне документације. Секретаријат располаже са одређеним бројем стално запосленог особља, а у случају потребе позива одиторе.

Састав сваког комитета секција одређује се посебним правилником, с тим што састав мора бити одређен тако да обезбеђује равнотежу интереса и да искључи доминацију било ког појединачног интереса, односно интереса групације.

Чланове комитета секције именује Управни одбор, на период од три године, с могућношћу поновног именовања.

Сваки комитет има председника и потпредседника, које такође именује Управни одбор. Председник и потпредседник комитета именују се на предлог комитета секције. Према изричитој одредби Статута, председник и потпредседник комитета морају бити независне и непристрасне личности. Наиме, они не могу “да заступају личне интересе, а ни интересе акредитованог органа или тела”.

Улога комитета секција за акредитацију - Комитет секције је у основи одлучујуће тело у обављању послова везаних за акредитовање. Основне функције комитета секције огледају се у следећем:

(1) Комитет одлучује о акредитацијама, односно њиховом одржавању, обнављању, проширивању, суспензији, редукацији или губљењу.

Комитет може да суспендује, односно повуче акредитацију неког органа пошто га предходно саслуша, односно провери.²⁸⁾

(2) Израђује општа референтна и радна документа која се подносе Управном одбору на одобравање.

Одлучивање - Статутом COFRAC-a утврђена су најзначајнија питања везана за доношење одлука комитета секција, и то: кворум за рад и начин одлучивања. Комитет секције тако може пуноважно да расправља само ако је на седници комитета присутно, односно заступљено више од половине чланова комитета. Одлуке

---

28. Периодични надзор и евентуално поновно оцењивање акредитованих организација, односно тела врши се у одређеним временским интервалима (по правилу тај период није дужи од годину дана). Ове активности Комитета треба да потврде да ли акредитована тела настављају да буду усаглашена са захтевима акредитације.

се доносе консензусом, а ако нема сагласности, одлука се може донети и двотрећинском већином гласова присутних, односно заступљених чланова.

Члан комитета секције може да буде заступан од другог члана комитета, с тим што приликом гласања један члан не може да има више од два гласа.

Поступак акредитације - Подносилац захтева за утврђивање акредитације обраћа се директору COFRAC-а и тражи своју акредитацију. Након пријема захтева подносиоцу се достављају информативна документа Француског комитета за акредитацију, као и узорак за подношење досијеа са захтевом (обрасцем) за акредитацију. Подносилац захтева саставља свој молбени досије и враћа га директору. Директор прослеђује досије надлежној секцији, односно надлежним секцијама које ће га прегледати и организовати оцену органа у складу са посебним правилником секције. У случају да је поднет захтев за вишеструку акредитацију обезбедиће се координација између секција како би се избегло непотребно дуплирање процена или захтева за добијање обавештења.

Након обављених испитивања и оцена, а на основу извештаја о оцењивању, доноси се одлука о акредитацији, Потврду о акредитацији потписује директор, односно његов председник који је стално запослен у Француском комитету за акредитацију, и који својим потписом “залаже” одговорног Комитета.

6. Комисија за интерну ревизију

Једна од веома значајних институција Француског комитета за акредитацију је свакако Комисија за интерну ревизију. Састав, овлашћење и начин рада ове комисије утврђени су Статутом.

Према Статуту (члан 10.) основна улога ове комисије је да обезбеђује, односно врши ревизију свих органа и тела Комитета. Она редовно врши сва “корисна испитивања како би се осигурало правилно поступање тих органа у складу са одговарајућим прописима”. Комисија мора, нарочито да се “брине и да скреће пажњу” органима и телима на свако одуговлачење у примени одређених принципа и метода у вршењу текућих послова. Поред изнетог Комисија разматра и сва друга питања на захтев Управног одбора. Делокруг Комисије се на основу ове статутарне одредбе у пракси шири, тако да Комисија може вршити свеопшту контролу тј. “проверавати све што је одлучено, са обавезом дискреције”.

Функције Комисије за интерну ревизију утврђене су тако да она ради све оно што је у интересу чланова Комитета, а помаже и самом удружењу тј. Комитету, као и његовим органима, својом професионалном стручношћу и пажњом. Дакле, Комисија је једно компетентно и независно тело, али и одговорно тело које је дужно да чува све податке и информације које представљају пословну тајну. Одговорност чланова Комисије је двострука: политичко-правна (опозив, односно разрешење) и грађанска (материјална) одговорност.

Комисија за интерну ревизију може имати највише до десет чланова, који су подељени према различитим интересима. Тако су по два члана одређена за заједнице А. и Б., док заједнице Ц. и Д. могу имати највише по два члана. Такође, до два

члана Комисије могу се именовати и из реда квалификованих личности. Чланове Комисије, као и председника и потпредседника Комисије, именује Управни одбор.

Функција члана Комисије не спојива је са чланством у другим органима и телима Комитета. Наиме, чланови Комисије не могу бити чланови Управног одбора нити комитета секције за акредитацију.

Чланови Комисије за интерну ревизију не могу да буду заступани.

Да би Комисија могла да ради, неопходно је да буде присутна најмање половина чланова Комисије. Извештај тј. документа који утврђује Комисија након обављене ревизије, Комисија усваја консензусом тј. сагласношћу свих присутних чланова Комисије. Уколико се не постигне сагласност, извештај односно друга одлука ће се сматрати донетом када се усвоји двотрећинском већином присутних.

Комисија своје извештаје доставља Управном одбору.

7. Финансирање Француског комитета за акредитацију

Извори - Правни статус и природа делатности Француског комитета за акредитацију одредили су и начин стицања средстава за његов рад, односно за финансирање његових активности. Нespoјиво је са функцијом и циљевима Комитета “трчање за профитом”. Пошто је Комитет конституисан као удружење, тј. као непрофитна организација, основна средства за његов рад представљају котизације, односно чланарине његових чланова. Сваки члан Комитета плаћа годишњу чланарину, чију висину утврђује Генерална скупштина.

Поред чланарина, средства за рад Комитета, према Статуту, чине и:

- накнаде које се плаћају приликом испитивања и издавања акредитација или вршења инспекције над акредитованим органима;

- субвенције;

- приходи од именовине Комитета;

- сва друга средства које Комитет стекне у обављању своје делатности.

Контрола финансијског пословања - финансијско пословање Комитета подлеже двома врстама ревизије, односно финансијске контроле.

Прво, контролу рачуна Комитета обавља ревизор, кога именује Генерална скупштина на време од три године. Ревизор располаже свим овлашћењима којима може проверити “законитост и тачност годишњег рачуна”. О извршеним прегледима годишњих, као и свих других рачуна Комитета, ревизор подноси извештај Генералној скупштини. Друго, финансијску контролу над радом Комитета врши и држава, односно надлежни државни органи. Тако, према члану 13. Статута Комитет подлеже “економској и финансијској контроли државе која је организована модификованим декретом бр. 55-733 од 26. маја 1995. године”.

8. Особље (служба) Француског комитета за акредитацију

Службом Француског комитета за акредитацију руководи директор. У руковођењу службом директор полази од смерница које му, у циљу успешног обавља-

ња текућих послова за потребе Комитета и његових органа и тела, даје председник Управног одбора.

У Комитету има око 30 стално запослених (инжењера и секретара), с тим што се Комитет ослања на 600-700 експерата одговарајуће стручности и знања, а који за Комитет раде по одређеном уговору или на одређено време. О томе колико ће лица и којих квалификација, обуке, искуства и компетентности бити стално запослено у Комитету, одлучује директор. Директор одлучује и о задацима, односно пословима које ће вршити стално запослено особље, као и о висини њихових зарада. Одлуке о наведеним питањима директор доноси уз сагласност председника Управног одбора.

Поред стално запослених, као и стручњака ангажованих да раде за Комитет по одређеном уговору, Комитет прима на рад, као деташирано особље, и државне функционере, војна лица и функционере територијалних заједница.²⁹⁾

Комитет у вршењу својих активности располаже са бројним особљем које има потребно образовање, обуку, техничка знања и искуство за остваривање функције акредитације у зависности од врсте и обима спроведене акредитације. На челу радних тимова који се по правилу образују за поједина питања акредитације, налазе се извршни руководиоци - стално запослени у Комитету. Поред одговарајућег техничког знања особље мора да буде добро упознато и са законским прописима, поступцима и захтевима акредитације, о релевантним методама, као и свим документима значајним за одговарајуће акредитације.

Служба Комитета тј. особље у Комитету, без обзира на њихов радно-правни статус, мора да буде независно од било којег комерцијалног, финансијског или другог притиска који може да утиче на резултате процеса акредитације.

У сваком тренутку и у свакој фази рада особље мора имати на располагању ажурна, јасна и документована упутства у којима су утврђене њихове дужности и одговорности.

Особље које је укључено у поступку акредитације (независно да ли се ради о стално запосленим или лицима ангажованим по уговору) мора бити компетентно за функције које спроводи Комитет. Због тога се у Комитету стално одржавају тј. ажурирају подаци о релевантним квалификацијама, обуци и искуству сваког лица укљученог у процес акредитације. Ови подаци о особљу доступни су сваком заинтересованом субјекту који користи услуге COFRAC-а.

(чланак примљен 4.VIII 97.)

29. Таквих лица према Статуту у Комитету може бити до 10, и то на следећим радним местима: једно на радном месту директора; четири на радном месту руководиоца у секцијама за акредитацију и пет на радном месту експерата, односно одговорних лица за кадрове.

**Bosa Nenadić, Ph.D.,
Federal Counsellor in the Federal Government**

The legal status of the french committee for accreditation (cofrac)

(Summary)

There is no standard model of national organisation for accreditation. It is hard to be suggested, since the political and economic circumstances are notably different in particular countries. However, what is important is that the organisations for accreditation by their structure, authority and operation have to be capable of accomplishing the ends of accreditation, ie. to provide by their authority for security and guarantee to the market that it may rely upon the documents issued by accredited organisations. This will be accomplished if the national organisations for accreditation organise and operate in accordance with the requests and directions established by relevant documents of international organisations for standardisation. Only in this way the results of their activity shall be recognised, not only at the national, but also at the regional and international level.

One of such national organisations for accreditation is certainly the French Committee for Accreditation (COFRAC). It is therefore our opinion that the solutions of legal status, authority, way of operation and procedure of this Committee may be of importance in constituting, ie. forming and functioning of a Yugoslav body for accreditation.

Key words: standardisation, accreditation, French Committee for Accreditation, standards and technical profits.

*Проф. др Миодраг Миловић,
Правни факултет Крагујевац*

UDK 347.77..340.13

Заштита фирме и судска пракса

Резиме

Судску заштити ужива регистрована фирма. Заштита такве фирме може да се оствари, у складу са законом о предузећима, ex officio и по иницијативи заинтересованог предузећа, по основу прописа о нелојалној конкуренцији и кривично-правно. У вези са тим у судској пракси су заузети одговарајући ставови. Груписањем и анализом тих ставова долази се до јасне представе о томе када и како се може заштити фирма, односно ко може да истражи заштити фирме.

Кључне речи: фирма, назив, судска пракса, судски регистар, предузеће, иницијатива, заштити.

1. Право на заштиту и облици заштите фирме

Судску заштиту ужива само регистрована фирма. Једино оно предузеће, које је регистровало своју фирму, може да се појави као корисник права што их даје закон.¹⁾

Да би фирма могла да се упише у судски регистар потребно је да буду испуњени одређени услови. Прво, она мора да садржи обавезно одређене састојке: ознаку која упућује на делатност, седиште предузећа, означавање облика предузећа, име најмање једног члана, када се ради о ортачком друштву, односно најмање једног

---

1. Стражњици, М., Предавања из трговачког права, Загреб, 1926, стр. 27.

комплементара, када се ради о командитном друштву. Фирма може да садржи и елементе који предузеће детаљније означавају. Ако нису испуњени постављени услови, регистарски суд ће одбити да изврши регистрацију фирме.²⁾ Друго, у складу са начелом искључивости,³⁾ у циљу јасног разликовања различитих предузећа, регистарски суд неће извршити упис фирме ако је иста или слична фирма регистрована од стране другог предузећа исте или сродне делатности. Дакле, у том случају се не може стећи право на фирму.

Начело искључивости проистиче из чл. 36. Закона о предузећима ("Сл. лист СРЈ", бр. 29/96). Наведеним чланом забрањује се упис два или више предузећа под истом или сличном фирмом ако та предузећа обављају исту или сродну делатност и ако се уписују код истог регистарског суда. Ако се деси да два предузећа чија су седишта на подручју истог регистарског суда, а обављају исте или сродне делатности, пријаве суду фирме које се јасно не разликују једна од друге, право на фирму ће стећи оно предузеће које је прво поднело пријаву суда. Примењује се начело приоритета у времену: *prior tempore potior iure*.

О заштити фирме регистарски суд, надлежан по месту седишта предузећа, води рачуна *ex officio*. Законодавац полази од тога да истоветност или сличност фирми и делатност предузећа нужно води могућности забуне о идентитету предузећа, уколико су она регистрована на истој територији. Из тих разлога, а имајући у виду јавни интерес, потребу јасног разликовања предузећа у односима према органима власти, али и у односима са другим учесницима у промету, законодавац забрањује упис таквих фирми у регистар.⁴⁾ Карактеристика овог облика заштите огледа се у томе што је она територијално омеђена регистарском надлежношћу датог суда.

Једном стечено право на фирму уписом у судски регистар може да се изгуби ако заинтересовано предузеће подигне тужбу, а суд нађе да је захтев основан. И у овом случају начело искључивости производи правно дејство, само што суд о примени овог начела и заштити фирме не води рачуна *ex officio* већ на захтев заинтересованог предузећа, које мора да докаже постојање оправданог интереса за заштиту фирме.

2. Фирма "Банкар" не може да буде уписана у судски регистар, када се ради о основању пољопривредно трговинског предузећа, с обзиром да фирма мора да садржи ознаку која упућује на делатност. Како ознака "Банкар" не упућује на делатност предузећа, таква фирма не може да буде уписана у судски регистар. Решење Вишег привредног суда Србије, Пж. 72/92 од 14.9.1992, Гласник права Правног факултета у Крагујевцу, књ. 1, св. 4, 1992, стр. 273.
3. Васиљевић, М., Трговинско право, Београд, 1995, стр. 209; Арсић, З., Фирма предузећа, Право - теорија и пракса, бр. 1/90, стр. 35.
4. Марковић, С., Заштита и правна природа фирме, Право и привреда, бр. 3-6/95, стр. 553.

Заштита фирме на основу тужбе спроводи се на подручју целе земље.⁵⁾ За успех тужбе тражи се да буде испуњено више услова. Прво, потребно је да се ради о истим или сличним фирмама. Друго, потребно је да се ради о предузећима која обављају исту или сродну делатност. Треће, потребно је да од момента регистрације фирме, против које се захтева заштита, до момента подизања тужбе није протекло више од три године.⁶⁾ Четврто, потребно је да је фирма тужилац прва поднела пријаву за регистрацију такве фирме. Моменат регистрације није битан за одлучивање о основаности регистрације. Пето, потребно је да фирма тужилац има оправдани пословни интерес за заштиту регистроване фирме. У судској пракси се сматра да овај интерес постоји чим због овакве регистрације може да дође до замене фирме, без обзира да ли је већ дошло до замене у погледу фирме.⁷⁾ Оправданост захтева за заштиту фирме цени се према томе да ли постоји сличност фирми и сродност њихових делатности у тој мери да постоји реална могућност настанка штете због заблуде у промету у погледу врсте производа и произвођача.⁸⁾ Другачије речено, потребно је да из обавезних састојака фирме, делатности туженог и седишта постоји могућност замене фирми код просечног потрошача и самим тим забуне на штету тужиоца.⁹⁾

Заштитом фирме по тужби заинтересованог предузећа штити се конкурентска функција фирме и то првенствено у приватном интересу.¹⁰⁾

Заштита фирме могућа је и по основу нелојалне утакмице. Дело нелојалне утакмице, између осталог, постоји ако неко неовлашћено употребљава законом заштићене спољне ознаке другог трговца - фирму, назив... (чл. 23. ст. 1 тач. 7. Закона о трговини, "Сл. лист СРЈ", бр. 32/93). Овај облик заштите треба јасно разликовати од заштите по тужби заинтересованог предузећа где се може тражити заштита само ако је фирма регистрована, ако се докаже постојање оправданог пословног интереса и ако се тужба подигне у одређеном року.¹¹⁾ За овај облик заш-

5. Заштита фирме се остварује тужбом која садржи захтев за забрану употребе фирме, а не тужбом за утврђивање ништавости уписа у судски регистар. Пресуда Врховног привредног суда Пж. 4620/95 од 20.10.1995. године, Судска пракса привредних, бр. 1/96, стр. 38.
6. Присутна су мишљења да је утврђивање овог рока у директној супротности са начелом искључивости. Ако би регистарски суд учинио пропуст и регистровао исту или сличну фирму, а заинтересовано предузеће не покрене поступак у предвиђеном року, неповратно би била изгубљена могућност заштите фирме. Начело искључивости, па и јавни интерес у вези са њим били би дезавуисани. О овоме: Марковић, С., нав. чланак, стр. 557; Бибић, П., Заштита фирме, Право и привреда, бр. 9-10/96, стр. 81.
7. Велимировић, Т., Индивидуално обележје предузећа, реферат поднет на саветовању "Повратак привреде тржишту и власништву, Правни живот, 1 том, 1990, стр. 148.
8. Пресуда Врховног суда Србије, Прев. 24/94 од 9.2.1994. год, Право - теорија и пракса, бр. 10-12/94, стр. 196.
9. Винчић, М., Практика привредних судова у статусним споровима, Судска пракса привредних судова, бр. 3/95, стр. 85.
10. Марковић, С., нав. чланак, стр. 554.

тите не захтева се да тужба буде подигнута у одређеном року,¹²⁾ а, према неким схватањима, није потребно да је извршена регистрација фирме.¹³⁾ Тужилац мора да докаже да је такву фирму први употребљавао (иако је евентуално није регистровао), у сврхе за које се фирма може или мора употребљавати, а да тужени употребљава такву (туђу) фирму супротно добрим пословним обичајима, што може изазвати забуну на тржишту.¹⁴⁾ Ипак, чини се да је и за овај случај заштите потребно да фирма тужиоца буде регистрована. Тек од регистрације може се говорити о законом заштићеном спољњем обележју предузећа.

Неовлашћена употреба туђе фирме може представљати основ за спровођење кривично-правне заштите фирме.

2. Елементи фирме и заштита

Предузећа слободно бирају име под којим ће да послују, под условом да таквим избором не вређају већ стечено право трећег на такво име. Да би могла да се оствари заштита права на фирму, између осталог, потребно је да с обзиром на састојке фирме, као и на простор на коме предузећа ефективно обављају своју делатност,¹⁵⁾ долази или може да дође до забуне о идентитету предузећа. У вези са наведеним правилом у судској пракси су заузимани одговарајући ставови од којих неке наводимо.

Ако је фирма коју једно предузеће пријављује за упис иста или слична са фирмом већ уписаном у регистар, али су делатности тих предузећа различите, суд не може одбити да такву фирму упише у регистар. На тржишту не може да дође до забуне о идентитету предузећа, с обзиром да се из делатности којима се баве предузећа види да се ради о различитим субјектима.¹⁶⁾

Када два предузећа имају исте фирме, обављају исте делатности, а имају различите седишта, захтев за заштиту фирме ће произвести правно дејство ако тужилац докаже постојање повреде оправданог интереса предузећа у вези са фирмом.

11. Има мишљења да се иста заштита - заштита приватног интереса од аката нелојалне конкуренције - постиже по основу обе тужбе. Види: Марковић, С., нав. чланак, стр. 557.
12. Законом нису одређени рокови, што је пропуст, у којима се тужба може поднети.
13. Васиљевић, М., нав. дело, стр. 208.
14. Исто, стр. 208.
15. Ако предузећа нису уписана у исти судски регистар, забрана коришћења сличне фирме изриче се само изузетно, уколико се докаже да постоји реална могућност да дође до пометње на тржишту. Таква могућност, за просечно пажљиво лице, не постоји када тужилац обавља делатност на територији Словеније, а тужени у Босни и Херцеговини, при чему је фирма тужиоца ("Декоративна" - Творница декоративних тканина) исказана на словеначком језику, а фирма туженог (Текстилна индустрија "Декоративна") исказана на српском језику. Пресуда Врховног суда БиХ, Пж. 537/90 од 26.7.1990, Билтен Судске праксе ДСБиХ, бр. 4/90, База судске праксе Савезног завода за информатику "Judicatum", МФН 003512.

Повреда оправданог интереса може постојати једино ако два или више предузећа ефективно послују на истој територији.¹⁷⁾

Основаност захтева и постојање оправданог пословног интереса за заштиту фирме не може да доведе у питање чињеница што су фирме означене на различитим језицима народа Југославије, ако за свој назив користе исту реч, писану на исти начин. Околност што је привредна делатност означена у једној фирми на једном а у другој фирми на другом језику народа Југославије није сама по себи довољно изразита разлика која би могла да искључи заменљивост фирми.¹⁸⁾

У судској пракси се јавља став према коме да би могло да се утврди да ли предузећа послују под истом односно сличном фирмом, потребно је да се изврши увид у печате и штамбиље фирми, као и у меморандуме којима се та предузећа служе у правном промету, ради оцене да ли услед таквих назива и облика фирме може доћи до забуне код потрошача на тржишту.¹⁹⁾ Овакав став се тешко може прихватити. Прво, њиме се непотребно компликује поступак доказивања (захтева се упоређивање печата, штамбиља, меморандума и других облика представљања странака на тржишту) да ли два предузећа послују под истом или сличном фирмом. Друго, оцена о испуњености услова за заштиту фирме доноси се на основу тога како је она уписана у регистар, с обзиром да фирма само онако како је регистрована ужива правну заштиту. Треће, брисање фирме, у случају основаности захтева за заштиту, повлачи за собом промену печата, штамбиља, меморандума, јер се они морају ускладити са новом фирмом под којом ће пословати предузеће. Несагласност печата и меморандума са регистрованом фирмом не доводи до брисања фирме. Четврто, променљива обележја (меморандум, печат, штамбиљ) нису елементи фирме, и нису од значаја за оцену да ли је повређено право на употребу фирме.²⁰⁾

Изузетно, у случају статусних промена, захтев за заштиту фирме може да буде основан и онда када нису, на први поглед, испуњени услови одређени у закону. Та-

16. У једном спору тужилац, трговинско предузеће, које се бави производњом и прометом алкохолних пића, захтевао је од суда да туженом, угоститељском предузећу, забрани употребу фирме зато што у свом називу користи исту реч коју употребљава и тужилац. Захтев је одбијен. Угоститељско и трговинско предузеће за промет алкохолним пићем могу да се региструју под сличном фирмом с обзиром да тачење алкохолних пића нема карактер трговине већ карактер давања услуга. Пресуда објављена у књизи: Кашанин, Р., Вељковић, Д., Судска пракса привредних судова у споровима организације удруженог рада, Београд, 1975, стр. 72.

17. Не постоји пословни интерес једног хотела за заштиту фирме у односу на фирму другог хотела ако се налазе у туристичким реонима који су знатно удаљени један од другог. Пресуда наведена у књизи: Кашанин, Р., Вељковић, Д., нав. дело, стр. 68.

18. Кашанин, Р., Фирма и њена заштита, Правни живот, бр. 10/69, стр. 47.

19. Решење Вишег привредног суда у Београду, Пж. 343/95 од 8.3.1995, Судска пракса привредних судова, Билтен бр. 2/95, стр. 43.

20. Пресуда Вишег привредног суда, Пж. 6430/95 од 28.12.1995., Судска пракса привредних судова, Билтен бр. 2/96, стр. 32.

ко, у једном случају новоосновано предузеће “Керамика”, које производи керамичке плочице и друге производе од керамике, захтевало је да се предузећу, од кога је оно настало, “Санакерам”, које производи циглу и цреп, забрани употреба такве фирме, с обзиром да она асоцира управо на ону делатност коју је она обављала и коју наставља да обавља и као самостално предузеће. Постојање два предузећа са сличном фирмом која асоцира на производњу од керамике, у једном месту, мора да изазове забуну код потрошача и пословних партнера, па зато тужилац, који се бави производњом предмета од керамике као основном и једином делатности, за разлику од туженог, има право да захтева да се туженом забрани употреба фирме “Санакерам” јер он послује под фирмом “Керамика”.²¹⁾ Практично посматрано, у овом случају и нема одступања од услова прописаних у закону за заштиту фирме, јер се ради о налагању предузећу, на захтев заинтересованог субјекта, да фирму усклади са делатношћу коју обавља.

Ако се анализом елемената фирме, битних за одлучивање о заштити фирме, утврди да има места заштити било *ex officio*, било по тужби,²²⁾ предузеће неће моћи да стекне право на одређену фирму, а ако је то право стекло суд ће му забранити употребу фирме и наложити брисање из регистра. Ако тужени не поднесе регистарском суду захтев за промену фирме, регистарски суд ће на основу правоснажне пресуде донети решење о брисању ништавог уписа.²³⁾ Суд може тужиоцу, на његов захтев, да досуди и накнаду штете у примереном износу.

Када се ради о заштити фирме по основу нелојалне утакмице тужбом се не захтева брисање фирме, јер фирме тужиоца и туженика и нису исте, већ да се забрани неовлашћено коришћење туђе фирме или дела фирме. Поводом овог облика заштите треба разликовати два случаја. Прво, када једно предузеће неовлашћено употребљава, уместо своје, фирму другог предузећа (такмичара). Суд ће на захтев предузећа које трпи нелојалну утакмицу донети пресуду којом се забрањује даље вршење нелојалне утакмице (забрањује се даља употреба фирме). При томе, тужилац не мора да доказује да је дошло до забуне на тржишту у погледу предузећа услед употребе туђе фирме. Друго, када једно предузеће почне да употребљава део фирме - назив другог предузећа за обележавање својих погонских или пословних јединица. Да би захтев за заштиту фирме по основу нелојалне утакмице имао успеха потребно је утврдити да ли се у пословном промету такав назив може сматрати специфичним, односно нарочитим за одређено предузеће,

21. Пресуда Врховног суда БиХ, Пж. 589/90 од 30.8.1990, Билтен судске праксе ВСБиХ, бр. 4/90, База судске праксе Савезног завода за информатику “Judicatum”, МФН 003514.
22. После извршеног уписа правно средство заштите фирме је тужба а не захтев за брисање фирме. Право на заштиту фирме остварује се тужбом у привредном спору пред надлежним судом, а не захтевом за брисање неоснованог уписа фирме у поступку пред регистарским судом. Решење Вишег привредног суда у Београду, Пж. бр. 9143/96 од 30.12.1996, Судска пракса привредних судова, бр. 2/97, стр. 53.
23. Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пж. 7185/96 од 25.12.1996, Судска пракса привредних судова, бр. 1/97, стр. 67.

или се уобичајено, често користи у привредном пословању. При томе, без утицаја је за основаност захтева навод предузећа које употребљава, као дућански знак за једну од својих продавница, име другог предузећа, да продаје у тој продавници, поред осталог, и производе тужиоца.²⁴⁾

За постојање нелојалне утакмице, у случају коришћења туђег назива без значаја је чињеница што је тужени савестан, односно што назив користи у доброј вери.

3. Посебно о условима за заштиту назива предузећа

Да ли има места заштити назива, а тиме и фирме предузећа, зависи најпре од тога каква је реч употребљена за назив предузећа. У вези са тим треба разликовати две могуће ситуације. Прво, када предузеће за свој назив користи генерички појам. Такав назив, у начелу, не ужива правну заштиту - предузеће не може путем суда да стекне право монопола на употребу таквог назива. Али, ако је у фирми генерички појам употребљен са другом речи, у таквој комбинацији или у таквом саставу да представља посебну ознаку или нешто индивидуално, може се таквој фирми пружити судска заштита. Исто тако, може се дати судска заштита фирми која је састављена од речи које су изричито ознаке привредне делатности тог предузећа ако су ове по употребљеној комбинацији речи довољно индивидуализиране.²⁵⁾ У том смислу заузет је став у судској пракси према коме ако тужилац и тужени у фирми имају исту ознаку која упућује на делатност (интершпед), а тужени још и додатну реч која упућује на међународни промет (интернационал), овако означена туженикова фирма ствара заблуду код трећих лица на штету тужиоца: "Интершпед" индивидуализује предузеће и његову делатност, а реч "Интернационал" указује да фирма делује у међународном оквиру и тај додатак нема битног утицаја на опредељење корисника услуга.²⁶⁾ Зато, ако је тужилац први уписан са фирмом у судски регистар, биће основан његов захтев за брисање туженикове фирме из судског регистра. Тужени може да направи другачију комбинацију наведених генеричких појмова (нпр. интернационалшпед) и да регистрије фирму.

24. Тужилац, индустријско предузеће "Шик", поднео је захтев да се туженик, трговинско предузеће "Галантерија", обавезе да из назива своје продавнице уклони ознаку "Шик". Суд је усвојио захтев с обзиром да производно предузеће има своје продавнице на територији целе Југославије, за које користи исто име и продаје исту врсту робе као и тужено предузеће, услед чега се између тих предузећа успоставља такмичарски однос на тржишту. Поред тога, тужилац је почео да употребљава израз "Шик" за означавање својих производа и називе својих пословних јединица пре него што је то учинило тужено предузеће. Пресуда анализирана у чланку Јовановић, В., Заштита фирме од нелојалне утакмице, *Анали*, бр. 3-4/59, стр. 429.

25. Кашнини, Р., нав. чланак, стр. 50.

26. Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пкж. 3234/94 од 7.9.1994, Избор судске праксе, бр. 4/95, стр. 55.

Када се за назив употребљава генерички појам, па се временом под тим називом предузеће афирмише у промету (нпр. НИП “Дневник” из Новог Сада), стекне пословни углед, тако да се тај назив почне везивати за обележавање таквог предузећа, може се остварити правна заштита назива ако би неко друго предузеће почело да га користи.²⁷⁾

Друго, када предузеће употребљава дистинктивни појам, карактеристичне речи на основу којих се може јасно разликовати у односу на друго предузеће. Такав назив ужива правну заштиту. Сматра се да постоји повреда фирме ако неко друго предузеће почне да користи такву реч, па, чак, и ако уз њу користи неку другу реч.²⁸⁾ Такав став се поткрепљује утврђивањем да код пословних партнера долази до забуне у погледу идентификације предузећа (нпр. рачуни се упућују погрешном лицу), или да постоји иста композиција слова и графичко решење знака једне и друге фирме.²⁹⁾

Када су називи предузећа акустични истоветни, а оптички различити, с обзиром да се другачије пишу, има места заштити фирме по основу акустичке истоветности различитих назива.³⁰⁾

Захтев за заштиту назива биће основан и ако се називи предузећа разликују само у једном слову, чиме се не мења значење речи која је садржана у њима.³¹⁾

У циљу избегавања спора поводом имена, у Француској, привредни субјекти, пре коначног избора имена, могу да се обрате Националном институту за индустријску својину, код кога су меморисани називи свих друштава, ради информисања о томе да ли неко од друштава већ користи изабрано име.³²⁾

4. Ко може и према коме да истиче захтев за заштиту фирме

Захтев за заштиту фирме пред надлежним судом може да истакне предузеће,³³⁾ ако за то има оправдани пословни интерес. Дакле, ако постоји могућност да дође до замене фирме на тржишту, предузеће има прилику да заштити углед који је стекло пословањем под одређеном фирмом у промету.

27. Марковић, С., нав. чланак, стр. 555.

28. С обзиром да странке у спору користе као назив у фирмама “Белица” и “Белица-промет”, суд је закључио да је захтев за заштиту делимично основан и то у односу на реч “Белица”. Та реч је доминантна у фирмама странака и изазива забуду код пословних партнера странака. Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пж. 7185/96 од 25.12.1996, Судска пракса привредних судова, бр. 1/97, стр. 66.

29. Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пж. бр. 2054/95 од 17.5.1995, Судска пракса привредних судова, билтен бр. 4, 1996, стр. 38.

30. Кашанин, Р., нав. чланак, стр. 46.

31. У једном спору суд је донео пресуду да се из регистра брише фирма туженог “Металосервис”. Пресуда Врховног суда Црне Горе, Пж. 45/92 од 10.3.1992, Избор судске праксе, бр. 3/96, стр. 41.

32. Merle, Ph., Droit commercial, Paris, 1988, стр. 87.

Захтев за заштиту фирме предузеће може да истакне само у односу на фирму другог предузећа, јер фирму може да има само предузеће као целина, па оно као такво може и да има право на заштиту фирме. Захтев се не може истаћи у односу на делове предузећа с обзиром да део, који има одређена овлашћења у промету, иступа под фирмом предузећа и својим називом. Нема места захтеву ако је он усмерен према занатској радњи с обзиром да она послује под називом који обавезно садржи лично име занатлије.³⁴⁾ Ипак, поводом овог питања у судској пракси, чини се неоправдано, сусрећу се и другачија решења.³⁵⁾

Заштита права на фирму остварује се тужбом предузећа које је раније регистровало фирму. По правилу, тужба је усмерена према предузећу које је уписано у регистар код другог суда. Али, могуће је да предузеће остварује заштиту права на фирму и према предузећу које је касније уписано у регистар код истог суда. Наиме, може се десити да суд приликом уписа оцени да фирме два предузећа нису тако сличне да би могло доћи до забуне на тржишту, али да у пракси, ипак, до тога дође.

У случају заштите фирме по основу нелојалне конкуренције тужени субјект не мора да буде предузеће. То може да буде и сваки други субјект који је регистрован за обављање трговине.

5. Закључак

Фирма предузећа ужива вишеструку правну заштиту. Ако су испуњени неопходни услови, она се може остварити по самом закону, по основу постојања оправданог пословног интереса (тужба), по основу нелојалне утакмице и кривично правно. Заштита фирме се састоји у одбијању захтева за упис, у брисању регистроване фирме, у забрани употребе туђе фирме и у накнади причињене штете.

Поводом заштите фирме у пракси се постављају различити проблеми. Почев од тога шта може да послужи као доказ о томе да предузећа послују под истим фирмама, па до тога да ли се одређеном називу може пружити правна заштита, или да ли између фирми постоји таква сличност да може доћи до забуне у промету. Зато је потребно утврдити јасна правила да би се спорови лакше решавали. При томе, треба имати у виду да до повреде фирме може да дође само ако предузећа ефективно обављају привредну делатност на истом привредном простору. Да би се питање заштита фирме што више поједноставило као користан путоказ мо-

33. Право да тражи заштиту фирме пред надлежним судом припада само предузећу. Тужбу за заштиту фирме може да поднесе заступник предузећа. Оснивач, који није законски заступник предузећа, не може да подигне тужбу. Пресуда Врховног суда Србије, Прев 473/95 од 8.11.1995. године, Привреда и право, бр. 3-4/97, стр. 114.

34. Пресуда Врховног суда БиХ, Пж. 224/81, Право и привреда, бр. 9-10/82, стр. 82.

35. Бинић, П., нав. чланак, стр. 87.

же да послужи француско искуство у вези са формирањем посебне институције код које се депонују називи свих друштава.

(чланак примљен 9.9.1997.)

**Professor Miodrag Mićović,
Faculty of Law Kragujevac**

Protection of company name and practice of courts

(Summary)

A registered company name enjoys judicial protection. Protection of such company name may be enforced, according to the Law on Enterprises, ex officio or by an action of the interested enterprise, according to the provisions on unfair competition and according to the provisions of criminal law. In this connexion court practice has assumed a number of stand-points. By classification and analysis of such stand-points it is possible to reach a clear understanding on when and how a company name may be protected, ie. who may request the protection of a company name.

Key words: company name, court practice, court register, enterprise, action, protection.

*др Мирослав Врховић,
Судија Савезног суда
Владимир Козар,
самостални стручни сарадник у Одељењу
судске праксе Вишег привредног суда у Београду*

UDK 336.76.

Поступак емитовања акција

I - Увод

Поступак емитовања акција као дугорочних хартија од вредности је уређен Законом о хартијама од вредности.¹⁾ Такође и нови Закон о предузећима садржи одређене одредбе које се односе на емитовање акција у циљу оснивања акционарских друштва. Наведени прописи предвиђају значајне правне последице у случају неиспуњења или неуредног испуњења имовинских обавеза насталих поводом емитовања (издавања) акција.

II - Правна природа акције као хартије од вредности

Према члану 12. Закона о хартијама од вредности, акција је хартија од вредности која гласи на део основног капитала акционарског друштва. Акције су по својој правној природи новчане хартије од вредности које означавају да је њихов ималац унео одређени део улога у основни капитал акционарског друштва. На тај начин акционар стиче одређена чланска права у том друштву. Унети улог улази у имовину друштва, којом оно обавља своју делатност и одговара за своје обавезе. Акционар више не може слободно располагати својим улогом, али може, по пра-

1. "Службени лист СРЈ", бр. 26/95.

вилу, слободно да располаже својим акцијама. Забрана враћања улога произилази из изричите законске одредбе. Наиме, према члану 227. новог Закона о предузећима, улози се не могу вратити акционарима, осим у посебним случајевима прописаним тим законом (примена правила о смањењу основног капитала, као и правила о повлачењу акција). Реч је о друштву капитала и о трајним улозима, па нема могућности враћања улога ни по основу престанка чланског односа. Дакле, могућа је једино продаја акција.²⁾ Овакво правило било је садржано и у члану 99. раније важећег Закона о предузећима према којем акционари нису имали право на повраћај средстава уплаћених на име куповине акција, осим у случају неуспелог оснивања из члана 97. истог закона.

Из наведеног произилази да је акција хартија од вредности код које постоји право на хартији и право из хартије. Потраживање из хартије од вредности везано је за саму хартију и припада њеном законитом имаоцу.³⁾ Право на хартији је најчешће стварно право и то право својине, а може постојати и право залог у случају да власник акције исту заложити. Према члану 10. Закона о хартијама од вредности, хартија од вредности може се користити за измиривање обавеза према повериоцима, под условима и на начин које ималац хартије од вредности уговори са повериоцима, а такође је предвиђено да се хартија од вредности може користити и за обезбеђење плаћања залогом. Власнику акције припадају и права из хартије, а то су, у овом случају, право учешћа у добити и право на учешће у управљању.

III - Врсте и класе акција

Нови Закон о предузећима у члану 220. одређује врсте и класе акција. Акције гласе на име или на доносиоца. Акције гласе на име ако су издате пре целокупног плаћања номиналног или вишег емисионог износа (привремене акције), као и у случају уписивања акција акционара са закљученим уговором о споредним чинидабама. Према редоследу издавања, акције могу бити оснивачке (акције прве емисије) и акције следећих емисија. Према садржини права учешћа у добити, акције могу бити обичне (редовне) и приоритетне (повлашћене). Обичне акције дају право на учешће у управљању акционарским друштвом, право на учешће у добити и право на део ликвидационе масе.

Приоритетне акције дају право на предност код исплата одређеног износа од процента номиналне вредности акција у односу на обичне акције, предност код расподеле ликвидационе масе и друга права утврђена Законом о хартијама од вредности. Међутим, приликом издавања приоритетних акција, акционарско друштво може захтевати од њихових уписника и посебне новчане доплате. Приоритетне акције могу бити кумулативне, партиципативне и партиципативно-кумулятивне. Кумулативна приоритетна акција даје приоритетно право на исплату свих још не-

2. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996. г., стр. 219.

3. ЗОО, члан 239. став 1.

исплаћених дивиденди пре него што се имаоцима обичних акција у складу са одлуком о издавању акција исплате било какве дивиденде. Партиципативне приоритетне акције дају право, поред утврђене приоритетне дивиденде, и на исплату дивиденди које припадају имаоцима обичних акција у складу са одлуком о издавању. Акције с истим правима чине једну класу (обичне акције, приоритетне акције, акције с правом гласа и акције без права гласа).

Слична правила о обичним и приоритетним акцијама садржана су и у чл. 23. и 24. Закона о хартијама од вредности.

Изузетно од правила да свака акција даје право гласа сразмерно номиналној вредности, могу се издавати приоритетне акције без права гласа, с тим да њихова номинална вредност не може бити већа од 49% од основног капитала акционарског друштва.⁴⁾ Из наведених одредби произилази да су приоритетне акције без права гласа изузетак од општих законских начела, као и да је њихово емитовање ограничено до износа од 49% од основног капитала акционарског друштва, јер би у противном било доведено у питање управљање таквим друштвом.

IV - Неуспело оснивање акционарског друштва

Акционарско друштво може бити основано у разним својинским облицима (државној, приватној и мешовитој својини). Власнички режим над друштвом зависи од својинског режима средстава која се улажу у друштво. Природа друштва, међутим, не зависи од својинског режима средстава која се улажу у друштво, јер у свим случајевима акционари губе својину над стварима које улажу у друштво. Улози постају својина друштва, а акционари стичу право власништва над друштвом, сразмерно свом учешћу у основном капиталу друштва.

Поред последица које се односе на стицање права на хартији и обим права из хартије, неиспуњене обавезе уплате акција производи и много значајније последице које се односе на статус акционарског друштва. Наиме, у члану 97. ранијег Закона о предузећима, било је прописано да ако акционари (акционари) у року предвиђеним уговором о оснивању не уплате акције, сматраће се да друштво није ни основано, а акционари који су уплатили акције имају право на повраћај уплаћених износа. Сличне одредбе о неуспелом оснивању задржи и нови Закон о предузећима.

Нови Закон о предузећима знатно прецизније регулише ово питање. Као прво, код симултаног оснивања није предвиђен институт неуспелог оснивања већ је у члану 198. прописана обавеза уплате улога, уз накнаду штете и плаћање камате. Међутим, из одредаба чл. 190. и 201. произилази да акционарско друштво не може ни бити уписано у судски регистар ако није уплаћен минимални износ оснивачког капитала.

4. Закон о предузећима, члан 221. став 2.

С друге стране, код сукцесивног оснивања нови закон у оквиру правила о неуспелом оснивању разликује неуспео упис и неуспелу уплату. Према члану 207. став 3., који регулише неуспео упис, ако понуђене акције нису уписане у року и на начин предвиђен законом, сматра се да оснивање није успело, а оснивачи морају да врате уписницима уплаћене износе заједно са каматом, односно улоге у стварима и правима. За испуњење ове обавезе оснивачи одговарају солидарно. На овај начин нови закон је прецизирао и пооштрио одговорност оснивача код неуспелог сукцесивног оснивања акционарског друштва.

Наведене одредбе о неуспелом упису се, у смислу члана 209., сходно примењују и на неуспелу уплату до које долази у случају да до дана одржавања оснивачке скупштине није извршена уплата најмање 50% новчаног дела основног капитала, односно 50% новчаног улога сваког акционара у складу са одредбом из члана 205. ст. 1-3.

У члану 217. изричито је предвиђено да се акционарско друштво, када је реч о сукцесивном оснивању, може уписати у регистар када суд утврди да је основни капитал уписан у целини⁵⁾ и уплаћен у складу са законом.⁶⁾ У противном, регистарски суд ће решењем одбити захтев за упис таквог акционарског друштва због недостатка материјалног услова из чл. 32. и 34. став 1. Закона о поступку за упис у судски регистар (јер захтев за упис није у складу са Законом о предузећима).

У члану 218. новог Закона о предузећима је прописано да пре уписа друштва у судски регистар уписник акција не може на другог пренети своја права стечена уписом. Такође, пре уписа у регистар ни акционарско друштво не може издавати акције ни привремене акције. Као санкција је предвиђена ништавост таквих акција, у којем случају за насталу штету солидарно одговарају оснивачи друштва и издаваоци акција. Наведена забране преноса права односе се како на симултано оснивање, тако и на сукцесивно оснивање акционарског друштва.

Поставља се питање какве су правне последице ако неко акционарско друштво, упркос наведеним правилима, буде уписано у судски регистар иако у складу са законом није извршен упис, односно уплата акција. Одредба члана 97. ранијег Закона о предузећима, према којој се сматрало “да друштво није ни основано”, у судској пракси је углавном тумачена као разлог за ништавост уписа из члана 62. став 1. Закона о поступку за упис у судски регистар. У таквим случајевима захтевало се поштовање преклузивних рокова за подношење тужбе за утврђење ништавости уписа из члана 62. став 3. истог закона. После три године од дана када је извршен упис таква тужба се више није могла поднети. Сматрамо да би се наведени став судске праксе могао применити и у будућим споровима који ће се решавати применом одредаба новог Закона о предузећима. С друге стране, имајући у виду нешто другачија решења новог закона, може се поставити и питање решавања оваквих правних ситуација путем института брисања неоснованог уписа у судски

5. Закон о предузећима, члан 207.

6. Закон о предузећима, члан 205. ст. 1-3.

регистар.⁷⁾ Брисање неоснованог уписа се може вршити како на захтев странке, тако и по службеној дужности, поштујући одређене законске рокове. Овде ваља истаћи да је и у примени члана 97. ранијег Закона о предузећима у једном мањем броју случајева примењен институт брисања неоснованог уписа у судски регистар.

V - Повећање основног капитала акционарског друштва

Ранији Закон о предузећима није предвиђао какве су правне последице када акционари нису уписали акције, односно уплатили акције у одређеном року, у случају када се није радило о оснивању новог акционарског друштва, већ о повећању основног капитала постојећег акционарског друштва. Дакле, у овом случају није реч о акцијама прве емисије, већ о другој или некој од наредних емисија.⁸⁾ Међутим, нови Закон о предузећима је у чл. 281-303. детаљно регулисао повећање основног капитала, о чему одлуку доноси скупштина друштва.⁹⁾ Према одредби из члана 283. одредбе о неуспелом упису акција приликом сукцесивног оснивања друштва сходно се примењују и на повећање основног капитала. То значи, да ако у одређеном року, који не може бити дужи од три месеца, не буду уписане акције неке од следећих емисија, на основу сходне примене члана 207. сматраће се да је такав упис неуспео.

Нови Закон о предузећима садржи правила поступка за повећање основног капитала акционарског друштва издавањем нових акција. Повећање основног капитала се може вршити на три начина: новим улозима, условним повећањем или из средстава акционарског друштва.

Према члану 281. основни капитал акционарског друштва повећава се издавањем нових акција, по основу нових улога, под условом да је номинална вредност свих раније уписаних акција у целости уплаћена. Ово ограничење има за циљ да спречи више емисија непотпуно уплаћених акција.¹⁰⁾ Међутим, ако се повећањем основног капитала мењају утврђена права акционара одређене класе акција, за пуноважност одлуке скупштине друштва неопходна је сагласност акционара те класе. Повећање основног капитала друштва са јавним уписом акција може се извршити само на основу одобрења надлежног органа у складу са Законом о хартијама од вредности.

Новим Законом о предузећима у члану 284. уведено је право прече куповине акција из нових емисија сразмерно номиналној вредности акција, на начин утврђен статутом друштва. Међутим, власници обвезница које дају право прече куповине акција могу то право остварити пре акционара. Наведна права се могу искључити

7. Закон о поступку за упис у судски регистар, чл. 60. и 61.

8. Према редоследу издавања акција може бити оснивачка - акција прве емисије или акција наредних емисија.

9. Закон о предузећима, ч. 61. став 1. тачка 4).

10. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996. г., стр. 271.

или ограничити одлуком о повећању основног капитала, осим у случају куповине акција под повлашћеним условима из члана 192. став 2.

Условно повећање основног капитала се у смислу члана 287. може вршити ради гарантовања права имаоцима обвезница које се могу претворити у акције, ради гарантовања приоритетних права акционарима за куповину нових акција у замену за претварање у улог новчаних потраживања која им припадају по основу учешћа у добити, као и ради остваривања права поверилаца за конверзију потраживања.

Претварање улагања и потраживања у трајни улог је регулисано у чл. 6. и 14. Закона о основама промене власништва друштвеног капитала, као један од модела приватизације. Према члану 14. наведеног закона предузеће може, у споразуму с улагачем који је на уговорној основи уложио капитал у предузеће, односно са повериоцем предузећа, одлучити да његов улог, односно потраживање претвори у трајни улог у предузеће и да му на основу улога, односно потраживања изда акције, из наведених одредби произилази да предузеће слободно одлучује да ли ће приступити овом моделу приватизације. Међутим, до конверзије потраживања у трајни улог може доћи и у поступку принудног поравнања, односно стечаја у смислу одредаба чл. 152. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији.

У члану 291. новог Закона о предузећима је предвиђен институт овлашћеног капитала (*authorised capital*).¹¹⁾ Наиме, статутом, односно одлуком скупштине може се овластити управа да, у року од пет година од дана уписа акционарског друштва у регистар, издавањем нових акција повећа основни капитал до одређеног износа (овлашћени капитал), а највише до половине основног капитала који постоји у тренутку давања овлашћења. Дакле, реч је о ситуацији у којој је управа друштва¹²⁾ овлашћена да емитује акције ради повећања основног капитала. У том случају, статутом, односно одлуком скупштине може се утврдити да се акције овлашћеног капитала издају само запосленима у акционарском друштву и повезаним друштвима.

До повећања основног капитала из средстава акционарског друштва долази када скупштина, после усвајања рачуноводствених исказа за претходну годину, одлучи да се повећање изврши претварањем расположивих резерви и нераспоређене добити у основни капитал на основу члана 292. Резерве акционарског друштва, у делу који премашује десетину основног капитала или статутом утврђени већи део, као и нераспоређена добит се у смислу члана 293. могу претворити у основни капитал. Међутим, ако друштво има губитак, таква могућност је законом искључена. Према члану 295. акционарима припадају нове акције сразмерно номиналној вредности акција које имају, а одлука скупштине којом се вређа наведени принцип сразмерности ништава је.

11. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996. г., стр. 275.

12. Управу друштва према члану 60. став 2. Закона о предузећима чине управни одбор и директор друштва.

После уписа у регистар одлуке о повећању основног капитала из средстава друштва, управа акционарског друштва, према одредби члана 296. објављује позив акционарима да подигнунове акције. По истеку законом одређеног рока акционарско друштво је овлашћено да прода непреузете акције на трошак акционара, по званичној берзанској цени, а ако она не постоји - по цени постигнутој на јавној лицитацији.

Акционари с новим акцијама из средстава акционарског друштва, према члану 299., учествују у добити целе пословне године у којој је донесена одлука о повећању основног капитала, осим ако том одлуком није друкчије одређено. Истом одлуком се може одредити да акционари учествују у добити и у претходној пословној години.

VI - Упис у судски регистар и забрана издавања акција

Нови Закон о предузећима је у чл. 282. и 285. прописао да се одлука о повећању основног капитала новим улозима, као и износ повећаног основног капитала пријављује ради уписа у судски регистар. Повећање основног капитала пуноважно је од дана уписа у судски регистар, на који се сходно примењују одредбе о упису оснивања акционарског друштва из чл. 201. односно 217.

Сличне одредбе о упису у судски регистар су задржане и у чл. 288. и 290. који регулишу пријаву одлуке, односно пријаву издавања акција у поступку условног повећања основног капитала. Такође, и повећање основног капитала из средстава друштва се према члану 294. пријављује ради уписа у судски регистар, а пуноважно је од дана уписа (почетак важења). Међутим, код сва три начина повећања основног капитала (повећање новим улозима, условно повећање и повећање из средстава друштва) постоји обавеза поштовања рока од три месеца за пријављивање за упис у судски регистар насталог повећања. Рок се рачуна од дана насталог повећања. У случају пропуштања наведеног рока предвиђена је значајна правна последица - према изричитој законској одредби одлуке о повећању основног капитала сматраће се ништавим.¹³⁾

Као и приликом оснивања друштва, и код повећања основног капитала новим улозима забрањено је издавање акција и привремених акција пре уписа у регистар повећања основног капитала.¹⁴⁾ Акције издате противно наведеној забрани су ништаве, а за штету од таквог издавања имаоцима акција солидарно одговарају издаваоци. Наведена забрана се на основу чл. 289. и 297. сходно примењује и на издавање акција и привремених акција приликом условног повећања основног капитала, односно повећања основног капитала из средстава друштва.

Нови Закон о предузећима такође садржи правила о правима акционара у случају делимичне уплате акција, као и посебне одредбе о једночланом друштву и

13. Закон о предузећима, члан 300.

14. Закон о предузећима, члан 286.

заштити права акционара. Према члану 298. номинални износ основног капитала повећава се за износ делимично уплаћених акција, а за износ повећања основног капитала повећава се номинална вредност постојећих акција или се издају нове привремене акције. Право учешћа у добити и право гласа по основу делимично уплаћених акција повећањем основног капитала новим улозима или условним повећањем остварују се сразмерно висини уплата.

Ако се у једночланом акционарском друштву повећа основни капитал улозима нових акционара, друштво наставља са радом као акционарско друштво, у складу са законским одредбама, што се такође уписује у судски регистар.¹⁵⁾ Појам једночланог акционарског друштва је одређен у члану 196. То је акционарско друштво које оснива физичко лице. Међутим, у случају да акционарско друштво буде основано од стране другог правног лица, односно предузећа, онда је реч о повезаним предузећима из члана 405. (холдинг, концерн и др.), а не о једночланом акционарском друштву.

У члану 302. је регулисана заштита права акционара. Међусобни односи акционара у погледу учешћа у управљању и структури основног капитала могу се мењати само применом правила новог Закона о предузећима о повећању, односно смањењу основног капитала.

VII - Неуспела емисија и одустанак од издавања акција

Поред неуспелог уписа акција, неуспелог оснивања друштва и неуспеле уплате, који су регулисани новим Законом о предузећима, сличне правне ситуације делимично регулише Закон о хартијама од вредности у чл. 14., 28., 29. и 30. Реч је о неуспелим емисијама и одустанку од емисије акција. Поред термилошких разлика, које се састоје у томе што Закон о хартијама од вредности користи појам емисија акција, док нови Закон о предузећима исти правни институт означава издавањем акција, између наведених закона постоје и суштинске разлике које их доводе у колизију.

Према одредбама Закона о хартијама од вредности средства за куповину акција могу се уплатити одједном или у ратама. Међутим, ако укупан износ на који се емитују акције није остварен у складу са одлуком о емисији акција, односно ако не прелази 50% од укупног обима емисије, у смислу члана 28. став 1. Закона о хартијама од вредности, емисија се сматра неуспелом. Такође, емитент емитент (акционарско друштво) може да одустане од емисије ако су наступиле непредвиђене околности које онемогућавају емисију или остваривање циљева емисије.¹⁶⁾ У случају неуспеха емисије или одустанка од емисије емитент је дужан да уплатиоцима врати уплаћена новчана средства са каматом утврђеном одлуком о емисији акција која се обрачунава од дана уплате до дана повраћаја, као и да им накнади штету.

15. Закон о предузећима, члан 301.

16. Закон о хартијама од вредности, члан 29.

Из наведеног произилази да је, у случају да акционари, односно купци оснивачких акција, или акција наредних емисија не уплате акције у одређеном року, као правна последица предвиђена могућност да емитент одустане од издавања акција уз обавезу да врати уплаћена новчана средства оним купцима који су своју обавезу испунили.

Изложена одредба члана 30. став 3. Закона о хартијама од вредности која прописује обавезу враћања уплаћених новчаних средстава са каматом, као и обавезу накнаде штете, се мора применити и у случају неуспелог оснивања друштва из члана 207. новог Закона о предузећима. Наиме, и када је реч о оснивачким акцијама - акцијама прве емисије, уписници који су уплатили акције имају право на повраћај уплаћених износа, са каматом утврђеном одлуком о емисији акција као и право на накнаду штете.¹⁷⁾ Интересантно је напоменути да у члану 207. нови Закон о предузећима не предвиђа накнаду штете у случају неуспелог уписа, односно оснивања. Упркос томе сматрамо, да уписницима припада и право на накнаду штете, јер је Закон о хартијама од вредности *lex specialis*. За наведене обавезе код sukcesивног оснивања солидарно одговарају оснивачи. У овом случају долази у обзир и примена општих одредаба Закона о облигационим односима о одговорности за штету због неиспуњења уговорних обавеза.¹⁸⁾

Закон о хартијама од вредности у члану 30. прецизније регулише изложене проблеме. Ако емисија не успе или емитент одустане од емисије дужан је да врати уплаћена средства заједно са каматом, односно да врати улоге у стварима и правима и да накнади штету купцима. Такође, истим законом је у чл. 28. и 29. прецизирано да се емисија сматра неуспелом ако су акције продате у вредности мањој од 50% од укупног обима емисије у одређеном року, као и да емитент може одустати од емисије ако су наступиле непредвиђене околности које онемогућавају емисију или остваривање циљева емисије, у одређеном року. Ово решење представља једну врсту клаузуле *rebus sic stantibus* по угледу на институт раскида или измене уговора због промењених околности из члана 133. Закона о облигационим односима.

Потребно је указати на колизију између члана 207. новог Закона о предузећима и члана 28. Закона о хартијама од вредности, која се састоји у томе што први сматра упис акција, односно оснивање неуспелим ако у одређеном року нису уписане, односно уплаћене све акције, да се према другом пропису емисија сматра неуспелом ако су акције продате у вредности мањој од 50% укупног обима емисије. У правној теорији постоји мишљење да би као временски каснији (*lex posterior*) требало применити нови Закон о предузећима, без обзира што се је Закон о хартијама од вредности у односу на њега *lex specialis*.¹⁹⁾

17. Закон о хартијама од вредности, члан 30. став 3.

18. ЗОО, чл. 124. и 262.

19. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996. г., стр. 203.

VIII - Забрана стицања сопствених акција

Ранији Закон о предузећима није регулисао стицање и режим сопствених акција. Зато је судска пракса, која се формирала у време његовог важења, попуњавајући правну празнину, дала одговор на питање да ли акционарско друштво и под којим условима може поседовати сопствене акције. Према таквој пракси акционарско друштво је могло купити акције од својих акционара и постати власник сопствених акција. Ранији Закон о предузећима није прописивао како се поступа са сопственим акцијама, али према ставу судске праксе то су биле акције као и друге акције на основу којих су се стицала права. Из изложеног произилази да пракса није правила разлику између сопствених акција и акција у власништву акционара. Међутим, нови Закон о предузећима је у чл. 240-243. детаљно регулисао стицање и режим сопствених акција.

У начелу забрањено је стицање сопствених акција зато што акционарско друштво спада у власничке облике предузећа где је раздвојена “својина над предузећем” (овде изражена у акцијама) и својина предузећа.²⁰⁾ Према члану 239. акционарско друштво не може уписивати сопствене акције. Такође ни зависно друштво и друштво које је у власништву другог друштва не може уписивати акције матичног друштва, односно тог друштва изнад законом утврђеног износа. Реч је о максималном учешћу до 10% у капиталу матичног предузећа у смислу члана 406. став 7. и чл. 407-409. новог Закона о предузећима. Ако је треће лице приликом оснивања или повећања основног капитала, супротно наведеним одредбама, преузело акције за рачун акционарског друштва, сматра се да их је преузело за свој рачун, с тим да то лице не стиче никаква права док не преузме акције за свој рачун.

Нови закон је предвидео изузетке од наведене забране у случају директног стицања сопствених акција. Према члану 240. сопствене акције се могу директно стицати само ради спречавања знатније штете за друштво, затим ако акције треба да се понуде за откуп запосленима у друштву или повезаним друштвима, као и ако је стицање бесплатно. Такође, изузетак је прописан и за стицање сопствених акција на основу правног следбеништва. Сопствене акције се могу стећи само ако је уплаћен њихов целокупан или виши емисиони износ. Међутим, закон је квантитативно и временски ограничио директно стицање сопствених акција. Укупан номинални износ акција стечених у циљу спречавања знатније штете или за откуп од стране запослених не може бити већи од 10% основног капитала. Такође, акционарско друштво је обавезно да сопствене акције, у зависности од основа стицања, отуђи у року од годину дана, односно у року од три године од дана стицања. Ако се не испоштују наведени рокови прописана је обавеза повлачења и поништаја сопствених акција.

Слична правила су у члану 241. предвиђена и за стицање сопствених акција преко трећег лица, док је у члану 242. прописана сходна примена наведених одред-

20. Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996. г., стр. 231.

би и за узимање сопствених акција у залогу, чије непоштовање повлачи ништавост залоге. Нови закон је предвидео посебно правило за једночлано акционарско друштво. Према члану 243. једночлано акционарско друштво не може сопствене акције откупити, ни повлачити, ни узимати у залогу. Међутим, оно може стицати сопствене акције бесплатно и на основу правног следбеништва.

Из изложених одредби произилази да је нови Закон о предузећима у погледу стицања и режима сопствених акција увео значајне новине, битно ограничавајући могућности стицања сопствених акција. Према томе, напред наведени ставови досадашње судске праксе мораће да претрпе суштинске промене и прилагођавање рестриктивним одредбама новог закона.

IX - Права акционара у поступку ликвидације друштва

Поступак ликвидације предузећа је регулисан у чл. 153-159. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији. Међутим, и нови Закон о предузећима у чл. 314-331. садржи посебне одредбе о ликвидацији акционарског друштва. Битна новина се састоји у томе што се уводи редовни поступак ликвидације који на основу одлуке скупштине акционарског друштва спроводи ликвидатор - лице са овлашћењима стечајног управника. Дакле овде није реч о судском поступку ликвидације, већ о поступку *suī generis*. Редовни поступак ликвидације се спроводи у случајевима из члана 100. став 1. тач. 2-4. (ако престану да постоје природни и други услови за вршење привредне делатности; истеком времена за које је друштво основано, и одлуком скупштине, односно чланова о престанку друштва). С друге стране у закону су одређени случајеви, када акционарско друштво престаје на основу одлуке суда, тада ликвидацију спроводи суд. У питању су случајеви из члана 100. став 1. тач. 1., 5. и 6. (ако је друштву изречена мера забране вршења делатности; ако се број његових чланова или акционара, осим акционарског друштва без јавног уписа акција и друштва са ограниченом одговорношћу, сведе на један, а у року од шест месеци се суду који води регистар не пријави ни један нови члан или акционар; и ако се правноснажном одлуком суда утврди ништавост уписа у регистар). На овај начин дерогиране су поједине одредбе из члана 153. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији у коме су одређени разлози за спровођење судског поступка ликвидације.

У складу са изложеним законским новинама потребно је указати и на ставове досадашње судске праксе и на потребу одговарајућих измена. Према пракси која се формирала у време важења ранијег Закона о предузећима, акционари нису пријављивали своја потраживања. Наиме, пракса је сматрала да акционари нису повериоци ликвидационог дужника из дужничко-поверилачког односа, већ су на основу својих акција власници сразмерног дела капитала дужника тако да се ликвидација спроводи на њиховој имовини, која им се у одговарајућој сразмери враћа после стопостотног намирења повериоца. Ако је преостала имовина после овак-

вог намирења, акционари су делили остатак имовине стечајне масе сагласно одредби из члана 148. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији.

Међутим, нови Закон је у својим одредбама прецизирао нека права и обавезе акционара у случају спровођења редовног поступка ликвидације. Према члану 314. став 2. одлуком скупштине о престанку акционарског друштва ликвидацијом позивају се повериоци и акционари с акцијама на доносиоца да у одређеном року пријаве своја потраживања, односно депонују своје акције или потврде о акцијама. Према члану 323. после измирења поверилаца акционарског друштва и депоновања износа спорних потраживања, преостала имовина дели се између акционара сразмерно номиналној вредности акција. У члану 325. је прописано да акционари могу у поступку ликвидације остварити своја потраживања из правних послова са акционарским друштвом, док се потраживања по основу плаћених улога измирују после намирења поверилаца и накнада трошкова ликвидације. Из изложених одредби произилази да нови закон у поступку редовне ликвидације прописује обавезу депоновања акција на доносиоца. Такође, прави се разлика између потраживања акционара која они имају према друштву по основу неког правног посла закљученог с друштвом (уговор о купопродаји, уговор о делу и сл.) и њихових потраживања по основу плаћених улога (дивиденде, враћање улога и сл.). У првом случају акционари имају равноправан положај са осталим повериоцима друштва, док се у другом случају њихова потраживања намирују тек после намирења осталих поверилаца и накнаде трошкова ликвидације.

Правила о правима акционара у случају ликвидације друштва предвиђена су и у чл. 23. и 24. Закона о хартијама од вредности. Обична акција даје право на део ликвидационе масе, у складу са одлуком о емисији, док приоритетна акција такође даје право на расподелу ликвидационе масе и на наплату из стечајне масе у случају стечаја акционарског друштва.

Судска пракса формирана у примени ранијег Закона о предузећима, дала је одговор на питање да ли акционари могу отплаћивати акције купљене на рате и после отварања поступка ликвидације или стечаја. Према становишту досадашње праксе акционар се у суштини сматрао сувласником стечајног, односно ликвидационог дужника. Поступак се спроводио управо на имовини дужника. Акционар је могао вршити уплате рата и стицати права акционара само до дана отварања поступка, јер се даном отварања поступка стечаја, односно ликвидације образује стечајна маса. С тим даном се врши пресек потраживања и дуговања стечајног дужника и зато се после отварања поступка стечаја не могу увећавати акционарска права. Акционар није поверилац стечајног дужника. Акционар је на страни дужника. Од капитала акционара се састоји део имовине стечајног дужника. Обим права акционара у акционарском друштву је од значаја само у случају примене члана 148. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији који предвиђа, по стопостотном намирењу поверилаца, предају друштвене имовине фонду, а део приватног капитала деле акционари сразмерно стеченим правима до дана отварања поступка стечаја над дужником. Ако дође до обуставе поступка стечаја услед

закључења принудног поравнања у поступку стечаја акционар може наставити са уплатом рата купљених акција, јер је поступак стечаја обустављен и предузеће је “оживело”. Наведена правила и ставови судске праксе су се сходно примењивали у поступку ликвидације.

Међутим, нови Закон о предузећима је у члану 323. став 1. прописао да се уплаћују акције, које још нису уплаћене, у складу са одлуком и статутом, пре поделе имовине, ако је то потребно за измирење поверилаца друштва. Дакле, на овај начин је уведена битна новина, јер се изричито прописије обавеза уплате акција, ако је то потребно за измирење поверилаца друштва. Другим речима уписник, односно акционар који још није уплатио своје акције се појављује као дужников дужник, тј. као дужник акционарског друштва у ликвидацији и у суштини одговара за обавезе друштва до висине своје неизмирене обавезе. У складу са изложеном законском новином ваља кориговати напред наведени став судске праксе о немогућности уплате акција после отварања редовног поступка ликвидације.

Поред редовног поступка ликвидације, нови закон је предвидео и скраћени поступак ликвидације који се на основу члана 329. спроводи ако после доношења одлуке о престанку друштва сви акционари дају судски оверене изјаве да су измирене све обавезе друштва према повериоцима и да су регулисани сви односи са запосленима. У том случају акционари одговарају солидарно за обавезе акционарског друштва три године од дана брисања друштва из судског регистра. Према члану 331. акционарско друштво које престаје по скраћеном поступку брише се из регистра, уз уписивање у регистар личних имена и адресе, односно фирме и седишта акционара, с назначењем њихове солидарне одговорности за обавезе друштва.

На крају ваља напоменути да је у последњим изменама и допунама²¹⁾ прецизиран члан 148. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији у коме је регулисана расподела имовине стечајног, односно ликвидационог дужника која преостане по стопостотном намирењу поверилаца у судском поступку. Наиме, према наведеној законској новели, ако после исплате поверилаца преостану нераспоређена друштвена средства, она се предају оснивачу до висине оснивачког улога, а остатак средстава се предаје надлежном органу у републици на чијој територији је седиште дужника, а кад се ради о непокретности - надлежном органу у републици на чијој територији се налази та непокретност. Ако преостану нераспоређена средства у државној својини, она се предају надлежном органу у републици, односно надлежном савезном органу, док се нераспоређена средства у приватној својини предају власнику. Битна новина се састоји у томе што је у основном тексту било предвиђено да се друштвена средства увек предају Фонду за развој као државном органу, без обзира што су и нека друштвена предузећа која су била основана у облику акционарских друштава имала као осниваче друга друштвена предузећа. То значи да у основном тексту није вођено рачуна да ли је друш-

21. “Службени лист СРЈ” бр. 28/96.

твени капитал у оваквим случајевима имао свог титулара у виду других друштвених предузећа, већ се полазило од претпоставке о анонимности таквог капитала, услед чега се имовина предавала државном органу. Наведене одредбе и новеле члана 148. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији се на основу члана 157. став 1. сходно примењују и на поступак ликвидације који спроводи суд.

Казнена одговорност по Закону о хартијама од вредности

Ради реализације законитог спровођења поступка емитовања акција законодавац је у петом делу новог Закона о хартијама од вредности посебно уредио казнене одредбе за учиниоце кривичног дела, привредних преступа и шест прекршаја. Укупно је утврђено: једно кривично дело, седамнаест кривичних преступа и шест прекршаја за разне субјекте - могуће учиниоце наведених деликата.

Из изнетих података произилазе закључци:

1. Да су у области коју уређује нови Закон о хартијама од вредности утврђени у много већем броју него што је то био случај у раније важећем Закону о хартијама од вредности ("Службени лист СФРЈ" бр. 64/89 и 29/90), привредни преступи и прекршаји, и

2. Да је у новом Закону о хартијама од вредности по први пут утврђено кривично дело за одговорна лица.

Кривично дело из члана 91. Закона о хартијама од вредности

"Одговорно лице емитента, берзе, берзанског посредника или купца хартија од вредности које онемогући овлашћено лице надлежног савезног органа да изврши увид у пословне књиге и другу документацију казниће се за кривично дело казном затвора до три године".

Општи приказ

Чињеница је да је на нивоу Савезне Републике Југославије договорено да се приступи уређењу целокупног казног законодавства па у оквиру те акције и доношењу јединствено кривичног закона.

При том је, као само један од помињаних разлога који оправдавају такав приступ, поменута потреба да се сва кривична дела, *de lege ferenda*, имају утврђивати у јединственом кривичном законнику што истовремено захтева елиминацију до сада утврђених кривичних дела у такозваном споредном кривичном законодавству и уједно представља апел законодавцу да убудуће више не утврђује, у том тзв. споредном кривичном законодавству, нова кривична дела.

Зато се и поставља питање због чега законодавац упркос изнетим разлозима ипак утврђује кривично дело у новом закону о хартијама од вредности и што је још чудније, што то чини по први пут у тој материји.

Могло би се указати на два главна разлога.

Први разлог произилази из сасвим нове свеукупне концепције Закона о хартијама од вредности, те схватања о нужности њене заштите и уједно заштите њеног адекватног спровођења у живот и утврђивањем кривичног дела и кривичне одговорности одговорних лица.

Други разлог за овакво поступање законодавца произилази из исправног схватања да истакнута нова решења у Закону о хартијама од вредности нису сада заштићена у важећем кривичном законодавству и да се не зна извесно када ће бити донет нови кривични законик Савезне Републике Југославије услед чега је неопходно те односе заштитити између осталог и утврђивањем цитираног кривичног дела у новом закону о хартијама од вредности.

Основне карактеристике кривичног дела из члана 91. Закона о хартијама од вредности

Ово кривично дело би по својим одређеним карактеристикама спадало у кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја како су иста предвиђена у глави двадесет Кривичног закона Републике Србије односно глави осамнаест Кривичног закона Републике Црне Горе. Тиме би било најсличније кривичном делу против јавног реда и правног саобраћаја предвиђеном у члану 213. КЗ Републике Србије односно 202. КЗ Републике Црне Горе.

Сличност сва три наведена кривична дела огледа се у томе што се њихова бића у основи поклапају, јер се иста састоје из радњи која се исцрпљује у спречавању службеног лица у вршењу службене радње коју је предузело у оквиру својих овлашћења. Разлика се, пак, огледа у томе, што је за постојање кривичног дела из члана 91. Закона о хартијама од вредности довољно и само онемогућавање овлашћеног лица да изврши службену радњу - увид у пословне књиге, док је за постојање наведених кривичних дела спречавања службеног лица у вршењу службене дужности, предвиђених у републичком законодавству, неопходна при том и употреба силе или пак претње да ће се непосредно употребити сила.

Друга разлика се састоји у томе што се кривично дело из члана 91. састоји из само једног облика - онемогућавања службеног лица у вршењу службене радње, док је код наведених кривичних дела у кривичним законима република предвиђен и други облик који се огледа у принуђавању службеног лица на вршење одређене службене радње.

Из ове основне разлике произилази да за постојање кривичног дела из члана 91. није неопходно утврђивати постојање силе или претње код онемогућавања службеног лица да изврши службену радњу, што је код наведених кривичних дела из републичког кривичног законодавства увек потребно учинити.

Но, без обзира да ли је приликом онемогућавања службеног лица да изврши увид у пословне књиге, употребљена сила или претња да ће се непосредно употребити сила или не, сматрамо да ће се у оваквим ситуацијама увек радити о кривичном делу из члана 91. Закона о хартијама од вредности, а не о кривичним делима из републичког кривичног законодавства применом начела *lex specialis derogat lex generalis*.

Уосталом овакво решење питања заштите службених лица регулисано је и код неких других посебних закона (члан 29а. Закона о савезној тржишној инспекцији “Службени лист СФРЈ” бр. 24/74, 22/78, 23/80, 22/87, 71/88 и 35/91, чл. 74. Закона о народној банци Југославије “Службени лист СРЈ” бр. 32/93, 35/93, 41/94 и 61/95 и чл. 46б. Закона о контроли, утврђивању и наплати јавних прихода “Службени гласник Републике Србије” бр. 76/91, 20/93, 39/93, 53/93, 67/93 и 45/94).

Ово кривично дело је свршено када одговорно лице онемогући овлашћено лице да изврши своју службену радњу вршења увида у пословне књиге.

За разлику од кривичног дела из члана 213. КЗ РС само настојање да се овлашћено лице спречи у извршавању увида у пословне књиге, без употебе силе, односно претње, представља покушај извршења кривичног дела из члана 91. Закона о хартијама од вредности.

Учиниолац овог кривичног дела може бити само одговорно лице код емитента, берзе, берзанског посредника или купца хартија од вредности.

Као пасивни субјекат овог кривичног дела појављује се једино овлашћено лице надлежног савезног органа које је у смислу члана 70. Закона о хартијама од вредности овлашћено да врши контролу пословања правних лица с акцијама, дугорочним хартијама од вредности и хартијама од вредности које гласе на страну валуту, да врши контролу берзи и берзанских посредника који послују с акцијама и дугорочним хартијама од вредности, да предузима и предлаже мере за спречавање недозвољених шпекулативних послова у вези са трговином хартијама од вредности и да се стара о заштити права и интереса купаца - инвеститора у пословима емисије и трговине хартијама од вредности. У том својству овлашћено лице надлежног савезног органа има право да изврши увид у пословне књиге и другу документацију код емитента, берзе, берзанског посредника или купца хартија од вредности.

Ово кривично дело може бити извршено само са умишљањем. Према до сада израженим ставовима судске праксе могућ је и евентуални умишљај када одговорно лице - као учинилац - допушта могућност да се ради о овлашћеном лицу које врши службену радњу и пристаје да и под тим околностима онемогући овлашћено лице у вршењу увида у пословне књиге. Учиниолац код овог кривичног дела хоће да онемогући извршење увида у пословне књиге, али он не мора бити сигуран да је то управо службена радња вршена од стране овлашћеног лица. Ако је ипак свестан те могућности и пристаје да и под тим околностима онемогући извршење те радње, он тада поступа са евентуалним умишљајем.

Привредни преступи

Као што је већ речено у Закону о хартијама од вредности је утврђено укупно седамнаест привредних преступа што је за четрнаест привредних преступа више него што их је било предвиђено у раније важећем Закону о хартијама од вредности (“Службени лист СФРЈ” бр. 64/89 и 29/90) које могу извршити тачно утврђени субјекти. Тако, према одредби члана 92. став 1. Закона о хартијама од вредности новчаном казном од 45.000 до 450.000 динара казниће се за сваки привредни преступ из тог члана предузећа, банка или друго правно лице, што значи да предузетник никада не би могао бити субјекат ове одговорности, јер исти према одредбама члана 1. и 5. Закона о предузећима никада и не може стећи својство правног лица.

Одредбом члана 95. предвиђена је и посебна одговорност страног правног лица за повреду материјалне одредбе садржане у члану 62. став 2. Закона о хартијама од вредности.

У одредби члана 93. предвиђена је одговорност одговорног лица у државном органу, органу територијалне организације и локалне самоуправе за привредне преступе утврђене у члану 92. став 1. што је у потпуном складу са решењима ове врсте одговорности садржаним у одредби члана 6. став 2. и 3. Закона о привредним преступима. Исти је случај и са одговорношћу одговорних лица у савезном органу превиђеном у члану 93. Закона.

1. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 1.

“Новчаном казном од 45.000 до 450.000 динара казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако као емитент хартију од вредности која гласи на страну валуту прода на домаћем тржишту (члан 5. став 3.)”.

Према материјалној одговорности члана 5. став 3.: “хартије од вредности које гласе на страну валуту емитент може продавати само на страном тржишту”.

Уколико емитент поступи супротно чини наведени привредни преступ.

Одговорност се везује за сваког емитента хартија од вредности у смислу члана 3., а то значи предузеће, банка, савезна држава, република чланица, аутономна покрајина, општина, град и друго правно лице, с тим да је законодавац правилно утврдио у чл. 92. односно 93. и 94. као могуће субјекте одговорности само предузећа, банке или друга правна лица и њихова одговорна лица те одговорна лица у државном органу и органу локалне управе која правна лица према одредби члана 6. став 2. Закона о привредним преступима не могу никада бити субјекти привредно казнене одговорности.

Овај привредни преступ се може извршити само активном радњом значи радњом чињења.

2. Привредни преступи из члана 92. став 1. тачка 2.

Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако хартију од вредности која гласи на страну валуту прода на

домаћем тржишту за страну валуту (члан 5. став 4). Према материјалној одредби из члана 5. став 4.: “хартија од вредности која гласи на страну валуту може се куповати и продавати на секундарном тржишту за нове динаре”.

Уколико могући субјекти одговорности предвиђени законом поступе супротно чине овај привредни преступ. Предвиђена је само одговорност продавца, а не и купца.

3. Привредни преступи из члана 92. став 1. тачка 3.

“Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако неизврши обавезе које произилазе из емисије хартије од вредности под условима и на начин утврђен овим Законом (члан 8. став 1.).

Према одредби члана 8. став 1. емитент је дужан да изврши обавезе које произилазе из емисије хартија од вредности, под условима и на начин утврђеним овим Законом.

Уколико субјекти одговорности поступи супротно чини привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 3.

Ово је нови привредни преступ у односу на раније важећи Закон о хартијама од вредности путем кога се проширује одговорност емитента и на неизвршавање обавеза које произилазе из саме емисије хартија од вредности. Радња извршења се састоји од нечињења.

4. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 4.

“Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако не изврши обавезе које произилазе из хартија од вредности, у року и на начин предвиђеним савезним законом и одлуком о њиховој емисији (члан 8. став 2.).

Овај привредни преступ се надовезује на привредни преступ из тачке 3. члана 92. и то тако што се не извршавају обавезе које произилазе из хартија од вредности у року и на начин предвиђеним савезним законом и одлуком о њиховој емисији. За постојање овог привредног преступа довољно је да се не испуни и само једна предвиђена обавеза, односно пропусти рок или начин извршења.

5. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 5.

Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако изда хартије од вредности које не садрже елементе прописане овим законом (чл. 15, 40, 47. и 53.).

За овај привредни преступ треба рећи да се исти разликује од привредног преступа утврђеног у члану 46. став 1. тачка 2. раније важећег Закона о хартијама од вредности утолико што је за постојање привредног преступа из члана 92. став 1. тачка 5. довољно да издата хартија од вредности не садржи било који елемент прописан овим Законом чиме је проширено поље одговорности јер се за постоја-

ње привредног преступа из члана 46. став 1. тачка 2. захтевало да је издата хартија од вредности која не садржи основне елементе прописане законом, док је за постојање привредног преступа из члана 92. став 1. тачка 5. довољно да се изда хартија од вредности која не садржи елементе прописане овим Законом.

6. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 6.

Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако не води књигу акција на начин и под условима како је прописао надлежни савезни орган (члан 16.). Према материјалној одредби члана 16. емитент је дужан да води књигу акција на начин и под условима које пропише надлежни савезни орган.

Надлежни савезни орган контролише да ли емитент води књигу акција и да ли то чини на начин и под условима које је сам прописао. То значи да се овај привредни преступ може извршити са све три наведене радње. Уколико, пак, одговорно лице код емитента онемогући овлашћеном лицу надлежног савезног органа да изврши увид у књигу акција чини кривично дело из члана 91.

7. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 7.

Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако исплаћује дивиденду на основу обичних акција а није исплатило дивиденду по приоритетним акцијама (члан 24. став 4.).

8. Привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 8.

Новчаном казном... казниће се за привредни преступ предузеће, банка или друго правно лице ако купцу акција не врати уплаћена средства заједно са каматом, односно не врати улоге у стварима и правима и не накнади штету у складу са одлуком о емисији, у случају да је мисија акција не успе или да одустане од емисије (члан 30. став 3.). У случају да емисија акције не успе или да емитент одустане од емисије, емитент је, у смислу материјалне одредбе из члана 30. став 3. дужан да врати уплаћена средства заједно с каматом, односно да врати улоге у стварима и правима и да накнади штету, у складу са одлуком о емисији. Уколико тако не поступи чини привредни преступ из члана 92. став 1. тачка 8.

Одредбе тач. 9, 10, 11, 12. и 13. члана 92. став 1. су јасне и прецизно утврђене због чега и није потребно посебно коментарисати.

За све наведене привредне преступе казниће се и одговорно лице у предузећу, банци или другом правном лицу новчаном казном од 3.000 до 30.000 динара.

Према одредби члана 93. истом казном казниће се за привредни преступ одговорно лице у државном органу или органу територијалне организације и локалне самоуправе ако почини неки од привредних преступа из члана 92. став 1. овог Закона.

У члану 94. садржана су три привредна престапа за одговорна лица у надлежном савезном органу с обзиром да је искључена могућност одговорности самог надлежног савезног органа. Предвиђене су високе казне за одговорна лица од 3.000 до 30.000 нових динара.

У члану 95. предвиђен је посебан привредни преступ за страном правно лице и његово одговорно лице ако купују и продају хартије од вредности које гласе на страну валуту мимо берзанског посредника (члан 62. став 2.).

Прекршаји

Као што је већ речено у Закону о хартијама од вредности предвиђено је седам прекршаја за предузећа, за банке или друга правна лица и њихова одговорна лица те за одговорна лица у државном органу и надлежном савезном органу.

Ради се о повредама прописа мање тежине и друштвене штетности због чега се и утврђене казне крећу у распону од 15.000 до 150.000 динара за правна лица, односно од 900 до 9.000 динара за одговорна лица.

Miroslav Vrhovšek, Ph.D.,
Justice of the Federal Court
Vladimir Kozar,
Expert Associate at the Division of Court Practice
of the High Commercial Court in Belgrade

The procedure of issuing of shares

(Summary)

This paper examines the procedure of issuing shares as long-term negotiable instruments as regulated by the Law on Negotiable Instruments. Also, it analyses certain of the provisions of the new Law on Enterprises concerning issuing of shares for the purpose of establishing of joint-stock companies. The mentioned provisions provide for important legal consequences in case of non-fulfilment or irregular fulfilment of proprietary obligations arising in case of issuing of shares. The authors are particularly concerned with the legal nature of shares as negotiable instruments, as well as with kinds and classes of shares. The paper also contains the analysis of legal consequences of unsuccessful establishing of a joint-stock company and unsuccessful issuing and withdrawing from issuing of shares, as well as of the procedure for increasing of the initial capital of a joint-stock company. The authors give a special review of shareholders rights in the pro-

cedure of winding up of a company, as well as of criminal liability of the participant in the procedure of issuing of shares.

Key words: negotiable instruments, issuing, withdrawal, unsuccessful establishing, joint-stock company, increase, initial capital, right, shareholder, winding up, criminal law, liability.

*Др Мирослав Пауновић,
адвокат у Београду*

UDK 339.5..341.6

Нова арбитражна правила МТК

Савет Међународне трговинске коморе је 8. априла 1997, на састанку у Шангају, усвојио нови арбитражни правилник ове институције који ће ступити на снагу 1. јануара 1998. Нова правила су резултат двогодишњег рада у коме су учествовали Међународни арбитражни суд МТК, те други органи Коморе, уз допринос националних комитета МТК.

Нови правилник ће се примењивати на арбитраже започете после његовог ступања на снагу, осим ако се странке нису споразумеле да ће се у конкретном случају примењивати правила на снази у време закључења арбитражног споразума - члан 6(1).

Зашто промене?

Арбитражна правила МТК већ дуго времена уживају популарност због своје концизности и једноставног исказивања неких универзално прихваћених правила арбитражног поступка. Правила су тестирана и показала своју вредност у многим правним системима у свету.

Уз минималне измене учињене 1988, ово је прва значајнија ревизија арбитражних правила МТК извршена од 1975. Садашња реформа је резултат развоја од тог периода и нагомиланог искуства Међународног арбитражног суда и његовог Секретаријата, те одговор на потребе и захтеве праксе. Један од разлога за доношење новог правилника је и повећана конкуренција међу арбитражним институцијама (неке арбитражне институције су осавремениле своје правилнике, а основано је и више нових арбитражних центара, са новим, савременим арбитра-

жим правилима; поред тога, и арбитраже *ad hoc* добиле су на популарности, и за њих су сачињени правилници са стандардним правилима поступка, те им подршку дају и многи арбитражни центри).

Неке од одредби ревизије арбитражног правилника МТК усмерене су на смањење трошкова и упрошћавање арбитражног поступка. Поступку су додате нове процедуре. Правилник је преуређен тако да је повећана кохерентност одредби и њихов приказ, што ће олакшати примену и сналажење у пракси. Отклоњене су извесне неусклађености у правилима, као и разлике у енглеској и француској верзији текста. Правила су прилагођена могућностима и потребама коришћења модерне технологије комуницирања. Поред осталог, извршен је донекле друкчији распоред одговорности унутар МТК, одређена правила потврђују постојећу праксу Међународног арбитражног суда, а неке од интерних норми тог Суда унете су у правилник.

У најкраћем, иновације унете у нови правилник могу се сврстати у две широке категорије. У првој су измене и допуне које треба да допринесу ефикасности поступања Међународног арбитражног суда односно његовог Секретаријата у вези са предметима поднетим на арбитражу, те вођења поступка од стране арбитражних већа. Друга група новина обухвата прилагођавање важећих правила постојећој пракси Арбитражног суда или последњим променама у упоредном арбитражном праву.

И нови правилник задржава основну концепцију, која је карактерисала арбитражни систем под окриљем МТК од самог почетка (од 1923), тј. да Међународни арбитражни суд игра основну улогу у администрирању арбитраже по правилнику, која укључује потврђивање и именовање арбитра, те прегледање нацрта арбитражних одлука пре доношења. Задржана је и флексибилност и универзалност арбитражног система по коме се арбитраже могу одржавати и спроводити у различитим местима у свету, у сваком правном систему, на било ком језику. У овом смислу, нови правилник представља еволуцију досадашњих правила, а не неку посебно драстичну измену.

Повећање ефикасности поступка

Добар део измена у арбитражним правилима усмерен је на повећање ефикасности арбитражног поступка.

Нова верзија правилника даје тако додатна овлашћења генералном секретару Међународног арбитражног суда која омогућавају брже достављање досијеа арбитражном већу како би оно почело што пре да обавља своју функцију. Генерални секретар може да покрене процедуру чим тужилац плати аванс на име накнаде арбитра, трошкова арбитраже и накнаде за рад Суда; износ аванса секретар одређује на основу висине тужбеног захтева односно вредности спора - члан 30(1). По сада важећем правилнику, ово је могуће само када Суд фиксира укупан аванс за трошкове рачунат на основу вредности свих тужбених и противтужбених захтева -

туженом је дата могућност да плати свој део тршкова, а ако то не учини, тужилац може надокнадити и тужеников део.

Под условом да је износ аванса који је одредио Секретаријат плаћен, досије се доставља арбитражном већу чим је оно конституисано (*as soon as it has been constituted*), а не као до сада - када се прими тужеников одговор на тужбу (члан 13).

Нови правилник омогућава генералном секретару да потврди именоване арбитра који поднесу безусловне изјаве о својој независности, а у случају квалификоване изјаве, ако друга странка није ставила примедбу на такву потврду - члан 9(2). Уколико сматра да такав могући арбитар не треба да буде потврђен (ако, на пример, нађе да је његова несависност под знаком питања), генерални секретар ће одлуку одложити и сачекаће да потврду да Арбитражни суд. Овај нови систем потврђивања арбитра штеди време, јер није потребно чекати заседање Суда увек, за сваку потврду именовања арбитра.

Рок за именовање арбитра када нема споразума о броју арбитра, а Арбитражни суд сматра да веће треба да има три члана, скраћен је са 30 на 15 дана - члан 8(2).

Услови задатка

Највеће измене које се тичу повећања ефикасности арбитражног поступка сконцентрисане су на један од оригиналних аспеката арбитраже по правилима МТК.

Нова правила задржала су захтев из досадашњих докумената по коме странке и арбитра треба да сачине и потпишу, на бази поднесака странака, а пре отпочињања фазе разматрања спора, документ назван „услови задатка” (*terms of reference*). По постојећем члану 13, услови задатка морају да садрже, између осталог, кратак приказ захтева обе странке, дефиницију питања о којима арбитража треба да одлучује, те детаље процедуре која ће бити примењена. Сврха овог документа је, између осталог, да наведе стране да се, још у почетном стадијуму поступка, сконцентришу на чињенице и правну аргументацију који су битни за спор, да сажму своје захтеве и прецизирају основна питања која су међу њима спорна. Обавеза израде услова задатка је јединствена карактеристика арбитражног правилника МТК још од 1923. Но, овај елемент арбитраже изазива и доста полемика.

Овај аспект арбитражне процедуре доста аутора сматра великом предношћу арбитражног система у оквиру МТК. Тиме што се у условима задатка одређују питања о којима треба да одлучује арбитража, избегава се, по њиховом мишљењу, опасност да арбитра донесу одлуку *plus petita* или *minus petita*. Исто тако, израда услова задатка може да помогне да се странке, пошто сагледају снагу и слабости својих аргумената, одлуче за поравнање. Сматра се да је израда овог документа добар процедурални метод да се смање трошкови и штеди време, јер се стране окрећу основним питањима и смањују расправе о небитним стварима. Том приликом исправљају се и недостаци арбитражних клаузула односно споразума. Ово се,

дакле, сматра позитивним елементом поступка разрешења спора међу странкама које могу бити из различитог правног и културног миљеа, те њихов приступ и очекивања од арбитраже могу бити врло различити.

Има, међутим, и мишљења да обавеза израде услова задатка представља процедуру која има доста недостатака. Неки аутори тако сматрају да је на тај начин уведена рестриктивна пракса, јер се захтева да се одређена питања дефинишу у почетном стадијуму спора, чиме се затвара могућност да се она развијају у току каснијих фаза арбитраже. Поред тога, приликом израде услова задатка могуће је да странке примене тактику одуговлачења приликом дефинисања спорних питања, чиме саботирају нормално одвијање поступка. Из праксе је познато да се понекад воде дуготрајни преговори о тексту услова задатка, па је овај део поступка често критикован и као узрок непотребних компликација које су водиле до повећања трошкова и одуговлачења поступка. Неки коментатори су сматрали да је овај елемент процедуре по правилнику МТК значио недостатак у поређењу са арбитражама које су се одвијале по другим правилницима, јер ниједна друга институционална правила не познају сличан захтев (па ни најновије измене правилника Америчког удружења за арбитражу, која су ступила на снагу 1. априла 1997).

Пракса је, међутим, показала да навођење спорних питања у посебном документу и није увек неопходно - ако су она, на пример, јасно видљива у поднесцима странака на основу којих услови задатка и треба да буду сачињени. У овом погледу, чланови 4 и 5 новог правилника, који се односе на захтев за арбитражу и одговор, одређују да тужилац мора прецизирати природу и околности спора (*nature and circumstances of the dispute*) и навести какву одлуку тражи, а да тужени мора да одговори на наводе тужбе, те да изнесе свој став о траженој пресуди. По овим одредбама, странке су дужне да се изјасне о праву које треба да се примени, те о седишту и о језику арбитраже. Ова новина треба да наведе странке да већ у раној фази арбитраже прецизирају основна спорна питања и своје позиције у вези са њима, те тако смање потребу да их детаљно одређују приликом израде услова задатка.

Из свих ових разлога, кључни елемент процедуре израде услова задатка постаје сада опциони - одредбе члана 18(1)(д) новог правилника овлашћују арбитражно веће да, ако оцени да израда услова задатка није неопходна, спроведе арбитражу без овог документа. Поред овога, нова правила (за разлику од постојећих) не захтевају да за ступање на снагу услова задатка буде плаћен укупни авансни износ који је одредио Арбитражни суд. Међутим, уколико аванс није плаћен, генерални секретар може, после консултације са арбитрама, одредити да арбитражно веће обустави (*suspend*) свој рад и дати рок не краћи од 15 дана за плаћање аванса; уколико потребан износ не буде плаћен у одређеном року, сматраће се да је тужба односно противтужба повучена и неће бити разматрана од стране арбитражног већа - члан 30(3).

По садашњем правилнику, ако једна од странака не потпише услове задатка, они се подносе на одобрење Арбитражном суду. Уколико их Суд одобри, странка која није сарађивала или је одбила да их прихвати, добија рок за потписивање. Овај елемент односно одређивање рока избачено је из нових правила, јер је из праксе познато да странке нису документ потписивале у овом остављеном року.

По садашњем систему, услови задатка постају „оперативни” тек када се плати аванс за трошкове и накнаде арбитра те административне трошкове. Да би се смањило губљење времена, нови правилник потпуно одваја услове задатка од плаћања аванса. По новим правилима, када поступак отпочне, генерални секретар је овлашћен да затражи од тужиоца да плати „привремени” аванс (*provisional advance*) на име трошкова, који се обрачунава тако да покрије трошкове до момента израде услова задатка- члан 30(1). Овај износ ће бити одбијен од коначног износа аванса који Арбитражни суд треба да одреди чим то буде могуће (*as soon as practicable*) - члан 30(2), тј. чим Суд буде имао довољно података у погледу вредности спора на основу тужбених и противтужбених захтева, односно на основу услова задатка. У сваком случају, по новом члану 18(3), када услови задатка буду одобрени од стране Арбитражног суда, арбитража „продужава са радом” (*... are approved by the Court, the arbitration shall proceed*). Уколико аванс не буде плаћен, генерални секретар има могућност да затражи од већа да обустави рад - члан 30(4). Међутим, Додатак III(I)(3) уз правилник упућује арбитражно веће да продужи са радом после одобрења услова задатка „у начелу” (*in general*) и у складу са чланом 30(4) само у погледу захтева за које је плаћање извршено.

Повећање тужбеног захтева

У складу са идејом скраћивања времена потребног за отпочињање арбитраже, из новог правилника је избачен захтев, који се налази у постојећој верзији (члан 16), да сваки додатни захтев или противзахтев (преиначење тужбе) који прелази границе постављене условима задатка може да буде разматран од стране арбитражног већа само ако се странке са тим сагласе и то унесу у допуну услова задатка који се доставља Суду. По новом правилнику, ако се странке не споразумеју о овом питању, арбитражно веће је овлашћено да одлучи да ли ће се прихватити додатни тужбени односно противтужбени захтеви, и то без обавезе сачињавања допуне услова задатка и достављања те допуне Арбитражном суду (члан 19).

Процесни рокови и нови елементи процедуре

Нова правила омогућавају брзо спровођење арбитраже тако што странкама изричито допуштају да скрате прописане процесне рокове. Истовремено, предвиђено је да Арбитражни суд може да продужи рокове утврђене правилником које су странке скратиле (члан 2). На овај начин, Суду је дата могућност да не дозволи

скраћивање одређених рокова, ако то може да се одрази на испуњење овлашћења Суда односно на исправно спровођење арбитраже од стране арбитражног већа.

Нова правила настоје да уведу одређени степен дисциплине у организацију арбитражног поступка од стране арбитра како би се скратило време поступка и испунио изричит захтев из правилника да арбитражно веће мора „делати фер и непристрасно и обезбедити да свака странка има разумну могућност да изнесе свој случај” (*act fairly and impartially and ensure that each party has a reasonable opportunity to present its case* - члан 15.2.). У овом правцу члан 18(4) новог правилника предвиђа да ће арбитражно веће, приликом израде услова задатка или одмах после тога чим то буде могуће, уз консултацију странка, у посебном документу утврдити временски план (*timetable*) спровођења арбитраже. Овај план и евентуалне измене морају бити достављени странкама и Арбитражном суду.

Исто тако, члан 22 новог правилника предвиђа да ће арбитражно веће, пошто се увери да су стране имале разумну могућност да учествују у поступку (*reasonable opportunity to present their cases*), објавити да је поступак закључен, те назначити Секретаријату приближан датум за достављање нацрта пресуде Суду на преглед (*scrutiny*). После ове објаве, странке више не могу достављати поднеске, доказе или било какве аргументе, осим ако то не затражи или не одобри арбитражно веће.

Вишестраначка арбитража

У новим правилима садржана је одредба (члан 10) која уређује конституисање арбитражног већа у случају арбитражне клаузуле или уговора са више од две стране (*multiple parties*). Досадашња пракса МТК била је да се од свих лица која се налазе на страни туженика захтева да се споразумеју и заједнички именују свог, једног арбитра; уколико то не би постигли, Арбитражни суд би именовao арбитра уместо њих, чак и у случају да је тужилац (макар и он „састављен” од више лица) већ, сам, именовao свог арбитра.

Сада се у правилник уноси потпуно нове одредбе које су сачињене на основу ставова из праксе француских судова. У једном арбитражном предмету, о коме је 1992. решавао и суд, тужилац је именовao као туженике два предузећа - сва три лица била су, иначе, стране у уговору о заједничком улагању који је садржао арбитражну клаузулу (предвиђала је конституисање арбитражног већа од три члана). Међутим, према сваком од туженика тужилац је поставио различите тужбене захтеве, иако на основу истог уговора. Тужени су, на тај начин, заузели различите ставове у својим одбранама; поред тога, они се нису споразумели око именовања заједничког арбитра тужене стране. Француски Касациони суд је заузео становиште да у оваквим условима једнако право на одбрану није било поштовано ако је арбитра тужене стране одредио орган именовања само из разлога што лица која су туженици у спору нису могла да се споразумеју о овом питању (док је тужилачка страна била потпуно слободна у именовању свог арбитра). Судови су сматрали

да је пракса установљена од стране МТК довела до неједнаког третмана туженика, јер му је било ускраћено право, које је имао тужилац, да изабере свог арбитра. Начин да се избегне неједнак третман странака у оваквом сценарију је да се орган именована овласти да одреди сва три члана арбитражног већа, а једног од њих именује за председника већа. Ово је управо решење које је садржано у члану 10 новог правилника. Ова одредба такође дозвољава Арбитражном суду да, у циљу избегавања даљих застоја, директно именује чланове арбитражног већа без поштовања уобичајеног правила да затражи од националних комитет МТК предлоге за арбитраже. Наравно, „вишестране” странке имају увек могућност да се договоре да споразумно именују свог арбитра и нови метод предвиђен правилником примењује се само ако оне у томе не успеју.

Именовање новог арбитра

Члан 12(5) нових правила даје арбитражном систему МТК средство за поступање у ситуацијама када арбитражно веће остане „крње”, тј. када се створе услови за замену арбитра (на пример, када умре, поднесе оставку), а из практичних разлога, који се односе на брзо и ефикасно завршавање арбитраже, оваква замена није препоручљива. Овакви случајеви могу се појавити при крају арбитраже, када се поступак закључи, а арбитраи отпочну процес доношења одлуке (а један од њих није више у могућности или одбије да учествује у одлучивању). Замена оваквог арбитра могла би бити, у датим околностима, неодговарајућа (ако се, на пример, може претпоставити да ће нови арбитар бити једнако некооперативан или да ће битан, највећи део процедуре морати да буде поновљен уз учешће новог арбитра). Да би се осигурало поступање у оваквим ситуацијама, уз услов да су арбитраи већ прогласили да је поступак окончан, Арбитражни суд може сада да уклони арбитра који не учествује у одлучивању, те да овласти преостала два арбитра да заврше фазу одлучивања и донесу пресуду. Арбитражни суд ће одлуку о овоме донети пошто размотри све околности случаја и пошто се консултује са преосталим арбитраима и са странкама. Иако ће наведена одредба правилника вероватно бити врло ретко коришћена у пракси, само њено постојање ће одвраћати од нелојалног поступања и делања усмереног на спречавање или парализу поступка доношења арбитражне одлуке.

Избор права

Одредбе о материјалном праву које се има применити измењене су да би се довеле у склад са правилима које су недавно усвојиле друге арбитражне институције и које су, у пракси, већ примењивале и арбитраже под окриљем МТК. По члану 17(1) новог правилника арбитраи за решење спора морају применити „правна правила” (*rules of law*) која су странке изабрале. Арбитраже а такође, „у свим случајевима” (*in all cases*) треба да примени одредбе уговора и одговарајуће трговачке

обичаје (члан 17.2.). Ако странке у арбитражну клаузулу или споразум нису унеле одредбу о праву које ће се у решавању спора применити, арбитражно веће ће применити право које одреди као одговарајуће (*appropriate*), а не тзв. *proper law*. Из текста је избрисана одредба која помиње правила о сукобу закона - што је случај са одредбом члана 13(3) постојећег правилника.

Привремене мере и мере обезбеђења

Члан 23(1) новог правилника дозвољава арбитражном већу да нареди сваки облик привремених мера (*interim and conservatory measures*).

Постојећа правила немају одговарајућа изричиту одредбу, иако ништа у њиховом тексту не може бити протумачено као забрана арбитражном већу да и такве мере предузима односно одлуке доноси. Текућа пракса да је арбитража овлашћена да доноси привремене мере заснива се на краткој реченици „одговарајућа овлашћена предвиђена за арбитра” (*relevant powers reserved to the arbitrator*), која се у постојећем правилнику појављује у одредбама које дају могућност да се арбитража обрати суду за предузимање таквих мера - члан 8(5). Но, недостатак изричитог овлашћења постао је проблематичан после једне одлуке енглеског врховног судишта из 1994. која се тичала привремене мере донете од стране арбитраже.

Наведени члан 23 сада разјашњава ситуацију и потврђује да арбитражно веће има право да, на захтев странке, нареди привремене односно претходне мере које сматра одговарајућим и чим прими досије од Секретаријата. Мера може бити изречена у форми наредбе или одлуке и може бити условљена полагањем одговарајућег обезбеђења од стране странке која је меру тражила.

Седиште арбитраже

Чланом 14 нових правила разјашњен је појам седишта (*place*) арбитраже. Ова одредба дозвољава да арбитражно веће може да одржава рочишта и састанке у било ком месту које сматра одговарајућим, осим ако странке не одлуче друкчије. Процедуру одлучивања веће може спровести у било ком месту без обзира на мишљење странака.

Но, без обзира у ком месту веће одлучи да се одрже рочишта или спроведе поступак одлучивања, члан 25(3) сада изричито предвиђа да ће се сматрати да је одлука донета у месту које су странке изабрале односно које је одредио Арбитражни суд. Ова одредба правилника је реакција на одлуку енглеских судова из 1992. по којој је утврђено да је једна арбитражна одлука донета у Паризу само на основу тога што је потписана у том граду.

Остале измене

И спорови који немају међународни карактер могу се решавати по арбитражном правилнику МТК - ово је изричито предвиђено чланом 1(1) новог правилника. Овакво решење је у складу са праксом Суда која се развила на основу одредбе *Appendix-a II* садашњег правилника.

Појмови „арбитражно веће” (*arbitral tribunal*), „тужилац” (*claimant*), „туженик” (*respondent*) и „одлука” (*award*) су дефинисани - члан 2.

Чланом 34 искључена је одговорност МТК, Арбитражног суда и арбитра.

Предвиђа се да предложени арбитражи морају бити у могућности и способни (*available* и *capable*) за вођење арбитраже - члан 9(1).

Странкама се мора омогућити да на рочишту испитују вештаке именоване од стране арбитражног већа - члан 20(4).

Арбитражно веће има могућност да захтева од странке да достави додатне доказе - члан 20(5).

Арбитражно веће може предузети мере да се заштите трговачке тајне и поверљиве информације - члан 20(7).

Предвиђена је могућност да арбитражи исправе словне грешке у арбитражној пресуди, а стране могу затражити овакву исправку односно тумачење одлуке од стране већа у року од 30 дана од дана доношења - члан 29.

Сматраће се да се странка која учествује у арбитражи, а не стави примедбу на неки пропуст да се поступа по правилнику, по упутству датом од стране арбитражног већа или по одредбама споразума о конституисању арбитражног већа, одрекла права на приговор (члан 33).

Закључна напомена

Глобализација светске привреде и скорашња догађања на плану међународне трговачке арбитраже наводе на закључак да се овај миленијум завршава, а да ће следећи отпочети са повећаним захтевима и још већом потребом за универзалним, ефикасним и флексибилним системом арбитражног решавања спорова. Таквим изазовима покушава да одговори и арбитражни систем под окриљем МТК - он је у својој дугој историји константно прилагођаван захтевима праксе, а доношењем нових, савременијих арбитражних правила ту способност још је једном показао.

*Радомир Милошевић,
Адвокат из Београда*

Коментар сентенце Врховног суда Србије

Товарни лист - Продаја терета примаоцу (члан 595. Закона о поморској и унутрашњој пловидби)

Повод за овај коментар представљају сентенце из Пресуде Врховног суда Србије Прев. 701/96 од 12. марта 1997. године, која је објављена у Билтену судске праксе Врховног суда Србије бр. 1/1997. На стр. 48 овог Билтена, под насловом Товарни лист, Врховни суд наводи:

Све док прималац не искупи товарни лист, накнаду штете због оштећења робе може тражити наручилац превоза који све до тог момента може располагати робом.

Наручилац губи право да тражи предају терета тек онда када товарни лист буде предат примаоцу робе.

Пре него што изнесемо разлоге неслагања са наведеним ставом, истичемо да је предмет тужбеног захтева накнада штете коју тужилац као прималац робе, тражи од туженог као бродара. Тужени није предао тужиоцу робу на његов захтев након приспећа пловила у пристаниште искрцаја, па је дошло до пропадања робе. Превоз се вршио уз издавање товарних листова. Пошиљалац је био у обавези да плати возарину. Сходно томе издати су “франкирани товарни листови”,¹⁾ који не садрже обавезу примаоца на плаћање возарине.

1. У пословном жаргону товарни листови који не садрже обавезу примаоца на плаћање возарине називају се “франкирани”, а они који ту обавезу садрже “упућени” (јер крцатељ упућује бродара да наплати возарину и друге трошкове од примаоца).

Претходна питања која можемо поставити у вези са наведеним ставом су:

Да ли је неопходно да прималац искупи товарни лист да би стекао право да захтева предају терета?

Прималац би био у обавези да искупи товарни лист, само под условом да он треба да плати возарину и остала потраживања која морају бити наведена у товарном листу. Како у предметном спору плаћање возарине није била обавеза примаоца, нити је то наведено у товарном листу, то прималац није дужан да је плати, а сходно томе ни да искупи товарни лист.

До ког момента наручилац превоза може располагати робом - давати налоге бродару?

Врховни суд наводи да: **наручилац губи право да тражи предају терета тек онда када товарни лист буде предат примаоцу.**

Најпре збуњује чињеница да наручилац превоза (најчешће продавац из уговора о продаји) тражи предају терета. То може бити случај само под условом да су пошилиалац и прималац исте особе. Предају терета по правилу тражи прималац (купац из уговора о продаји робе или особа коју он овласти).

Одговор на постављено питање дао је Закон о поморској унутрашњој пловидби у члану 537 став 2. (у даљем тексту: ЗПУП) који прописује:

Наручилац губи право да даје налоге бродару када прималац стекне право да захтева предају терета од бродара.

Поређењем става Врховног суда и одредбе става 2. Члана 537 ЗПУП долазимо до закључка да је став Врховног суда Србије у супротности са цитираном законском одредбом. Наручилац може располагати робом тј. давати налоге бродару све док прималац терета не тражи његову предају у пристаништу искрцаја и тог момента прималац ступа у уговорни однос с бродаром.

У том смислу члан 532. ЗПУП прописује:

Ако је за терет који се превози издат товарни лист, прималац има право, чим терет стигне у пристаниште, тражи од бродара, уз услов да удовољи својим обавезама које произилазе из товарног листа, да му уручи товарни лист и преда терет.²⁾

Речи “уз услов да удовољи својим обавезама” односе се на бродарево право да ускрати предају терета док прималац не испуни своје обавезе из члана 595 који прописује.

Прималац који тражи предају товарног листа и предају терета у унутрашњој пловидби дужан је подмирити бродару потраживање и **удовољити свим другим уговорним обавезама које су наведене у товарном листу**, а за које није изричито наведено да их плаћа односно удовољава им наручилац превоза.

Прималац који прима терет на основу товарног листа дужан је да плати она бродарева потраживања која су настала након издавања товарног листа, ако је бродар та потраживања унео у товарни лист.

2. У истом смислу члан 6. став 2 Једнообразних правила за поморски товарни лист које је усвојила МТК у Паризу у Јуну 1990.

У уговору о превозу закљученом између пошиљаоца (туженог) и бродара, плаћање возарине је била изричита обавеза пошиљаоца. Сходно томе издати су франкирани товарни листови. У овом погледу товарни лист има особине хартије од вредности, те без уношења у товарни лист обавезе примаоца да плати возарину, бродар нема право да захтева њену исплату од примаоца (начело инкорпорисаности). Износе који нису унесени у товарни лист прималац није дужан платити чак ни у случају када је с наручиоцем уговорио да ће их платити.

Будући да бродар држи товарни лист, јер товарни лист прати робу, бродар има могућност да у ту исправу унесе она потраживања која су настала у току пута а која нису урачуната у возарину у складу са чланом 595 став 2. Самим уношењем односних свота није стекао право на њихову наплату, већ у случају спора мора доказати њихово постојање и висину. Међутим, ако ова потраживања не унесе, на њих нема право.

Нејасно је и правно неосновано тврђење овога суда који каже да из товарних листова који су се још увек налазили код бродара јер нису предати тужиоцу - као примаоцу робе, не произилази да је пошиљалац ставио клаузулу да се прималац ослобађа обавезе плаћања возарине те да је ту обавезу преузео на себе пошиљалац робе, а онда се претпоставља да је бродара упутио да возарину наплати од примаоца. Овакво правно резонување суда је у супротности са одредбом члана 595. став 1., начелом инкорпорације права у саму исправу као и са утврђеним чињеничним стањем.

Резонување суда да се ради о правним претпоставкама само још више повећава правну несигурност, па њих треба у праву што рестриктивније користити. Нема правног основа закључак суда да, ако није наведено да прималац плаћа возарину, да се претпоставља да је пошиљалац упутио бродара да исту наплату од примаоца, што је супротно основним принципима хартије од вредности. Иако товарни лист није хартија од вредности, начело инкорпорисаности се и овде примењује.³⁾

Како плаћање возарине није била обавеза примаоца, то је он имао право да захтева предају терета одмах по његовом доласку у пристаниште искрцаја. Бродарево одбијање да преда терет примаоцу због пошиљачевог неплаћања возарине представља повреду његове уговорне обавезе према примаоцу. По нашем мишљењу, при оваквом чињеничном стању бродар би имао евентуално право да тражи издавање привремене мере и то само пре предаје терета примаоцу, као и наплату преосталог дела возарине и то у посебном поступку.

Право као једна кохерентна и логична целина, пратећи комерцијалну логику посла, као линију разграничења у правним односима између бродара и примаоца,

3. Товарни лист по својој правној природи није хартија од вредности, јер се за време превоза терета он налази код бродара, па је искључено његово циркулисање у промету. Да би нека особа могла извршавати права која произилазе из хартија од вредности, први је предуслов који се мора испунити да та особа исту поседује, што је код товарног листа немогуће, јер се он налази на време превоза код бродара.

узело је моменат када брод пристигне у пристаниште искрцаја и прималац затражи предају терета.

Оваквим ставом суда, дозвољава се пошиљаоцу и бродару да поступају са робом како они желе и по доласку брода у пристаниште искрцаја и када прималац затражи предају терета. Да је тако, како имплицира став суда, онда би се оправдано поставило питање смисла постојања и издавања транспортних исправа - товарног листа, а прималац би био доведен у потпуно несигуран положај, јер никада не би знао да ли ће се бродар “смиловати” да му преда терет или не.

Које радње је бродар требало да предузме да би умењео штету?

Резоновање суда везано са искупљењем товарног листа има смисла само под условом да је прималац био у обавези да плати возарину. Чак и тада бродар није имао право да задржи цео терет, већ само онај део који је неопходан да подмири наплату возарине у складу са чл. 547.

Како бродар није преузео ни једну од ових радњи, већ је упорно одбијао предају терета примаоцу, дошло је до потпуног губитка терета искључиво његовом кривцом.

Право ретенције

(члан 595. Закона о поморској и унутрашњој пловидби)

У истом билтену на страни 56 цитирана је друга сентенца Врховног суда Србије у вези са правом ретенције на терету:

Када је уговорено право ретенције на роби док не буде исплаћена возарина бродар има право да задржи робу све док не наплати своја потраживања из уговора о превозу.

Најпре не видимо разлога зашто суд цитира члан 595. ЗПУП који се не односи на право ретенције, када је ово питање регулисано чланом 596. ЗПУП. Наведена сентенца има смисла само под условом да је прималац робе био у обавези да плати возарину. Како то није случај, није јасно зашто суд цитира ову сентенцу у контексту утврђеног чињеничног стања у спору.

ЗПУП у члану 596. прописује:

Ако прималац не изврши своје обавезе из чл. 593. до 595. овог закона, бродар има право да задржи и прода терет према одредбама члана 546. до 548. овог закона.

Овим чланом бродару је признато право ретенције према примаоцу. Не видимо разлог зашто овај суд у свом образложењу говори о праву бродара да задржи и прода терет према одредбама чл. 546. до 548. овог закона ако прималац не изврши своје обавезе из чл. 593. до 595. истог закона. Да подсетимо, бродар је задржао терет за обавезе које није извршио пошиљалац.

Неспорно је међу странама у спору да је пошиљалац обавезан да плати возарину, као и то да тужени није од тужиоца никада ни тражио плаћање преосталог дела возарине. Уосталом, тај део пошиљалац је и платио 26. априла 1994. При ова-

ко утврђеном чињеничном стању суд је погрешно применио материјално право, тј. одредбу члана 596. ЗПУП, држећи да бродар има право да задржи терет у пристаништу искрцаја за његова потраживања према пошиљаоцу.

Закључујемо да за возарину коју прималац није дужан да плати, бродар нема право задржати терет.

*Милош Мајић,
Заменик директора сектора за правне послове
Београдске банке А.Д., Београд*

UDK 336.76(094.5)

Приказ Закона о изменама и допунама Закона о платном промету (мултилатерална компензација)

Закон о изменама и допунама Закона о платном промету (“Сл. лист СРЈ” бр. 36/97) и Одлуком о роковима и начину спровођења обавезне мултилатералне компензације (“Сл. лист СРЈ” бр. 36/97) дати су услови и обавезе учесника у спровођењу мултилатералне компензације. Одлука се примењује од 24. јула 1997. године.

Најава да ће у скупштинску процедуру бити стављен Закон о изменама и допунама Закона о платном промету, као и Одлука о роковима и начину спровођења обавезне мултилатералне компензације, међу економистима, привредницима, правницима и другим заинтересованим изазвала је доста полемике.

Једни су истицали да није потребно доношење оваквих прописа, обзиром на економску ситуацију - имајући првенствено у виду недостатак обртних средстава, спољни зид санкција УН, презадуженост привредних субјеката, ненаплативост узајамних потраживања, велики проценат новчане масе ван легалних токова, присуство сиве економије, могућност да већина учесника у мултилатералној компензацији дође под удар Закона о стечају, што би условило велике социјалне потресе, као и немогућност банкарства да помогне кредитима привредне субјекте који имају перспективу за даљи наставак рада.

С друге стране, предлагачи и добар део привредника и банкара подржавао је доношење ових прописа, имајући у виду несређене дужничко-поверилачке односе, стално избегавање извршавања обавеза дужника, чак извршних и правоснажних пресуда, полазећи од оцене да је стање у погледу неплаћених обавеза дошло до степена хаотичности и да би хитно требало предузети монетарне мере да се изврши увид у финансијско стање сваког учесника у мултилатералној компензацији.

На овај начин, Народна банка Југославије-Завод за обрачун и плаћање имаће објективну слику о сваком појединачном учеснику у компензацији. Овај моменат је и неопходан јер је донет Закон о својинској трансформацији, који претпоставља, поред процене вредности сваког евентуалног учесника у својинској трансформацији, стање у погледу дужничко-поверилачких односа.

Колико је то важно може да илуструје један случај својинске трансформације у Републици Црној Гори, када је поред извршене процене и спроведене лицитације, купац који је платио излицитирану цену, ради се о пржионици кафе, као правни следбеник дошао у ситуацију да повериоци воде спорове за обавезе купљеног предузећа. Наравно, што ће вероватно имати за последицу и плаћање обавеза насталих пре куповине предузећа.

У односу на претходне мултилатералне компензације, законској обавези пријаве дугова подлежу не само правна лица и њихови делови који имају рачуне код НБЈ - ЗОП-а, као и сва физичка лица - предузетници који су у обавези да воде пословне књиге, већ и корисници јавних прихода.

Поред тога, компензација се обавља у више кругова закључно до краја године. Учесници у ОМК обавезни су да пријаве све неоспорене доспеле новчане обавезе које код првог круга доспевају до 31. јула ове године, изузев обавезе над учесницима над којима је отворен стечајни поступак, обавезе по којима се води спор код надлежног суда и обавезе које збирно износе мање од 1.000,00 динара. Затим обавезе по основу извршних судских решења, извршних решења пореских и других органа и издатих инструмената обезбеђења који су евидентирани код ЗОП-а.

У року од три дана од дана пријаве ЗОП евидентира и спроводи компензацију и обавештава учеснике о извршеној компензацији.

Уколико учесник нема средстава ЗОП обавештава банку учесника, која може одобрити кредит ради спровођења компензације. За време трајања компензације учесници не плаћају обавезе које су предмет обавезне компензације.

Сваки учесник у компензацији добија потврду од НБЈ-ЗОП-а да је пријавио своје обавезе. Без ове потврде учесник не може добити сагласност Савезне комисије за хартије од вредности за емисију хартија од вредности, купити девизе на међубанкарском девизном тржишту, као ни кредит из средстава НБЈ.

За неучествовање у ОМК, нетачно пријављивање дуговања - прописане су, поред новчаних, и казне за привредни преступ и заштитне мере забране вршења руководеће функције, односно обављања послова.

Обавезна мултилатерална компензација даће реалну слику о сваком учеснику. Од пословних банака зависи да ли ће одобравањем кредита - а за то је меродаван извештај НБЈ - наставити са пословањем или отићи у стечај. На овај начин извршиће се консолидација целокупне привреде и убрзати решавање дужничко-поверилачких односа без учешћа правосудних органа, што није без значаја ако се узме у обзир дужина трајања судског поступка и преоптерећеност судова, и убрзати проток новчане масе.

(чланак примљен 4.VIII 97.)

ПРИКАЗ

---

*Проф. др Радован Д. Вукадиновић
Правни факултет у Крагујевцу и
Факултет за менаџмент у Београду*

Благоје С. Бабић
Прелаз у транзицији,
Прометеј, Београд 1996, 231 страна

Приказ

Ово је књига писана са намером да се при крају педесетих година живота лако своде рачуни живљења и рада њеног аутора Благоја Симова Бабића, правника по образовању, економисте по занимању, стално запосленог у Институту за међународну политику и привреду и ранијег професора на Економском факултету у Мостару, члану бројних домаћих и међународних стручних и научних удружења и ангискулптуристи у дрвету у слободном времену. Већ из ове кратке биографије може се закључити да је реч о необичној личности препознатљивој по нечему што је лично или само његово “самоискључење из устаљеног начина мишљења”, а што је у савременом конфекционираним друштву све теже стећи, а још теже одржати. Чини се да је ово важно истаћи на почетку за боље разумевање радова који су сакупљени у јединствене корице под насловом *Прелаз у транзицији*. Реч је о радовима који су настали у ранијем периоду и који су објављивани по разним домаћим и страним часописима или су саопштавани на домаћим или страним скуповима. Иако је од писања и од објављивања појединих радова протекло више година, у овој књизи они су објављени у првобитној верзији, без измена и допуна. Редак је број оних који се могу похвалити да имају смелости за такав корак и који имају снаге да се одупру слаткој жељи да бар мало исполирају своја схватања нак-

надном памећу, у складу са каснијим догађајима. То, чини ми се, одсликава и постојани херцеговачки карактер аутора. Ово је тим пре вредније, ако се има у виду да књига садржи 11 радова, писаних у последњих десет година у тачно одређеном времену и у тада постојећим околностима које су се, на жалост или можда, и на нечију радост, касније у потпуности измениле.

Радови су подељени у пет тематских целина: пролог, словенске авантуре, изнуђене авантуре, спасење и епилог, којима претходи предговор, а следи закључак са енглеским преводом чланка “Словенским путем у нову еру”, објављеног у епилогу.

У првом наслову: “Пролог”, објављен је рад под насловом Савремена светска привредна криза: криза “европске” врсте развоја. Други наслов обухвата радове: “Социјализам данас”, “Земље истока: привредни опоравак кроз обнову међусобне сарадње” и “Прелаз у транзицији”. У трећем наслову објављени су радови: “Југославија између ’Европе’ и Европе”, “концепт тржишта у југословенским привредним реформама”, “Енгелова завера” и “Развој Југославије и спољни изазови: ’отворена привреда’ у незаштићеном друштву”. У четвртном симболичном наслову “Спасење”, објављена су два рада: “Изгледи Балкана за демократију и развој” и “Балкански одговор”.

Уз ризик који на себи преузимају сви приказивачи туђих радова, могло би се закључити да им је свима заједничка тежња аутора да упоређује Европу и “европску врсту развоја” са Азијом, у којој посебно место припада идеја словенства и Словенима.

Свој став и мотиве за објављивање аутор ове књиге је изнео у предговору. Радови су сабрани у једну целину не само зато што стицајем околности чине органску целину већ, пре свега, због тога што су највише допринели ауторовом “самоискључењу из установљених начина мишљења”. Предговор је вредан читања јер су у њему поред наведених мотива изнети и други лични ставови и врло занимљиве опсервације о неким актуелним питањима и догађајима. Ту, пре свега, мислим на тезе о узроцима и коренима “разлагања изнутра” претходне СФРЈ и улогу коју је у томе имала идеја “европеизације”. Посебно је занимљив став аутора о улози Европске уније према словенским друштвима и конкретно према разлагању изнутра СФРЈ. Овом приказивачу се, пошто се и сам бави феноменом Европске уније, стога чини вредним и провокативним да наведе став аутора да је “европеизација” до те мере потопила југословенство, да је свако упозорење на опасност која долази од ње означавано у најбољем случају као анахронизам. Домаћи “Европљани” међу интелектуалцима и политичарима, заводећи домаћу јавност илузијама да је “улазак у Европу” општи лек, одговорни су што је југословенско друштво неспремно дочекало трагични сценарио који му је приредила “Европа”.

Личним ставом, макар и по цену да у време изношења и писања конкретних радова буду проглашени јеретичним, одишу и сви други радови. Дилему етике (и) научног рада, са којом се суочавају сви прави интелектуалци, макар једанпут у

свом раду, аутор је решио на почетку свог стваралаштва, преуевши ризик да свој први рад о Кини “напише по савести”. Том принципу остаће веран до краја, иако не таји да су му “три четвртине радног века протекле у рвању са сопственим предрасудама и заблудама”. Ово признање као искуство ми се чини посебно вредним за све оне који се баве истраживачким радом, а посебно почетницима, јер им могу помоћи да нађу прави пут у свом трагању за истином и да га се стално држе.

Подстакнут да се и сам држим таквог опредељења усуђујем се да изнесем свој став као контратезу према којој се, да је било добре воље, спас претходне СФРЈ могао тражити управо у асоцијацији или чланству у Европској унији, ако је то и, колико је то зависило од воље ондашње Југославије. Потврду овог, бар привидну, налазим управо у ауторовом објашњењу изнетом под тачком “Зашто Италијани лако губе”, кад је Италија признала спорну границу са Француском, па онда кроз односе у Европској економској заједници учинила све да таква граница изгуби смисао.

На крају, књигу би требало препоручити и због начина на који је писана. Основна опасност у објашњавању стручних тема долази из потребе да се обухваћена (стручна) питања изложе или и објасне посебним стручним и што је могуће прецизнијим језиком, који је, међутим, по правилу сувопарана и без душе тако да најчешће не оставља места за личне опсервације.

Ова књига је и по томе особена. Књига је писана не само јасним и прецизним језиком, већ стилем који има топлину, јер је читалац убеђен да изражава искрени вредносни став његовог писца. Посебна наклоност се осећа у ауторовом ставу приликом писања о Италији; њеној духовности и космополитизму. Аутору је то било могуће, јер је стицајем разних околности био сведок или учесник неких од догађаја о којима је писао. Стога очекујемо да нас аутор обрадује новим радовима из своје фасцикле са “Идејама за ненаписане чланке”.

Међународна регулатива

Нова генерација FIDIC-ових стандарних услова уговора о грађењу

FIDIC (Међународно удружење консултаната, познато по почетним словима свог назива на француском - *Federation internationale des ingenieurs conseils*) припрема замену за своје надалеко чувене и у свету јако много коришћене услове уговора о грађењу и уградњи опреме, који се користе под колоквијалним називима по боји корица ("црвени FIDIC" - услови уговора о грађењу са предмером и предрачуином, "оранж FIDIC" - услови уговора о грађењу по систему "кључ у руке", "жути" FIDIC - услови уговора о испоруци и уградњи опреме).

Неки од ових услова уговора понуђени су међународној пракси пре више десетина година и наишли су на широку примену у јавности, па их је у својим водичима за уговарање послова између зајмопримаца и њихових партнера форсирала и Међународна банка за обнову и развој. С друге стране, у пракси, а нарочито у стручној јавности земаља чији правни системи нису засновани на англосаксонској правној традицији, FIDIC-ови услови су жестоко критиковани. Замерке се крећу од правно-техничких (компликован језик, несистематичност, одређена материја се уређује на више места у документу и др.), па до суштинских: примена института који нису познати у свим правним системима, положај консултанта, кога именује наручилац, али који има и одређену "квази-арбитражну" улогу у решавању спорова између уговорних страна, недостаци у клаузулама о решавању спорова итд. Поред тога, FIDIC-ови постојећи услови уговора не одговарају неким новим облицима послова изградње у свету, како у погледу предмета посла (сједињавање функције пројектовања и грађења и опремања у једном лицу), тако и у погледу цене (цена по систему *cost plus*, цена у укупном износу, комбиновани методи одређивања цене и сл.).

Постојећи услови су у току примене више пута мењани, али интервенције нису отклониле основне узроке критика којима су били подвргнути.

Отуда се очекује да у новим верзијама општих услова уговора односно стандардних уговорних докумената буду уважене критике које су до сада упућиване FIDIC-овим условима.

Предвиђено је да рад на изради нових услова уговора буде завршен идуће, 1998. те да ће се појавити и услови за нове варијанте уговора о грађењу, које се срећу у савременој међународној пракси.

Радна група FIDIC-а која припрема нове документе ће, према добијеном задатку, настојати да упрости услове уговора и учини их доступнијим и разумљивијим и правницима и практичарима и из земаља које не припадају англосаксонском правном систему. Документи ће бити усредсређени на ризике који постоје у односима страна, а неће се заснивати на различитим врстама радова и објеката на које се односе. Отуда ће сви нови услови уговора имати исти формат и само 20 чланова, а добар део одредби биће идентичан у свим документима.

Пракси ће бити понуђени општи услови уговора и за једноставније послове (послове мање вредности, са краћим роковима).

Најкрупнија измена која ће бити уграђена у нове опште услове уговора тиче се најконтроверзнијег института постојећих докумената - улоге и положаја консалтинг инжењера по уговору односно на послу изградње. Стране ће, по новим, документима, моћи да бирају да ли ће по уговору консултант имати неку улогу (одредбе које се тичу консултанта биће опционе), а код послова "кључ у руке" консултант се уопште не предвиђа.

(У прилогу уз број 11-12/95 приказан је детаљније FIDIC-ов рад на уједначавању уговорне праксе и указано на основне критике општих услова уговора о грађењу и пројектовању које је ово удружење објавило).

Решавање међународних спорова

"Алтернативно" решавање спорова у међународним пословним трансакцијама

Судска пресуда и арбитражна одлука имају обавезујуће ефекте и значе коначно решење спора. Но, обраћање суду односно арбитражи је метод који може да угрози целокупни пословни однос, посебно код комплексних аранжмана, велике вредности, са сложеним престацијама, са већим бројем учесника, који се остварују у дужем временском периоду. Уговорна пракса је отуда тежила да се створе методи за разрешавање спорова који неће угрозити несметано одвијање посла. Ово настојање да се, без обзира на спор, трансакција одржи и изврши, довела је до наглог развоја такозваних алтернативних метода решавања спорова (енг.: *alternative dispute resolution* - *ADR*). Ови, необавезујући, претходни методи укључују посредовање, мирење, скраћени расправни поступак (*mini trials*) и друге врсте поступака којима се долази до предлога решења који стране треба добровољно да прихвате.

На промовисању и спровођењу алтернативних метода ангажоване су многе институције у свету. И поједина професионална удружења за решавање спорова својих чланова са клијентима предвиђају неки од ових необавезујућих поступака. Тако је на пример, шест највећих канадских банака недавно усвојило правила поступка за решавање спорова са малим и средњим клијентима. И канадско удружење адвоката објавило је 1996. извештај о систему решавања спорова у грађанским стварима са предлогом да се више користе алтернативне методе, јер се тиме скраћују рокови и смањују трошкови; чак се препоручује да се у професионална правила правничке струке унесе обавеза да се клијенти увек обавесте о могућностима решавања спорова ван суда или арбитраже, тј. путем посредовања и на друге "алтернативне" начине. У појединим пословима као што је грађење, када извођач и наручилац нису из једне земље, ова нова, алтернативна решења, која претходе судском или арбитражном поступку, све више налазе места, постају готово правило. Међународноудружење консалтинг инжењера - FIDIC објавило је 1995, поред општих услова за уговор о грађењу са предмером и предрачуном, који су одавно у

потреби, и услове уговора за послове по ситему "кључ у руке". Ови нови услови уговора садрже, поред арбитражне клаузуле, и врло детаљне одредбе о комисији за решавање спорова (*dispute adjudication board* - DAB). Октобра 1996. FIDIC је објавио и допуне својих општих услова о грађењу са предмером и предрачуном које садрже и одредбе о овој комисији. Средином 1996. FIDIC је сачинио и модел услове за именовање комисије (*Model Terms of Appointment for DABs*). И Међународна банка за обнову и развој је у својим стандардним документима за велике објекте (*Standard Bidding Documents for Major Works*) од јануара 1995 (зајмопримци су дужни да их се држе у изради лицитационе документације за пројекте финансиране од стране ове банке) предвиђа механизам претходног решавања спорова (на неким од највећих светских послова изградње тестирани су учинци оваквих комисија - на пример, на изградњи тунела испод Ламанша, те на изградњи аеродрома у Хонг Конгу).

Ако стране не прихвате решење спора понуђено у претходном поступку, спор морају препустити на решење суду односно арбитражи.

Увођење у уговоре одредби о обавезном претходном поступку који се завршава препоруком или одлуком која није коначна, доводи до озбиљних питања у погледу арбитраже (посебно уколико стране не прихвате резултате тог претходног поступка).

Једна од могућих последица обавезног алтернативног метода решавања спорова је та што, по неким уговорним одредбама, и ова претходна одлука може постати коначна за обе стране ако се на њу не "жалe", односно ако не најаве намеру да "иду" на арбитражу. Многи аспекти одлуке која је на овај начин постала обавезујућа могу утицати на касније спорове, а питање надлежности арбитраже, које је и овако одувек стварало озбиљне проблеме, може и даље да се компликује. Арбитри, суочени са ранијом одлуком неког "квази" арбитражног тела, могу доћи у ситуацију да разматрају и то да ли је претходна одлука постала коначна или не, те какви су њени стварни утицаји на арбитражу; приговор *res iudicata* поново ће постати "врућа" тема.

Уколико се у изради одредби о решавању спорова одређена питања резервишу за "првостепене", поступке са необавезујућим одлукама, а друга непосредно "препусте" арбитражи, без обавезе да се покуша прелиминарно решење, арбитраже се могу наћи у ситуацији да доносе одлуке о томе за која су питања надлежне (непосредно), а за која нису, односно који су спорови арбитрабилни, а који нису. На овај начин, "компетенција компетенције" може постати још један концепт који захтева пажљиво разматрање у новој ситуацији.

Иако је идеја увођења претходних поступака убрзање решавања спорова (и то на начин који неће ометати одвијање основног посла из кога је спор настао), може се у пракси догодити да једна страна злоупотреби алтернативни метод (на пример, изношењем серије питања на решавање комисији за пресуђење у одвојеним захтевима), са аутоматском могућношћу за обраћање арбитражи. Тако се реализација уговора озбиљно доводи у питање, а коначна одлука у спору чини мање извесном,

у поређењу са ранијим системом у коме није постојало "вишестепено" одлучивање, односно обавеза коришћења претходног поступка. У оваквим ситуацијама биће потребно велику умеће чак и за то да се само прати у ком се стадијуму расправљање о појединим питањима налази.

Овакав развој може довести до озбиљних последица и на пољу извршења арбитражних одлука (на пример, одговор на питање да ли се арбитража кретала у оквирима арбитражног споразума није више тако једноставан).

Алтернативни методи решавања спорова у поступцима који се одвијају по уговорима, а претходе арбитражи, отварају нова питања која захтевају да се и арбитражне клаузуле односно споразуми прилагођавају новој ситуацији, како не би дошло до "компромитовања" арбитраже.

На дневном реду у свету

Облици колективног улагања у хартије од вредности

Данас се у свету, у законодавствима, у судској пракси, у аутономној регулативи банака и других финансијских организација, врло много пажње посвећује тзв. облицима колективног улагања у хартије од вредности.

Тржиште хартија од вредности развило је одређене правне облике чија је сврха стварање добити путем колективног улагања у вредносне папире.

Систем оваквог колективног улагања остварује се преко уговорних облика који немају својство правног лица (*unit trusts*), те преко трговачких друштава за колективно инвестирање (*investment trusts*). Основне особености ових ентитета су да се могу бавити искључиво инвестирањем, да се фондови засновани на улозима инвеститора пласирају у акције предузећа која се котирају на берзи, те у друге хартије од вредности које немају корпорацијску природу (обвезнице и сл.); кључни елемент инвестиционе политике колективних фондова је дисперзија ризика.

Облици инвестирања издају хартије од вредности својим улагачима који им дају различита права (право на камату, на дивиденду, да им фонд откупи папире издате на основу улога и др.). Инвестициони фонд или предузеће често не издаје само једну врсту односно само једну класу хартија од вредности; обично се емитују хартије које се могу разликовати по начину обезбеђења права ималаца односно поверилаца, року доспећа обавезе издаваоца, начину остваривања права на камату, приносу, праву на повраћај номиналног износа, те према другим правима ималаца, зависно од структуре трансакције, очекиваних доспећа потраживања и осталих елемената.

У шеми колективног улагања, по правилу, учествују организације које имају улогу "повереника" инвестиционог предузећа (*custodian*), те организације које пружају услуге руковођења активностима ових предузећа (*manager*).

У свету се све детаљније прописима уређује материја колективног инвестирања (одређени прописи донети су и на међународном плану - посебне директиве Европске Уније). Државе одобравају оснивање и контролишу функционисање ко-

лективних инвестиционих шема и прописују врло строге услове за оснивање и пословање инвестиционих фондова односно предузећа, за њихове "поверенике" и "менаџере". Чак и земље које немају развијено тржиште капитала односно хартија од вредности доносе прописе о овом облику директног инвестирања. Тако је Законом број 24.411 уведен појам *trust*-а у аргентинско право. У Бугарској је јуна 1995. донет Закон о хартијама од вредности, берзама и инвестиционим компанијама. Инвестициони фондови се у Мађарској могу оснивати још од 1991, а сматра се да ће недавне промене у девизним прописима омогућити да у инвестиционе шеме улажу и странци. Развој у Пољској у погледу инвестиционих фондова и предузећа иде истим током, уз константне промене и побољшања. И у Кини су донете посебне административне мере Народне банке од октобра 1996, чиме су унете знатне измене у постојећи систем обезбеђења финансирања у овој земљи у које су укључена и страна лица; но, како су у питању новине, изазивају доста недоумица у пракси. У Русији је, такође, сачињен законодавни оквир који би, у начелу, могао да представља основицу за оснивање и пословање облика колективног улагања - тако је донет и нови Закон о тржишту хартија од вредности, који је ступио на снагу априла 1996. У Казахстану је априла 1995. донет Декрет о хартијама од вредности и тржишту хартија од вредности, а режим се константно дотерује и чини подобнијим за примену, између осталог и шема какве су инвестициони фондови и предузећа. Активност на прилагођавању прописа у овој области још је већа у развијенијим - законодавци се константно баве питањем колективног инвестирања, а дужну пажњу овој материји посвећује и аутономна регулатива банака и других финансијских организација. На пример, у Аустралији Централна банка је октобра 1995. мењала правила да би обезбедила спровођење шема колективног улагања (измењена су правила о адекватности капитала за банке, тако да банка која учествује у шеми мора да буде одвојена од инвестиционог предузећа - не може да буде власник или да има други интерес). У Грчкој је донет Кодекс понашања организација ангажованих у тзв. *investment management*-у и у посредовању код трансакција са хартијама од вредности; овај Кодекс је донет на основу Закона 2396/96 којим су у Грчкој примењене директиве ЕУ о инвестиционим услугама и о адекватности капитала. Ове су Директиве унете у законодавства и других чланица ЕУ, на пример у Холандији 1995. Законом о надзорну над тржиштем хартија од вредности, којим су уређена и питања која се дотичу и материје колективног улагања.

Из домаћих прописа о пословању са иностранством

Директна страна улагања у процесу приватизације

На страна улагања у нас првенствено се примењују Закон о страним улагањима (Сл. лист СРЈ 74/94, 29796), те Закон о предузећима (Сл. лист СРЈ 29/96, 33/96, 29/97). У појединим, специфичним областима на директно инвестирање из иностранства примењују се и посебни закони - на пример, Закон о банкама и другим финансијским организацијама (Сл. лист СРЈ 32/93), те Закон о осигурању имовине и лица (Сл. лист СРЈ 30/96).

Врло често се у пракси поставља питање да ли у регулативу која уређује област страних улагања спадају и прописи о приватизацији односно да ли се може спровести поступак промене власништва путем страних улагања. Одговор на ово питање је у начелу потврдан - режим страних улагања уоквирен је и Законом о својинској трансформацији у Републици Србији (Сл. гласник СРС 32/97), те Законом о приватизацији привреде у Црној Гори (Сл. лист РЦГ 23/96), али су потребна одређена објашњења ове могућности.

У Републици Србији је предвиђено да приоритет у стицању акција предузећа у поступку трансформације имају, и то под повлашћеним условима (бесплатне акције, акције са попустом), сви учесници у стварању друштвеног и државног капитала. Законом о својинској трансформацији одређен је период после чијег истека се бесплатне акције могу продавати - 10% у првој години по стицању, 20% у другој и трећој години, по 25% у четвртој и петој години (члан 20 став 1). У погледу акција које се стичу уз попуст или без попушта овај период забране стављања у промет није предвиђен.

Продаја акција друштвеног и државног капитала предузећа које се приватизује спроводи се у два круга. Први круг приватизације резервисан је само за домаћа лица која могу да стекну одређени сет бесплатних акција - у овом преузимању акција страна лица не могу учествовати. Ни у другом кругу трансформације странци не могу непосредно учествовати - он је резервисан за домаћа лица која имају право стицања акција са попустом. Тек у другој фази овог круга могу уче-

ствовати страна лица, али условно, јер домаћа лица која су стекла акције с попустом имају право прече куповине акција, сразмерно номиналној вредности стечених акција. Одлука о издавању и продаји акција треба да садржи и одредбе о стицању акција од стране осталих учесника (међу којима могу бити и страна лица), а нарочито критеријуме о за стицање првенства (на пример, веће готовинско учешће, краћи рок отплате).

Из наведених одредби произилази да у Републици Србији страни акционари могу учествовати у приватизацији, односно стицати акције друштвеног и државног капитала тек када домаћи акционари стекну право да својим акцијама располажу односно да их стављају у промет. Могућност да странци учествују у стицању акција у првом и другом кругу трансформације врло је ограничена - најпре због тога што Закон утврђује право првенства у стицању бесплатних акција и права прече куповине у акција од стране домаћих лица; ово право прече куповине домаћа лица имају и код прве продаје акција стечених са попустом на тржишту. Простор за улазак страних лица отвара се после другог круга трансформације. Предузећа ће и даље имати потребу за капиталом, те ће, у поступку докапитализације вероватно предвидети и могућност за стране инвестиције (а ова материја је урђена Законом о страним улагањима, а не прописима о власничкој трансформацији).

Из праксе приватизације у другим земаљама познати су случајеви да страна лица финансирају домаћа лица у поступку откупа акција; при том се домаћа лица обавезују да после откупа пренесу акције на стране финансијере када се за то стекну законски услови. Закон Србије о својинској трансформацији, поред тога што уврђује право прече куповине акција у корист постојећих акционара приликом промета, дозвољава само берзански промет акција. Према томе, финансирање откупа акција, са правне тачке гледишта односно са становишта правне сигурности страног финансијера, не може се препоручити.

У правном режиму приватизације постоји и један директни начин учешћа странаца у процесу приватизације. Наиме, Закон о својинској трансформацији као један од модела приватизације познаје и конверзију потраживања у улог у капитал предузећа (члан 29). Приватизација по овом моделу може се спровести независно или паралелно уз приватизацију по другим облицима које познаје Закон. По овом моделу страна лица - повериоци домаћих предузећа могу своја доспела новчана потраживања претворити у акцијски капитал (те тако од "обичног" повериоца, постати улагачи односно акционари предузећа). Закон предвиђа и стимулацију за ову врсту улагања - конверзија се не мора вршити у номиналном износу конвертованог потраживања, већ у одређеном проценту од тог износа (члан 29).

Страни повериоци домаћих предузећа могу у поступку стечаја донети односно учествовати у доношењу одлуке о трансформацији предузећа - ово им је, под истим условима као и домаћим повериоцима, омогућено одредбама прописа о стечају и ликвидацији.

Из међународне праксе

Договори учесника надметања за добијање послова

У свету се користи све више начина за избор најповољнијег понуђача на пословима грађења, испоруке опреме, технологије, али је правило да се послови додељују у поступку надметања (директна погодба је изузетак, који је на пословима јавног сектора могућ у ретким ситуацијама). Ова је област све више уређена прописима појединих држава, а није изостала ни регулатива на међународном плану (ЕУ, СТО).

Висина понуђене цене је најчешће мерило за избор понуђача с којим ће се закључити уговор о извршењу посла у јавном сектору. На овај начин се обезбеђује конкуренција и спречава фаворизовање једних на рачун других понуђача. Но, понуђена цена као једини елемент за оцену понуда није мерило које је довољно за употребу код технички сложених послова односно послова који, на пример, обухватају испоруку технологије и опреме, грађевинске радове, обуку кадрова, уходавање производње, вођење погона итд. Отуда се често морају увести и додатни критеријуми за оцену понуда - техничка подобност, кадровске и финансијске могућности, повезаност са домаћим ресурсима и сл. Увођење ових додатних критеријума може довести до релативизовања критеријума и до изигравања сврхе надметања (тешкоће да се поједини елементи критеријума вреднују и упоређују).

У пракси у свету наилази се, не тако ретко, на случајеве да се сами понуђачи договарају о ценама и другим условима које нуде, што на свој начин угрожава цео процес надметања и доводи до штете по интересе наручиоца који је надметање и расписао и позвао учеснике да поднесу понуде. Ово је нарочито изражено у ситуацијама када је цена једино мерило за оцену понуда.

Ово недозвољено споразумевање понуђача на пословима испоруке опреме и изградње може имати више видова:

- договор да организација која у надметању добије посао плати осталим учесницима надметања одређени износ на име покрића трошкова;

- одређивање најниже цене која се може понудити (испод које се не може ићи);

- договор о понуђачу који ради стварну понуду и саопштава цену осталим учесницима, а ови подносе такозване "услугне" понуде са ценом која је виша од његове (за узврат, понуђач који треба да на тај начин добије посао плаћа одређени износ сваком учеснику договора); овакав договор може се сачинити и када се очекује више узастопних надметања, па се учесници "распореде" да сваки понуди најповољнију цену у једном од њих;

- понуђач плаћа одређене износе најопаснијим конкурентима да би одустали од подношења понуда.

На овај начин се повећава цена која се уговара између наручиоца и изабраног понуђача, чиме се наноси штета интересима наручиоца.

Било је покушаја да се, кроз механизам међународних организација, у оквиру борбе против тзв. рестриктивне пословне праксе, стане на пут оваквим недозвољеним договорима, али је сложеност замишљеног механизма праћења међународних лицитација била таква да се покушаји нису могли применити у пракси. Отуда су договори учесника поступка надметања присутни на међународном плану. Оно што треба знати је да је евентуално учешће југословенских организација у оваквим аранжманима проблематично из више разлога, те да може довести и до непосредне штете по њих.

За документацију

Овлашћење страног оснивача за закључење уговора о оснивању предузећа

Закон о предузећима тражи обавезну писмену форму уговора о оснивању предузећа (члан 10 став 2); поред овога, потписи оснивача на акту о оснивању (одлука, уговор) морају бити оверени код суда (члан 10 став 5). Поставило се питање како треба поступити када страни оснивач (односно његов заступник) не потписује непосредно акт о оснивању, већ даје пуномоћ другом лицу да то учини, тј. у каквој форми треба да буде пуномоћје за потписивање акта о оснивању када се издаје у иностраној земљи. Привредни судови су у одговору на ово питање у пракси заузели став да је пуномоћје издато у иностранству ваљано ако је у дато у форми пуноважној по праву места издавања.

У наставку се даје енглески текст пуномоћја за закључење уговора о оснивању предузећа у Југославији са домаћим физичким и правним лицем, као и превод на српски језик (превод мора да овери судски тумач).

(на меморандуму страног оснивача)

TO WHOM IT MAY CONCERN

Power of Attorney

We, _____ Co. Ltd., are authorising hereby
Mr. _____ vic, attorney at law,
of _____ Street, Beograd, Yugoslavia
to sign in our name and on our behalf the Agreement on Foundation of " _____ "
Engineering and Contracting Company Ltd. (Inženjering i gradjevinsko preduzece

" _____ " d.o.o.) of Beograd, Yugoslavia, with Mr. _____ vic of _____ Street, Beograd, Yugoslavia, and Company " _____ " d.o.o., of _____ Street, Beograd, Yugoslavia, as well as to produce and sign all necessary documents and to undertake all necessary measures in connection with our participation as the founder in " _____ " Ltd. and registration of the said Agreement with competent authorities in Yugoslavia and the inscription of the foundation of the said Company the Registry of Companies with competent court.

Mr. _____ vic is also authorised to participate and vote in our name and on our behalf on the first general meeting of " _____ " to be summoned under the provisions of the said Agreement.

All activities undertaken by Mr. _____ vic for the attainment of this Power of Attorney shall be deemed accepted and binding onto us.

_____ 199_

For and on behalf of

_____ LTD.

_____ (Ms.), Director

(Пуномоћје треба да буде издајно у форми прописаној према месту издања; на пример - да буде оверено код јавног бележника и сл.).

ПРЕВОД СА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

СВИМ ЗАИНТЕРЕСОВАНИМА

Пуномоћје

Овим овлашћујемо

г. _____ вића, адвоката,
улица _____, Београд, Југославија

да у наше име и за наш рачун потпише уговор о оснивању Инжењеринг и грађевинског предузећа " _____ " д.о.о., Београд, Југославија, са г. _____ вићем, _____, Београд, Југославија, и Предузећем " _____ " д.о.о., _____, Београд, Југославија, као и да сачини и потпише све неопходне документе и предузме све друге потребне мере у вези са нашим учешћем у својству улагача у " _____ " д.о.о. и регистрацијом наведеног уговора у регистар предузећа код надлежног суда.

Г. _____ вић је такође овлашћен да учествује и гласа у наше име и за наш рачун на првој скупштини " _____ " д.о.о. која се сазива по одредбама наведеног уговора.

Сматраће се да су све активности које предузме г. _____ вић у извршењу овог пуномоћја прихваћене са наше стране и да нас обавезују.

_____. _____ 199_.

за и у име

_____ Лтд.

_____ (г.ђа), директор

(Превод пуномоћја треба да овери судски тумач).

Занимљивости

Преварантске шеме

У последњих неколико година и на адресе наших предузећа стижу позиви за учешће у пословним подухватима који треба, без посебног ангажовања и улагања, да обезбеде велику добит. Ове понуде стижу најчешће из Нигерије и већ су познате у пословном круговима у свету (називају се "Превара 419" - по члану нигеријског кривичног закона који уређује кривично дело преваре). Понуде су врло маштовите, број варијација велики, у преписци се неовлашћено користе значајна имена из нигеријског пословног света и органа владе.

Ради се најчешће о понудама за сарадњу у којој југословенска страна треба да помогне да се из Нигерије трансферише одређена, по правилу позамашна свота (и више десетина милиона америчких долара) на рачуне у иностранству. У понудама се приказује да је новац наводно остао у Нигерији после успешно завршеног посла који је имао значајну инострану компоненту (опрема, технологија, страна радна снага), али има и других идеја: да је у питању велико наслеђе, преплаћени или дупло плаћени износ који не може да се поврати и др. Улога странца у овим шемама треба да се састоји у томе да да своју адресу у иностранству, своје пословне папире и евентуално рачун - помоћу овога би се пред нигеријским властима, наводно, приказало да постоји правни основ за изношење пара из земље.

Понуда садржи и врло примамљиву зараду за странца који пристане да сарађује. Обећава му се да ће добити значајан проценат од средстава која се изнесу из Нигерије, а као обезбеђење предвиђа се да се средства уплаћују у целини на његов рачун, а он касније врши дистрибуцију осталим учесницима аранжмана.

Иако је у овим понудама, чак и када трансакцију приказују као легални посао, лако препознати превару (јер се нигде у свету не може зарадити више милиона долара само слањем пословног папира са бланко потписом и печатом, поготово што се тако што може обезбедити и без ангажовања предузећа из Југославије или из неке друге земље), просто је невероватно колико их је предузећа озбиљно разма-

---

трало; зна се чак да има и оних која су позитивно одговорила на позив на сарадњу (по једноставној логици да ризика нема - новац треба примити, а не давати).

Међутим, циљ превараната није, наравно, изношење пара из Нигерије (и давање великог колача југословенском или неком другом предузећу које је у таквом подухвату својим папирима учествовало), већ наплата одређених износа у фази преваре која следи. Наиме, када се неко одазове на позив, почиње да прима серију дописа путем факса (отуда се ове шеме и називају *fax scams*) чији је циљ да прикажу озбиљност посла. Затим се, полако, уводи додатни елемент: захтева се да странац, да би се омогућио трансфер средстава из Нигерије, уплати одређени износ по разним основама - провизија, такса, кредит, гаранција или накнада за издавање гаранције (захтева се одређено плаћање унапред - па се ове преварне трансакције и називају *advance fee fraud*). Основни циљ превараната је да управо наплате ове износе; када у томе успеју, престаје, наравно, свака кореспонденција са превареним. Познат је случај наших бизнисмена који су, трагом "посла" отишли у Нигерију, били сачекани на аеродрому од "пословних партнера", а "аранжман" се завршио тако што им је у опскурном хотелу у Лагосу одузет сав новац који су имали и кредитне картице, а сутрадан су експедовани на аеродром уз претњу да о догађају никоме не причају.

Нигеријски органи, а посебно Централна банка упозоравају на разне начине (информацијама у светској штампи, преко дипломатско-конзуларних представништва, порукама на *Internetu* и на друге начине) да се не наседа преварантима. Ипак, број преварених лица је изгледа велики; велики су и износи који су на овај начин наплаћени (процене достижу невероватне цифре од неколико милијарди долара). Јер, број лаковерних и неискусних "бизнисмена" у свету није мали. Овој групи придружили су се и неки наши.

Глосар

Приватизација

(Речи и изрази на енглеском језику из области приватизације - коришћени и појмови из домаћег законодавства)

- *acquisition of shares* - стицање акција, *___ on preferential terms* - ___ под повлашћеним условима; в. *priority . . . , right of pre-emption*
- *authorised assessor* - овлашћени процењивач; в. *valuation of capital*
- *capital* - капитал; *socially owned capital* - капитал у друштвеној својини; *state owned capital* - капитал у државној својини
- *central securities depot* - централни депо хартија од вредности
- *conversion of debt into equity* - конверзија дуга (потраживања) у акције
- *discount* - попуст; в. *sale of shares*
- *enterprise* - предузеће; *socially owned enterprise* - друштвено предузеће; *state owned enterprise* - државно предузеће; *strategic enterprise* - предузеће од посебног интереса; в. *capital*
- *issue and sell of shares* - издавање и продаја акција; *decision to ___*, одлука о издавању и продаји акција; в. *sale of shares*
- *ownership transformation* - својинска трансформација, в. *transformation*
- *parent enterprise* - матично предузеће; в. *subsidiary enterprise*
- *participation of employees* - учешће запослених
- *priority in acquiring shares* - право првенства код стицања акција; в. *acquisition . . . , right to pre-emption*
- *privatisation* - приватизација; *privatisation agency* - орган/организација за спровођење приватизације в. *valuation of capital, transformation*
- *right to pre-emption with regard to acquisition of shares* - право прече куповине акција, в. *acquisition . . . , priority . . .*
- *sale of shares* - продаја акција; *___ at a discount* - са попустом; *___ at no discount* - без попуста; в. *discount, issue . . .*

-
- *subsidiary enterprise* - зависно предузеће; в. *parent enterprise*
  - *transformation* - трансформација; *program of* ___ - програм трансформације; *decision adopting transformation programme* - одлука о усвајању програма трансформације; *autonomous* ___ - аутономна трансформација; *models of* ___ модели (облици) трансформације; *rounds of* ___ - кругови трансформације
  - *valuation of capital* - процена вредности капитала; *Office for* ___ - Дирекција за процену вредности капитала
  - *vouchers* - купони (приватизациони)

ПРАВНА ПРАКСА

---

*Милица Дражић и Снежана Вујиновић
Министарство за рад Србије*

Мишљења Министарства за рад Републике Србије

1. Дежурство као рад дужи од пуног радног времена може да се уведе само у здравственим установама.

Дежурство као рад дужи од пуног радног времена, у смислу члана 44. Закона о радним односима ("Сл. гл. РС", бр. 55/96), може да се уведе само у здравственим установама.

Случајеви у којима послодавац за извршење посла који се у одређеном року није могао да изврши може да уведе рад дужи од пуног радног времена утврђују се колективним уговором. Прековремени рад у случајевима утврђеним колективним уговором не може да траје дуже од 10 часова недељно по запосленом (члан 45. Закона). Изузетно, рад дужи од пуног радног времена може да траје и дуже од 10 часова недељно по запосленом кад настане штета или постоји опасност од настанка штете у случајевима утврђеним колективним уговором, односно у случајевима утврђеним у члану 46. Закона о радним односима.

У складу са овлашћењима утврђеним у члану 137. став. 1. тачка 9.) Закона, решење о раду дужем од пуног радног времена директор може донети само у случајевима утврђеним у члану 46. Закона.

Законом о радним односима у члану 38. предвиђено је да радно време износи 40 часова у радној недељи. Према одредби члана 137. став 1. тачка 10) Закона, директор утврђује и распоред радног времена у предузећу, у оквиру 40-часовне радне недеље. Међутим, кад је субота одређена као радни дан решењем директора, а тај рад представља радно време дуже од 40 часова у недељи, онда се такав рад сматра радом дужим од пуног радног времена. Међутим, тако уведен рад дужи од пуног

радног времена није у складу са Законом и у том случају директор чини прекршај у смислу члана 142. став 1. тачка 12. Закона.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 11-00-221/97-02 од 11.7.1997.)

2. Могућност обављања одређених послова по основу уговора о привременим и повременим пословима зависи од природе тих послова.

Уговор о обављању привремених и повремених послова према члану 133. Закона о радним односима ("Сл. гласник РС", бр. 55/96) може да се закључи за обављање привремених и повремених послова из делатности послодавца који су по својој природи такви да за њих није утврђено посебно радно место (послови привременог карактера, који се јављају с времена на време) и који трају најдуже 90 радних дана у календарској години.

Могућност обављања одређених послова по основу уговора о привременим и повременим пословима, зависи од природе тих послова. Закључивање уговора о обављању привремених и повремених послова постоји ако су наведени послови из делатности установе привременог и повременог карактера, ако за обављање тих послова није утврђено посебно радно место и ако не трају дуже од 90 радних дана у календарској години.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 1100-215/97 од 8.7.1997.)

3. Одређивање зараде запосленом уговором о раду не може да се врши по основу бодова.

На основу члана 64. Закона о радним односима ("Сл. гласник РС", бр. 55/96), уговором о раду, запосленом се одређује цена рада и други елементи за одређивање висине зараде у складу са законом и колективним уговором.

Према одредбама члана 21. Општег колективног уговора ("Сл. гласник РС", бр. 22/97), цена рада за типична радна места у посебном, односно цене рада за сва радна места у појединачном колективном уговору утврђују се множењем цене рада за најједноставнији рад и коефицијента за утврђивање цене рада радног места.

Према Правилнику о ближим елементима уговора о раду, односно о Обрасцу 1, под тачком 9. утврђује се цена рада запосленог тако, што се цена рада за најједноставнији рад, утврђена колективним уговором помножи коефицијентом.

Дакле, уноси се коефицијент на основу којег се утврђује цена рада запосленог.

Према члану 22. Општег колективног уговора, коефицијент за утврђивање цене рада радног места утврђен колективним уговором садржи све елементе који утичу на цену рада (сложеност, одговорност и услови рада).

Из наведене одредбе Општег колективног уговора произилази да је за одређивање цене рада, односно зараде запосленог један од елемената коефицијент. То

значи да се за одређивање цене рада, односно зараде запосленог не може као елемент узети бод, већ само коефицијент утврђен посебним, односно појединачним колективним уговором.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-221/97-02 од 11.7.1997.).

4. Упућивање на плаћено одсуство врши се у складу са критеријумима утврђеним колективним уговором.

Институт упућивања запослених на плаћено одсуство примењује се у случају привременог престанка потребе за радом запосленог. Запослени за чијим је радом привремено престала потреба, према члану 1. став 1. Уредбе о исплати гарантоване нето зараде и накнаде зараде за време плаћеног одсуства у 1997. години, упућују се на плаћено одсуство у складу са критеријума утврђеним колективним уговором. Критеријуми за упућивање запослених на плаћено одсуство, сагласно наведеним одредбама Уредбе, утврђују се појединачним колективним уговором.

У случају упућивања запослених на плаћено одсуство, у смислу наведене одредбе Уредбе, не доноси се програм увођења технолошких, економских и организационих промена и програм остваривања права запослених за чијим је радом престала потреба. Ови програми доносе се само у случају престанка потребе за радом запослених, у смислу члана 26. Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96).

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 132-02-55/97-02 од 1.10.1997.).

5. Новчана казна може да се изврши од гарантоване нето зараде.

Одредбом члана 89. Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), утврђено је да се новчана казна, као једна од дисциплинских мера која се изриче за повреде радних обавеза, може изрећи највише у висини до 20% аконтације месечне зараде запосленог, у трајању од једног до шест месеци.

С обзиром да је гарантована нето зарада - зарада која запосленом припада за рад у пуном радном времену, за остварени радни учинак по основу норматива, стандарда и других критеријума у складу са колективним уговором (члан 67. Закона о радним односима), новчана казна која је изречена због повреде радне обавезе реализоваће се од гарантоване нето зараде која се запосленом исплаћује.

Што се тиче одредаба члана 66. став 2. Закона о радним односима да се извршавање налога за исплату гарантоване нето зараде извршава пре осталих доспелих обавеза, указујемо да се овом законском одредбом даје приоритет у исплати са жиро рачуна послодавца средствима за гарантовану нето зараду, пре осталих доспелих потраживања (акцептних налога, судских решења и др.) или у случају извршавања законских обавеза у погледу уплате доприноса и пореза. То значи да се приоритет у исплати односи на средства која се у целини обезбеђују за гаранто-

вану нето зараду код послодавца, а не на приоритетну исплату према поједином запосленом.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 11-00-289/97-02 од 29.10.1997. године).

6. Право на мировање радног односа стиче се само у случају именовања на функцију у државном органу или другу јавну функцију.

У члану 62. став 1. тачка 3) Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), прописано је да запосленом мирују права и обавезе које се стичу на раду и по основу рада, поред осталог, ако одсуствује са рада због избора, односно именовања на функцију у државном органу или другу јавну функцију чије вршење захтева да привремено престане да ради код послодавца.

Лице које обавља државну или другу јавну функцију не заснива радни однос, већ одређена права остварује по основу рада, односно обављања функције. С обзиром да се послови директора обављају из радног односа и не сматрају се државном, односно другом јавном функцијом, то нема основа за примену наведене законске одредбе. То значи да лице које је изабрано за директора нема право на мировање радног односа.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 11-00-350/97-02 од 31.10.1997.г.).

7. Запослени који поседује нижи степен стручне спреме не може да се распореди на радно место за које се захтева виши степен стручне спреме.

У складу са овлашћењима утврђеним у члану 137. став 1. тачка 5) Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96) директор може, у случајевима потребе процеса и организације рада, запосленог да распореди на свако радно место које одговара степену и врсти његове стручне спреме, знању и способностима.

Према томе, полазећи од наведене одредбе Закона запослени који има нижи степен стручне спреме, не може да буде распоређен на радно место за које се захтева виши степен стручне спреме. Директор који донесе такво решење чини прекршај у смислу члана 142. став 1. тачка 6) Закона.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 11-00-330/97-02 од 3.10.1997.).

8. Сагласно члану 37. став 1. тачка 1. Општег колективног уговора, запослени који има право на годишњи одмор краћи од 18

радних дана, остварује сразмеран део регреса за коришћење годишњег одмора.

Право на годишњи одмор је право из радног односа. Ово право припада запосленом који је засновао радни однос на неодређено време, као и запосленом који је засновао радни однос на одређено време.

Одредбама члана 53. став 2. Закона о радним односима (“Службени гласник РС”, бр. 55/96), прописано је да запослени који у календарској години нема годину дана рада, а у радном односу је најмање месец дана, има право на годишњи одмор сразмерно времену проведеном на раду.

Под временом проведеним на раду у календарској години сматра се, поред времена проведеног на ефективном раду, и време проведено на боловању, породилско одсуство и плаћено одсуство у смислу члана 59. Закона.

Регрес за годишњи одмор је акцесорно право, везано за право на годишњи одмор. Према члану 37. став 1. тачка 1. Општег колективног уговора (“Службени гласник РС”, број 22/97), запослени који има право на годишњи одмор у трајању од најмање 18 радних дана, остварује право на регрес у висини просечне месечне нето зараде по запосленом у привреди Републике, а сразмеран део регреса за коришћење годишњег одмора краћег од 18 радних дана.

Висина регреса за годишњи одмор краћи од 18 радних дана, утврђује се тако што се пун износ регреса подели са 18 и тако добијен износ помножи са бројем дана годишњег одмора који запосленом припада.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-313/97-02 од 29.09.1997.)

9. Запосленом који је неоправдано изостао са посла пет радних дана узастопно, субота се рачуна као радни дан у укупном броју дана, приликом доношења решења о престанку радног односа.

Законом о радним односима (“Сл. гласник РС”, број 55/96), у члану 108. став 1. тачка 1., прописано је да запосленом који је неоправдано изостао са посла пет радних дана узастопно, односно седам радних дана са прекидима у року од три месеца, престаје радни однос независно од његове воље, отказаом уговора о раду од стране послодавца.

Радна недеља, независно од распореда радног времена утврђеног у предузећу (петодневна или шестодневна), рачуна се као шест радних дана, тј. субота се рачуна као радни дан, осим у случају утврђивања дужине годишњег одмора и плаћеног одсуства, кад се радна недеља рачуна као пет радних дана (члан 54. став 2. и члан 59. став 7. Закона).

Иначе и према одредбама радније важећег Закона о радним односима (“Службени гласник РС”, бр. 45/91, 18/91, 22/93, 53/93, 67/93, 34/94, 48/94, 49/95, 53/95, 24/96, 26/96 и 39/94), није било изричито утврђено да се субота не рачуна при утврђивању дужине годишњег одмора и плаћеног одсуства. С обзиром да је сада За-

коном о радним односима, прецизирано да се у дане годишњег одмора и плаћеног одсуства радна недеља рачуна као пет радних дана, то произилази да се у свим другим случајевима субота рачуна као радни дан.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 118-00-26/97-02 од 03.10.1997.)

10. Са пензионисаним лицем које нема 65 година живота и најмање 15 година стажа осигурања, може да се заснује радни однос.

Пензионисано лице које има преко 65 година живота и најмање 15 година стажа осигурања нема могућности за заснивање радног односа, с обзиром да су ови услови прописани Законом о радним односима ("Сл. гласник РС", бр. 55/96), као основ за престанак радног односа по сили Закона (чл. 110. ст. 1.). Међутим нема законских сметњи да се заснује радни однос са пензионисаним лицем које не испуњава наведене услове у погледу година живота и стажа осигурања.

Према Савезном закону о основама пензијског и инвалидског осигурања ("Сл. лист СРЈ", бр. 30/96) и Републичког Закона о пензијском и инвалидском осигурању ("Сл. гласник РС", бр. 52/96), кориснику права на пензију уколико се запосли, не врши се обустава исплате пензије за време док је у радном односу. Међутим, за запосленог корисника права на пензију послодавац је дужан да врши обрачун и уплату доприноса за социјално осигурање као и за остале запослене раднике. Ово стога што је чл. 88. наведеног републичког закона, прописано да корисник пензије који се запосли, односно обавља самосталну делатност по основу које је обавезно осигуран на територији Републике, има право, по престанку тог запослења, односно обављања те самосталне делатности на поновно одређивање пензије.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-300/97-02 од 03.10.1997.)

11. Запослени који је у току рада стекао виши степен стручне спреме и који је распоређен сагласно степену стручне спреме коју има, код сваког будућег распоређивања, распоређује се сагласно степену стручне спреме коју је стекао у току рада.

Одредбама члана 21. Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), прописано је да у случајевима потребе процеса и организације рада, запослени може бити распоређен на свако радно место које одговара степену и врсти његове стручне спреме, знању и способностима.

Из наведене одредбе Закона, произилази да запослени може за време трајања радног односа да буде распоређен, на свако радно место које одговара његовој стручној спреми одређене врсте занимања ако то захтевају потребе процеса рада.

Запослени који је у току рада стекао виши степен стручне спреме од оне коју је имао приликом заснивања радног односа и био распоређен на радно место сагласно степену стручне спреме коју је накнадно стекао, код сваког даљег распоре-

ђивања мора да се распореди на радно место које одговара степену и врсти стручне спреме коју је накнадно, односно у току рада стекао.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-305/97-02 од 01.10.1997.)

12. Оснивач предузећа, односно угоститељске и трговинске радње, који обавља делатност у насељу које није седиште општине, нема обавезу да заснује радни однос са још једним лицем.

Одредбама члана 128. Закона о радним односима (“Службени гласник РС”, број 55/96), прописано је да су предузећа дужна да имају најмање два лица у радном односу на неодређено време са пуним радним временом.

Обавезу из става 1. овог члана имају и угоститељске и трговинске радње које обављају делатност у насељеним местима која су седиште општина, односно градова, или на територији града Београда, осим сеоских насеља на територији града Београда.

У укупан број лица у радном односу у смислу ст. 1. и 2. овог члана рачунају се и оснивачи предузећа, односно радње, који у њима раде и по том основу су обавезно социјално осигурани.

У случају када се ради о радњи у којој се обавља делатност у насељу које није седиште општине, то оснивач нема обавезу да заснује радни однос са још једним лицем.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-311/97-02 од 29.09.1997.)

13. Осигуранику жени која роди треће дете од 1. јуна 1992. године, и надаље, урачунава се у посебан стаж, време у трајању од две године.

Према члану 144. став 1. Закона о пензијском и инвалидском осигурању (“Службени гласник РС”, бр. 27/92, 82/92, 28/95 и 12/96), који се примењивао од 1. јуна 1992. године, прописано је да се осигуранику жени која роди треће дете, урачунава по том основу у посебан стаж, време у трајању од две године.

Чланом 51. новог Закона о пензијском и инвалидском осигурању (“Службени гласник РС”, број 52/96), прописано је такође, да се осигуранику жени која роди треће дете, урачунава по том основу у посебан стаж, време у трајању од две године.

Према томе, само осигуранику жени која роди треће дете, урачунава се по том основу време у трајању од две године, уколико је треће дете родила почев од 1. јуна 1992. године, од када је наведено право и установљено у пензијском и инвалидском осигурању.

То значи да осигураник жена која је родила треће дете 1. јуна 1992. године, и надаље, има право да јој се по том основу урачуна у посебан стаж, време у трајању

од две године, а право остварује подношењем захтева за признавање овог права код надлежне филијале Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање), уз пружање одговарајућих доказа (изводи из матичне књиге рођених за сво троје деце, радна књижица и др.). Филијала Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање, која је признала право на наведени стаж, уписује га у радну књижицу, по правоснажности решења.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 113-01-52/97-06 од 02.09.1997.)

14. У случају затварања организационог дела предузећа, запослени коме је престао радни однос, остварује права као запослени за чијим је радом престала потреба (технолошки вишак).

У предузећу је дошло до затварања стоваришта у коме је запослени радио. С обзиром да је то организациони део предузећа, запосленом треба обезбедити једно од права из члана 26. Закона о радним односима (“Службени гласник РС”, бр. 55/96), као запослени за чијим је радом престала потреба (распоређивање на друго радно место које одговара његовој стручној спреми одређене врсте занимања, стручно оспособљавање, преквалификација или доквалификација на другом радном месту код истог или другог послодавца или права на новчану накнаду у висини од најмање 24, а највише 36 зарада запосленог.

Уколико предузеће не може да запосленом обезбеди ниједно од права из члана 26. Закона, запосленом може да престане радни однос, под условом да му се предходно исплати отпремнина утврђена колективним уговором, а која се, у зависности од дужине стажа осигурања запосленог, креће од шестоструког износа нето зарада запосленог (за запослене са мање од десет година стажа осигурање), до дванаестоструког износа нето зараде (за запослене са преко 30 година стажа осигурања).

Даље, запослени коме је престао радни однос у смислу члана 34. овог закона, остварује права за случај привремене незапослености у складу са прописима о запошљавању.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 11-00-303/97-02 од 14.09.1997.)

*Лука Јеловац,
Савезно министарство за привреду*

Мишљење Савезног Министарства за привреду

1. Да ли нека од д.д. повезаних у Холдинг могу да иступе из Холдинга и на који начин и да ли се акције (ако постоји могућност преноса са Холдинга на д.д. без накнаде) могу да претворе у друштвени капитал на нивоу д.д.?

Закон о предузећима не познаје институт иступања зависног друштва из састава холдинга.

Односи између холдинг предузећа и зависних друштава чији је оснивач холдинг заснивају се по основу власништва у њиховом капиталу (члан 406. став 3. ЗОП-а).

Током постојања холдинга зависно друштво својом вољом не може иступити из састава холдинга, јер зависно друштво о томе више не може одлучивати.

Доследно томе, независно од карактера својине и у односима између оснивача друштвеног предузећа и основаних од њега зависних друштава важе у принципу иста правила као и у односима између правних лица у приватној својини. Дакле, власник уложеног капитала у зависним друштвима је оснивач-холдинг у друштвеној својини, осим ако део капитала није пренео основаном зависном друштву без накнаде - што је могуће - када то постаје друштвени капитал зависног друштва и не књижи се као удео или као акције матичног предузећа-оснивача.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-037/97-2 од 21.05.1997. године)

2. Да ли члан Скупштине предузећа може бити изабран и за члана Управног одбора?

Чланови Скупштине предузећа не могу бити чланови Управног одбора предузећа, јер би у противном чланови Управног одбора одговарали сами себи.

Управни одбор је орган управљања друштвеним предузећем, а бира га Скупштина (члан 395. став 1. Закона о предузећима).

3. Ко предлаже кандидате за чланове Управног одбора и чланове Надзорног одбора с обзиром да смо друштвено предузеће, а немамо намеру да у састав Управног одбора бирамо и лица која нису запослена у предузећу?

Статутом предузећа утврђују се органи предузећа и њихов избор (члан 399. тачка 6. ЗОП-а).

Скупштина бира и опозива чланове Управног одбора, председника и чланове Надзорног одбора (члан 61. став 1. тачка 7. ЗОП-а). Према томе, право предлагања кандидата за чланове Управног односно Надзорног одбора имају само чланови Скупштине на начин утврђен Статутом.

Уколико Скупштина има већи број чланова, Статутом би се могло предвидети да Скупштина има право да образује посебно тело, састављено од чланова Скупштине, које би припремало предлоге кандидата за чланове Управног односно Надзорног одбора.

У сваком случају, Скупштина не сме бити замена за збор запослених, већ мора бити орган који може оперативно одлучивати и расправљати. Скупштина, без обзира на број запослених, ни у ком случају, отуда, не би смела прећи број од 50 чланова.

4. Да ли Одбор синдикалне организације односно директор предузећа, односно запослени, имају право предлагања кандидата и да ли предлог Одбора синдиката, односно директора предузећа, односно запослених, Скупштина мора да усвоји у одређеном делу, с обзиром да по Закону о предузећима Скупштина бира Управни и Надзорни одбор?

Одбор синдикалне организације, односно директор предузећа, односно запослени, могу давати иницијативе које би разматрали чланови Скупштине приликом утврђивања предлога, имајући у виду Статутом утврђене критеријуме за избор чланова Управног и Надзорног одбора.

Право избора чланова Управног и Надзорног одбора од стране Скупштине не сме се свести на голу форму, ако се Статутом предвиди да сами запослени, одбор синдикалне организације, односно директор, дају иницијативу, односно предлажу чланове тих органа и да Скупштина практично врши само њихово проглашавање.

Скупштина може да разматра ове иницијативе односно предлоге али није дужна да их усвоји, јер је избор искључиво право Скупштине.

5. Да ли се Статутом могу утврдити одређени критеријуми које кандидати за чланове Управног и Надзорног одбора треба да испуњавају, као што су: стручност (школска спрема), радне и организационе способности, радни стаж и стаж у Предузећу и сл.?

Статутом се могу утврдити одређени критеријуми које кандидати за чланове Управног и Надзорног одбора треба да испуњавају, да би се обезбедило стручније, објективније и професионалније вршење функције члана Управног односно Надзорног одбора.

Утврђивање што адекватнијег стручног профила чланова Управног односно Надзорног одбора у интересу је исамог предузећа.

6. Да ли постоји пропис на основу кога се спроводе избори за Скупштину предузећа или се избори спроводе на основу одредаба Статута предузећа, односно на основу Одлуке радничког савета предузећа у складу са Законом о предузећима за избор прве Скупштине?

Не постоји посебан пропис на основу кога се спроводе избори за скупштину предузећа. Статутом предузећа мора да се уреди избор чланова Управног и Надзорног одбора (члан 399. тачка 6. ЗОП-а), стим да се избор чланова прве скупштине утврђује одлуком радничког савета (члан 442. став 7. ЗОП-а).

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-045/97-2 од 06.06.1997. год.)

7. Да ли извршни одбор директора, уколико се Статутом предузећа предвиди његов избор, чини Управу предузећа?

Извршни одбор директора не чини Управу предузећа, јер по Закону о предузећима извршни одбор директора није орган предузећа, већ је само помоћни и извршни орган директора (члан 267, 379, 397. ЗОП-а).

8. Да ли чланови извршног одбора директора сносе исту одговорност као и чланови управе?

Чланови извршног одбора директора у друштвеном предузећу (члан 397.), у друштвима капитала - у акционарском друштву (члан 267.) и друштву са ограниченом одговорношћу (члан 379.) - могу бити изабрани за чланове Управног одбора, с тим што број тих чланова не може прећи трећину чланова Управног одбора.

У том случају, чланови извршног одбора директора - као чланови Управног одбора - одговарају као чланови управе солидарно за штету коју својом одлуком

проузрокују предузећу, повериоцима и власницима ако је та одлука донесена грубом непажњом или с намером да се штета проузрокује (члан 72. ЗОП-а).

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-05/97-2 од 25.06.1997. године)

9. Да ли је и постојеће друштво са ограниченом одговорношћу, које је основано пре доношења новог Закона о предузећима, дужно да поднесе доказ о испуњењу услова у погледу новчаног дела основног капитала прописаног тим Законом?

Постојеће друштво са ограниченом одговорношћу, ако остаје у истом облику предузећа, дужно је да приликом уписа у судски регистар новог стања (усклађеност организације и општих аката), пружи и доказ о испуњавању услова у погледу новчаног дела основног капитала утврђеним законом (члан 442. став 4. ЗОП-а).

Колико ће стварни износ оснивачког капитала бити, и из чега ће се састојати, ствар је самих оснивача, а закон одређује само минимални новчани део капитала за а.д. и д.о.о., с тим да се захтева да половина тог износа буде уплаћена до регистрације, односно уписа у судски регистар новог стања (усклађеност организације и општих аката), а да остатак буде уплаћен у року од две године од уписа новог стања (члан 198, 205, 336. ЗОП-а).

И оснивачи постојећих а.д. и д.о.о. мораће, у поступку усклађивања са Законом о предузећима, да докажу да су прописани новчани капитал уплатили још при оснивању или да га доплате.

Оснивачи постојећих предузећа уплату врше на рачун предузећа са назнаком да је реч о новчаном оснивачком капиталу.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-049/97-2 од 02.07.1997. године)

10. Који су обавезни органи друштвеног предузећа?

Обавезни органи сваког друштвеног предузећа по новом Закону о предузећима су: Скупштина и директор, као и Управни и Надзорни одбор у предузећима са преко 50 запослених.

Скупштину друштвеног предузећа, која има делове, чине представници запослених у свим деловима.

Закон о предузећима омогућује да се прелаз са постојеће форме управљања на нову форму изврши или на начин предвиђен Статутом или Одлуком постојећег органа управљања у смислу члана 442. став 7. Одлуком о првој скупштини предузећа треба да се уреде сва битна питања па и начин избора представника запослених у скупштини, па се тај избор не може вршити на други начин него како је то уређено у тој одлуци.

Уједно се обавештавате да ово Министарство није овлашћено да цени садржину аката предузећа и одлуке органа предузећа.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-053/97-2 од 08.07.1997. године)

11. Да ли се институт “привид правне личности” у смислу одредаба члана 54. ЗОП-а примењује на предузеће иако се исто није усагласило у смислу члана 442. тог закона?

Одредба члана 54. ЗОП-а је законски основ, да суд, на захтев поверилаца утврди пробијање правне личности односно о постојању неограничене одговорности и оснивача предузећа за обавезе предузећа.

То значи, да сам закон конституише овај институт и његову примену, а не да конституишање и примена овог института зависе од усаглашавања општих аката у смислу члана 442. Закона о предузећима.

Циљ института тзв. пробијања правне личности је да заштити повериоце и у случају престанка предузећа путем стечаја.

И према ранијем Закону о предузећима (члан 140-а) постојала је одговорност за обавезе предузећа ако је злоупотребљена правна личност предузећа, с тим што је нови Закон о предузећима овај институт поставио и шире и на чланове управе и извршног одбора директора.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-040/97-4 од 09.07.1997. године)

12. Д.о.о. је основало пет оснивача са новчаним улогом од 15.000,00 дм тј. динарска противувредност 105.000,00 динара. Да ли би и на који начин могли да искористимо улог од 23.02.1990. године за регистрацију по новом Закону о предузећима?

И оснивачи постојећих а.д. и д.о.о. мораће, у поступку усклађивања са Законом о предузећима, да докажу да су прописани новчани капитал уплатили још при оснивању или да га доплате до уписа у судски регистар.

Што се тиче тога који доказ треба презентирати судском регистру о уплати или доплати новчаног капитала, то може бити извештај банке, потврда банке о уплатама улога и др. из којег је видљиво испуњење услова у погледу новчаног дела основног капитала утврђених у чл. 336, 337 и 442. став 4 ЗОП-а.

13. На који начин се ствари могу третирати као оснивачки улог. Да ли по рачуну добављача, процени овлашћеног лица и да ли процену могу извршити оснивачи предузећа?

Ако се друштво оснива и са улозима у стварима и правима (што важи и код доцнијих улога у стварима и правима, код повећања основног капитала), оснивачи морају поднети потписан посебан извештај о овим улозима, у коме ће посебно из-

вршити њихово одређење и пописати исправе (које се прилажу) овлашћеног процењивача и документа која доказују да су ови улози стављени или да ће бити стављени на располагање друштву (у уговореним роковима). Ако је предмет улога и предузеће, уз извештај се прилаже и биланс предузећа за последње две године (члан 200. ЗОП-а).

Кад је реч о неновчаним улозима (улози у стварима и правима), закон тражи обавезну процену ових улога од овлашћених процењивача, без обзира на оснивача. Изузетно, Закон о предузећима (члан 194. став 4.) дозвољава, да ако вредност улога у стварима и правима не прелази минимални новчани износ основног капитала прописан овим законом процену врше сами оснивачи.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-050/97-2 од 10.07.1997. године)

14. Који се као могући докази у смислу члана 442. став 4. ЗОП-а могу поднети за упис у судски регистар?

Као могући докази у смислу члана 442. став 4. ЗОП-а могу се поднети:

- извештај или потврда банке или Завода за обрачун и плаћање о новчаним улозима на име оснивачког улога оснивача приликом оснивања предузећа и о накнадним уплатама по том основу, ако прописани новчани оснивачки улог није у целини уплаћен до уписа у судски регистар оснивања предузећа или

- биланс стања (последњи или који би се саставио за потребе пререгистрације) који мора да се поднесе судском регистру или

- други докази из којих је видљиво да је уплаћен обавезни минимум новчаног капитала.

При уплати или доплати мора се водити рачуна о ревалоризацији ранијих новчаних оснивачких улога и договору сувласника о доплати оснивачког капитала.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-032/97-4 од 14.07.1997. године)

15. Право чланова да побијају долукe органа друштва?

Осим утврђеног права чланова овог друштва да у принципу слободно уреде структуру органа овог друштва, уз изузетак којим је предвиђено да се управни и надзорни одбор обавезно бирају у предузећима - друштвима која имају преко 100 запослених (члан 65. ЗОП-а), Закон о предузећима гарантује и право чланова да побијају одлуке органа друштва или да покрећу питање њихове нишгавости (члан 78 до 80 ЗОП-а), што сте ви већ учинили покрећући поступак пред надлежним судом за поништај одлука о постављењу органа вашег друштва које је донео ненадлежни орган.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-056/97-2 од 14.07.1997. године)

16. Да ли оснивач, односно суоснивач предузећа може да буде у радном односу код другог послодавца и под којим условима?

У одредби става 1. члана 92. Закона о предузећима (Клаузула конкуренције) наведена су лица са означењем својства која имају да не могу бити запослени у другом предузећу односно другом правном лицу исте или сродне делатности или делатности која би могла бити конкурентна, нити могу бити предузетници који обављају такву делатност. Забрана конкуренције уређена је на императивној основи за ова лица, тако да се иста не може мењати актима предузећа.

Ова се клаузула односи нпр. и на оснивача акционарског друштва само ако је члан прописаних органа друштва, али се не односи ако је у својству оснивача.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-059/97-2 од 25.07.1997. године)

17. Да ли можемо при оснивању друштва са ограниченом одговорношћу као оснивачки улог унети ствари под којим подразумевамо трговачку робу изражену у новцу у вредности коју би утврдио овлашћени процењивач, односно у правима-акцијама које оснивач има у банкама са вредношћу која је утврђена на бази обавештења-потврде о вредности акционарског улога?

Улози акционара, у смислу члана 194. став 1. ЗОП-а, могу бити новчани и не-новчани-ствари и права: хартије од вредности, имовинска права, патентна права, лиценце, удели у друштвима, акције у другим друштвима, предузеће, потраживања и др.

Ако холдинг предузеће оснива своја друштва у форми д.о.о. или а.д. важе и одредбе ЗОП-а о минималном новчаном делу основног (оснивачког) капитала, а такође и минималном новчаном улогу појединог члана (члан 336. ЗОП-а).

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-061/97-2 од 01.08.1997. године)

18. Да ли можемо при оснивању друштва с ограниченом одговорношћу као оснивачки улог унети трговинску робу која је наше власништво и која је евидентирана у нашим пословним књигама уз претходну процену од стране овлашћеног процењивача, односно да ли се по одредбама члана 194. став 1. ЗОП-а под стварима подразумева и трговинска роба?

Имовина акционарског друштва не може се користити као оснивачки улог чланова и акционара било у новчаном облику, било у виду улога у стварима, што значи да улог у друштво с ограниченом одговорношћу мора да потиче из имовине оснивача чланова и акционара друштва, а не из имовине акционарског друштва као правног лица. Дакле, реч је о разликовању имовине друштва од имовине чла-

нова друштва, а не о врсти улога у стварима-трговачкој роби (члан 50. став 2, члан 55. и члан 194 став 1. Закона о предузећима).

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-061/97-2 од 20.08.1997. године)

19. Да ли је директор предузећа или радник са посебним овлашћењима и одговорностима који је члан управног одбора, а изрекао је дисциплинску меру у првом степену, може по приговору радника на ту одлуку гласати у управном одбору?

Директор предузећа који је члан управног одбора а изрекао је дисциплинску меру у првом степену може по приговору запосленог на ту одлуку гласати у управном одбору, јер то није супротно клаузули конфликтности интереса (члан 93. и члан 395. став 3. ЗОП-а).

20. Да ли чланови управног одбора који су се пријавили на конкурс за избор директора предузећа имају право гласа приликом одлучивања о избору директора?

Закон о предузећима, у случају конфликтности интереса, императивно искључује право гласа члана управног одбора приликом одлучивања у управном одбору. То се односи и на чланове управног одбора који су се пријавили на конкурс за директора, јер су они заинтересована лица (члан 259. и члан 264. став 5. ЗОП-а).

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-063/97-2 од 20.08.1997. године)

21. Да ли управни одбор може да именује директора без расписивања јавног конкурса, по ком поступку или именовање може извршити својом одлуком?

Управни одбор друштвеног предузећа може одлучити да директора предузећа именује, односно постави без јавног конкурса, ако је то статутом тако утврђено (члан 399. тачка 6. ЗОП-а). Наиме са престанком важења ранијег Закона о предузећима конкурс за избор директора друштвеног предузећа није обавезан, па се услови за избор директора утврђују статутом као и код друштва капитала.

Сада постоје само општи прописи у Закону о основама радног односа и Закона о предузећима, као и републички прописи о радним односима, које треба консултовати при уређењу тих питања у статуту.

Код мањих друштвених предузећа која немају управни одбор (имају мање од 50 запослених), када сви запослени врше функцију скупштине, сви запослени одлу-

чују о избору директора на начин одређен статутом - јавним или тајним изјашњавањем.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-062/97-2 од 20.08.1997. године)

22. Банка, заједно са две осигуравајуће организације донела је одлуку о оснивању акционарског друштва за осигурање. Како је велико интересовање радника оснивача да и сами буду акционари будућег акционарског друштва за осигурање, поставило се питање да ли је могуће у складу са законским прописима ово омогућити радницима, с обзиром на ограничења из члана 192, 197. став 2. и члана 203 Закона о предузећима, те да ли има места примени члана 192. овог закона?

Осим минималног новчаног дела основног капитала, Закон о предузећима (члан 192) одређује и минимални новчани улог појединог акционара и то за сваког оснивача понаособ најмање 500 долара у динарској противвредности да би се елиминисали симболични оснивачи. Новчани улог појединог акционара може бити и мањи ако акционари купују акције под повлашћеним условима у складу са законом.

Ови законски лимити важе само за оснивање друштва. Касније, кад друштво већ постоји и постоји неки оснивачки капитал, а у њега улази нови члан, за њега не важи прописани оснивачки минимум од 500 долара у динарској противвредности.

Примена члана 192. став 2. ЗОП-а зависна је од републичког закона о својинској трансформацији.

Закон о предузећима ограничава број акционара акционарског друштва код симултаног оснивања на 50 акционара, осим кад је реч о откупу акција под повлашћеним условима од стране запослених, да би и ова друштва ишла на јавни упис акција и на отварање према трећим лицима и тржишту.

(Из Савезног министарства за привреду бр. 4/0-01-002/97-7 од 27.08.1997. године)

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

<i>Ивица Јанковец</i>	Правни појам новца (изворни чланак).....	1
<i>Зоран Арсић</i>	Право акционара на дивиденду (изворни чланак).....	11
<i>Радован Вукадиновић</i>	Право ЕУ у области пољопривреде (изворни чланак).....	23
<i>Боса Ненадић</i>	Правни положај и организација француског комитета за акредитацију (COFRAC-а) (изворни чланак).....	44
<i>Миодраг Мићовић</i>	Заштита фирме и судска пракса (изворни чланак).....	66
<i>Мирослав Врховићек, Владимир Козар</i>	Поступак емитовања акција (изворни чланак).....	76
<i>Мирослав Пауновић</i>	Нова арбитражна правила МТК (прегледни чланак).....	97
<i>Радомир Милошевић</i>	Коментар сентенце Врховног суда Србије (прегледни чланак).....	106
<i>Милош Мајић</i>	Приказ Закона о изменама и допунама Закона о платном промету (Мултилатерална компензација) (прегледни чланак).....	111

ПРИКАЗ

<i>Радован Вукадиновић</i>	Прелаз у транзицији - Благоје Бабић.	113
----------------------------	---	-----

МЕЂУНАРОДНО ПОСЛОВНО ПРАВО

Међународна регулатива	116
Решавање међународних спорова	118
На дневном реду у свету	121
Из домаћих прописа о пословању са иностранством	123
Из међународне уговорне праксе	125
За документацију	127
Занимљивости	130
Глосар	132

ПРАВНА ПРАКСА

Мишљења Министарства за рад Републике Србије - <i>Милица Дражић и Снежана Вујиновић</i>	134
Мишљење Савезног министарства за привреду - <i>Лука Јелавац</i>	142

C O N T E N T

ARTICLES

Ivica Jankovec	The Legal Concept of Money (original article)	1
Zoran Arsić	The Right of Shareholders to a Dividend (original article)	11
Radovan Vukadinović	The Law of the EU in the Field of Agriculture (original article)	23
Bosa Nenadić	The Legal Status of the French Committee for Accreditation (COFRAC) (original article)	44
Miodrag Mićović	Protection of Company Name and the Practice of Courts (original article)	66
Miroslav Vrhovšek, Vladimir Kozar	The Procedure of Issuing of Shares (original articles)	76
Miroslav Paunović	The New Arbitration Rules of the MTK (review article)	97
Radomir Milošević	Commentary of a Verdict of the Supreme Court of Serbia (review article)	106
Miloš Matic	A Review of the Law on Amendments to the Law on Payment Operations (Multilateral Compensation) (review article)	111

REVIEW

Radovan Vukadinović	A Transfer in Transition - Blagoje Babić	113
---------------------	--	-----

INTERNATIONAL BUSINESS LAW

International Regulations	116
Solving of International Cases	118
Current in the World	121
From Domestic Law on Operations with Foreign Countries	123
From International Contractual Practice	125
For the Records	127
Curiosities	130
Glossary	132

LEGAL PRACTICE

Opinions of the Ministry of Labour of the Republic of Serbia - <i>Milica Dražić i Snežana Vujinović</i>	134
Opinion of the Federal Ministry of Economy concerning the Law on Enterprises - <i>Luka Jelavac</i>	142

UDK 347.7

YU ISSN 0354-3501

П Р А В О И П Р И В Р Е Д А
ЧАСОПИС ЗА ПРИВРЕДНОПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

БРОЈ 11-12/1997./Година XXXIV
Београд

Главни и одговорни уредник
Мирко Васиљевић

Уредник
Мирослав Пауновић

Редакција
Зоран Арсић, Мирко Васиљевић, Радован Вукадиновић, Славољуб Вукичевић, Драгољуб Драшковић, Зоран Ивошевић, Ивица Јанковец, Милица Јањушевић (секретар), Милан Миљевић, Боса Ненадић, Бранко Љутић, Ратомир Слијепчевић, Александар Ђирић, Боривоје Шундерић

Издавачки савет
Јованка Бодирога, Михајло Велимировић (председник), Славко Царић (заменик председника), Славко Вићић, Миљко Ваљаревић, Ратомир Капанин, Светозар Крстић, Милан Лукић, Радомир Лазаревић, Бојан Илић, Аранђел Маркићевић, Бошко Марковић, Мирослав Милетић, Јездимир Митровић, Вера Нећак, Данило Пашајлић, Владо Поповић, Витомир Поповић, Марко Рајчевић, Марко Стелић, Миодраг Трајковић.

Издавач
УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ
Београд, Теразије 23/VI-701
тел./факс 3248-428
поштански фах 47

Технички уредник
Зоран Димић

Рачунарска припрема
Јелена и Зоран Димић
Светозара Марковића 2, Београд

Претплата за 1997. годину износи: правна лица - 510. динара,
физичка лица - 255. динара, иностранство - 100 УС \$

Претплата се врши на жиро рачун број: 40806-678-3-99933, уз назнаку:
Претплата за часопис „Право и привреда“

Тираж: 600 примерака.

Издаје ДВОМЕСЕЧНО

Штампа: ИШП „САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА“ Д.Д.,
Штампарија „БРАНКО ЂОНОВИЋ“, Београд, Црнотравска 7-9

НАРУЏБЕНИЦА

Овим се неопозиво претплаћујемо на ____ примерака часописа "ПРАВО И ПРИВРЕДА" за 1998. годину по цени од 1.050,00 динара за правна лица (525,00 за физичка лица, 100 USA \$ за иностранство) на име аконтације годишње претплате с тим да се претплата продужује и за следеће године, уколико се изричито-писмено не откаже пре истека текуће године.

Износ од _____ динара уплатићемо у законском року по пријему рачуна на жиро рачун број 40806-678-3-99933 УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Београд, Теразије 23/VIИ-701

Тел/факс 3248-428

Часопис слати на адресу:

_____
_____

са назнаком за _____ службу.

Молимо да ову наруџбеницу оверену и потписану од стране овлашћеног лица пошајете на адресу УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ, Београд, Теразије 23/VIИ-701

П. фах 47

Потпис наручиоца

М.П.

_____

Обавештење читаоцима

Чланство у Удружењу правника у привреди Југославије

Удружење правника у привреди Савезне републике Југославије основано је 23. децембра 1992. године, са седиштем у Београду, као професионално-стручна друштвена организација правника запослених у предузећима, банкама и другим привредним организацијама и правника који раде на привредно-правним пословима у привредним коморама, на факултетима, привредним судовима и другим органима и организацијама на територији СР Југославије.

На оснивачкој Скупштини између осталог, усвојен је и статут Удружења.

У Статуту Удружења предвиђене су одредбе о чланству у Удружењу. Чланство у Удружењу стиче се приступањем.

Извршни одбор Удружења одлучио је да износ чланарине за правна лица за 1998., као и за физичка лица (правници, магистри и доктори правних наука) и даље износи:

За велика предузећа	500 дин. год.
За средња предузећа	400 дин. год.
За мала предузећа	300 дин. год.
За физичка лица	100 дин. год.

Постојећи чланови Удружења приликом одржавања Сусрета правника у привреди и других Саветовања имају одређене погодности.

Исто тако чланови Удружења, директно или организовањем састанака, могу да се обраћају Удружењу за конкретну правну помоћ, а у циљу што успешнијег извршавања задатака на радном месту.

Уколико ваше предузеће - банка - суд до сада није постало члан Удружења, а оцени да би му чланство у Удружењу било од користи, нађе интереса и жели да приступи Удружењу, молимо да попуните приступницу која се у прилогу доставља и чланарину за 1998. годину уплатите на жиро рачун Удружења број 40806-678-3-99933 СПП Београд.

ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАР УДРУЖЕЊА   ПРЕДСЕДНИК УДРУЖЕЊА
Бодирога Јованка, дипл. прав.   Проф. Др Мирко Васиљевић

ПРИСТУПНИЦА

_____
(Назив предузећа - установе)

п р и с т у п а Удружењу правника у привреди СР Југославије.

Уплату износа од _____ дин. на име чланарине за 1998. годину дозначујемо у корист жиро рачуна Удружења бр. 40806-678-3-99933 СПП Београд.

Датум _____ 199__ . године.

М.П.

_____
ПОТПИС ОВЛАШЋЕНОГ ЛИЦА

У издању Удружења правника у привреди СР Југославије изашао је
из штампе и у продаји је:

Водич
за примену Закона о својинској трансформацији
• правни и економски аспекти •

Аутори водича су руководиоци и водећи експерти за израду Закона:

1. Проф. др Мирко Васиљевић
2. Проф. др Драган Ђуричин
3. Проф. др Владимир Познанић

Н А Р У Ц Љ Е Н И Ц А

Фирма/Презиме и име .....

Адреса .....

Тел/факс .....

Број примерака .....

Цена: 210,00 дин. За нарудбу више од 5 књига одобравамо попуст од 10%.

Начин плаћања (заокружи) • вирмански
• готовински

Књиге шаљемо по пријему уплате. Доказ о уплати са нарудбеницом послати на факс: (011) 3248-428.

У _____ 199__ МП _____

Потпис наручиоца